

Τ.Ε.Ι. ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

«ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΙ ΧΟΡΟΙ ΤΗΣ ΒΟΒΟΥΣΑΣ»

Επιβλέπων καθηγητής:

Μάρκος Σκούλιος

Α.Μ. 966

Χρήστος Καραβίδης

ΑΡΤΑ 2013

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΒΟΥΣΑΣ.....	10
1.1. Χωροθέτηση.....	11
1.2. Οι πρώτοι οικισμοί.....	12
1.3. Η οικονομία της Βοβούσας.....	14
1.4. Ο πληθυσμός.....	17
1.5. Ιστορικές αναφορές.....	18
1.6. Η Βοβούσα στην περίοδο της Τουρκοκρατίας.....	19
1.6.1. Μετοικεσίες κατοίκων.....	20
1.6.2. Η επιστροφή των κατοίκων.....	22
1.6.3. Τα προβλήματα μετά την επιστροφή.....	23
1.6.4. Οι ληστρικές επιδρομές.....	24
1.6.5. Η Ρουμάνικη προπαγάνδα.....	25
1.6.6. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι – η απελευθέρωση.....	27
1.7. Οι Ιταλοί και οι Γερμανοί στη Βοβούσα.....	28
1.8. Μεταπολεμική περίοδος.....	30
1.9. Η Βοβούσα του σήμερα.....	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
2. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΦΩΝΗΤΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΤΗΣ ΒΟΒΟΥΣΑΣ.....	32
2.1. Αρχαία καταγραφής.....	32
2.2. Τα φωνητικά τραγούδια της Βοβούσας.....	32
2.3. Η πολυλειτουργία των τραγουδιών-Ομαδοποίηση.....	33
2.4. Δρομικά τραγούδια ή πατινάδες.....	34
2.4.1. Δρομικά τραγούδια στο κατέβασμα της Αγίας Παρασκευής.....	35
Πλατάνια από το Μέτσοβο.....	36
Κλέφτες βγήκαν στα βουνά.....	37
Τα πήρανε τα πρόβατα.....	37
Μες στην Αγία Παρασκευή.....	38
Ένας μικρός Τουρκόπουλος.....	39

Το τ' είδαν τα ματάκια μου.....	40
2.4.2. Δρομικά τραγούδια εθιμικών πορειών.....	41
Βασιλικός μου μύρισε.....	42
Εσείς παλικαράκια.....	43
Μια ψιλή κόρη λιανή.....	43
Όλη τη νύχτα περπατώ.....	44
Θέλω να τα καταραστώ.....	44
Απόψε δεν κοιμήθηκα.....	45
Κίνησα το δρόμο-δρόμο.....	46
Κυρατζίδικο.....	47
Όλα τα δέντρα της αυγής.....	48
Μια Κυριακίτσα το πρωί.....	49
Σαν πας Μαλάμω μ' για νερό.....	50
Ξύπνα περδικομάτα μου.....	51
Γλυκοχαράζουν τα βουνά.....	51
Αφήνω την καλονυχτιά.....	51
2.5. Φωνητικά χορευτικά τραγούδια.....	52
2.5.1. Οι ρυθμοί των φωνητικών χορευτικών τραγουδιών.....	52
2.5.2. Φωνητικά χορευτικά τραγούδια σε ρυθμό 8/4.....	53
Μίλησέ μου με μαύρη γλώσσα.....	53
Βοβουσιώτες γκεγκελήδες.....	54
Λάλησε κούκε λάλησε.....	56
Κάτω στους τρανούς τους κάμπους.....	56
2.5.3. Φωνητικά χορευτικά τραγούδια σε ρυθμό 3/4.....	57
Δεν είναι κρίμα κι άδικο.....	57
Πότε να έρθει η Άνοιξη.....	58
Ποιος είδε πράσινο δεντρί.....	59
Μηλίτσα που είσαι στο γκρεμό.....	60
2.5.4. Φωνητικά χορευτικά τραγούδια με εναλλασσόμενο ρυθμό.....	61
Ο Μήλιος οπραματευτής.....	61
Ήλιε μ' το τι μας άργησες.....	63
Κάτω στην Πρέβεζα βρε Νικολιό.....	63
Σουλτάνα βιργινάδα.....	64
Σήμερα Δέσπω μ' Πασχαλιά.....	65

Στο Γρίβινο.....	66
2.6. Φωνητικά καθιστικά τραγούδια.....	67
2.6.1. Φωνητικά καθιστικά τραγούδια στην ελληνική γλώσσα.....	68
Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα.....	68
Όλες οι μάνες των κλεφτών.....	71
Πως το 'παθες και το 'καμες.....	72
Σηκώνομαι πολύ ταχιά.....	73
Φέζο Ντερβέναγας.....	74
Κάτω στην άσπρη πέτρα.....	76
Ποιος είδε ψάρι σ' όργωμα.....	79
Πέντε αφεντάδες ήτανε.....	80
Ανάργια ανάργια τα 'ριχναν.....	82
Το Μάη γεννήθηκε ο Κωνσταντής.....	84
Μην κλαίτε μαύρα δέντρα.....	85
Ορίστε και κοπιάσετε.....	86
Μου γέλασε η χαραυγή.....	87
Το μάθатаν τι έγινε.....	88
Από μικρός στα γράμματα.....	89
Σουλειμάν ντουσμάνε.....	90
Μικρή βλαχούλα έπλενε.....	91
Μπιρμπιλγιαννάκη μου.....	93
Σαράντα πέντε Κυριακές.....	94
Πέντε χρόνους περπατούσα.....	95
Θέλω να στο ειπώ.....	96
Θέλω ν' ανθίσουν τα κλαδιά.....	97
Όσα λουλούδια η Άνοιξη.....	98
Όσα άστρα είναι στον ουρανό.....	98
Λαλούν τ' αηδόνια τρεις φορές.....	99
Κάτω στο δαφνοπόταμο.....	99
Του κυρ' γαμπρού η μάνα.....	100
Κούσκριμ καλώς ορίσατε.....	101
Σε τούτο το τραπέζι.....	102
Νταμπλάς νταμπλαρωμένη κοντούλα μ'.....	103

2.6.2. Φωνητικά καθιστικά βλαχόφωνα τραγούδια.....	104
Νουν τι-αρίντι λάι φιάτḗ νικά.....	106
Νάπαρτι ντι λάια-αμάρḗ.....	108
Ναθιμάτς μίτα λάι φιάτḗ.....	110
Μωρ' άλμπα αμέα, š-μουσιάτḗ ατά.....	112
Στα ^{ov} ούνḗ τζούḗ του λιβάδι.....	114
Μωρ' Αρμίνḗ, š-μωρ' μουσιάτḗ.....	115
Ουν λιλίτσιḗ αρόσιḗ.....	117
Τσι ντριμπάτζ βόι πατριώτσḗ.....	119
Γ' Αι-Γιαννιός-Γιαννιός ματάκια.....	121
Λα πάτρου λι š-λα τσίντσι λι.....	124
Νάπαρτι ντι αμάρḗ.....	126

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. Η ΜΟΥΣΙΚΟΧΟΡΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΒΟΒΟΥΣΑΣ.....	128
3.1. Ο Γενικός Χορός.....	128
3.1.1. Η τελετουργία του Γενικού Χορού και οι συμβολισμοί της.....	128
3.1.2. Ο χώρος και ο χρόνος τέλεσης του Γενικού Χορού.....	131
3.1.3. Ο Βοβουσιώτικος ή Ασημένια μ' αλυσίδα.....	132
3.1.4. Ο χορός «Πουλιά πετούμενα».....	134
3.1.5. Ο χορός «Σέλφω».....	135
3.1.6. Ο χορός «Σύρμπα».....	135
3.2. Οι χοροί του γλεντιού.....	136
3.2.1. Οι Συγκαθιστοί χοροί.....	137
A) Συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 8/4.....	137
Το πράσινο μαντήλι.....	137
Άιντε μωρ' μηλιά.....	138
B) Συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 3/4.....	139
Μαρία λεν την Παναγιά.....	139
Θάλασσα πλατιά.....	139
Ντάου λάι φιάτḗ.....	139
Παπάς βαρεί τα σήμαντρα.....	140
Γ) Συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 2/4.....	140
Ήταν δυο μαρμάρες.....	140

Που πας αγγελικό κορμί.....	141
Στου παπά τα παραθύρια.....	141
Τιντό μωρέ τιντό.....	141
Κλώσσα μ' τα πουλιά.....	142
Γκαΐτσης.....	142
Δ) Συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 7/8.....	142
Κωνσταντινιά-Κωνσταντινιά.....	142
3.2.2. Χοροί «από το χέρι».....	143
Γυναίκες που χορεύετε.....	143
Κάτω στην άσπρη πέτρα.....	144
3.3. Οι οργανοπαίκτες των πανηγυριών.....	145
Συμπεράσματα.....	148
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ DVD Audio.....	151
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	154
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ.....	157

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στα πλαίσια της εκπόνησης της πτυχιακής μου εργασίας ασχολήθηκα με την καταγραφή ενός σπάνιου ηχητικού αρχείου που αφορά τα φωνητικά τραγούδια και τους χορούς ενός βλαχόφωνου χωριού, της Βοβούσας Ιωαννίνων, από όπου κατάγομαι κατά το ήμισυ.

Έναυσμα της προσπάθειας αυτής αποτέλεσαν οι βιωματικές μου εμπειρίες από τις εθιμικές διαδικασίες που πλαισιώνουν την πλούσια παράδοσή της, καθώς και η διαπίστωση ότι πολλά από τα παλιά φωνητικά τραγούδια, που αποδίδονται με έναν ιδιαίτερο βοβουσιώτικο ρυθμό, κινδυνεύουν να σβηστούν από την τραγουδιστική μνήμη των κατοίκων.

Αφετηρία της ενασχόλησής μου με το συγκεκριμένο θέμα υπήρξε ένα πλούσιο ανέκδοτο ηχητικό αρχείο του παππού μου, που ηχογραφήθηκε από τον ίδιο κατά το χρονικό διάστημα 1972 έως 1986, με ένα μαγνητόφωνο Crown. Περιέχονται σε αυτό ζωντανές ηχογραφήσεις τελετουργιών και γλεντιών στο σύνολό τους με τη συμμετοχή παλαιότερων οργανοπαικτών, καθώς και σπάνιες εκτελέσεις ελληνόφωνων και βλαχόφωνων τραγουδιών, όπως αποδόθηκαν από τους τότε υπερήλικες κατοίκους του χωριού κατά τη διάρκεια διαφόρων εθιμικών εκδηλώσεων.

Επειδή έως τώρα δεν έχει γίνει κάποια συστηματική καταγραφή των εν λόγω τραγουδιών που να συνοδεύεται ταυτόχρονα με παλαιότερες σπάνιες ηχογραφημένες εκτελέσεις τους, επιχείρησα να καλύψω κατά ένα μέρος το κενό των λαογραφικών ερευνών που αφορούν τη μουσική παράδοση της Βοβούσας.

Ευχαριστώ θερμά τον παππού μου Αθανάσιο Βραζιτούλη, ηλικίας 81 ετών, για τη διάθεση του προσωπικού του αρχείου. Επίσης τον ευχαριστώ και για τον ατελείωτο χρόνο που αφιέρωσε τόσο αποσαφηνίζοντάς μου τα κείμενα των τραγουδιών γιατί η ιδιαιτερότητα του τρόπου απόδοσής τους δυσχέρανε την ευδιάκριτη ακουστικότητα των λέξεων, όσο και για τις πληροφορίες της παλαιότερης δομής των εθιμικών διαδικασιών και της τοπικής προφορικής ιστορίας.

Θα ήθελα να απευθύνω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον επόπτη καθηγητή μου κ. Μάρκο Σκούλιο για την πολύτιμη συμβουλευτική του καθοδήγηση καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της πτυχιακής μου εργασίας.

Ευχαριστώ θερμά τον Πολιτιστικό Σύλλογο Βοβούσας για τη διάθεση φωτογραφικού υλικού, καθώς και τους κατοίκους Βάιο Χατζή, Ζήση Δήμου, Αθανάσιο Σταγκογιάννη, Ελευθερία Δήμου, Αθανάσιο Χατζή, Βασιλική Βραζιτούλη, Ευανθία

Μεσσήνη, Ζήση Βασιώτη οι οποίοι βοήθησαν τα μέγιστα στη διασταύρωση ή και συμπλήρωση κειμένων ορισμένων τραγουδιών καθώς και στην προφορική ιστορία της τοπικής κοινότητας. Ευχαριστώ ιδιαίτερα την Πολυξένη Μούσιου για τα κείμενα ορισμένων τραγουδιών που τα κατέγραψε από τη γιαγιά της Αγόρω Χατζή.

Ευχαριστώ πολύ τη Διευθύντρια και το προσωπικό της Ζωσιμαίας Βιβλιοθήκης Ιωαννίνων για την αμέριστη βοήθειά τους στην αναζήτηση της σχετικής βιβλιογραφίας ιδιαίτερα των παλαιοτύπων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της παρούσας εργασίας είναι «Τα τραγούδια και οι χοροί της Βοβούσας».

Το Κεφάλαιο 1 αναφέρεται στην ιστορική πορεία της κοινότητας με την παρουσίαση των οικονομικών, κοινωνικών και ιστορικών συνθηκών που συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της συγκεκριμένης μουσικής παράδοσης.

Το Κεφάλαιο 2 περιέχει την καταγραφή στίχων 65 ελληνόφωνων και 11 βλαχόφωνων φωνητικών τραγουδιών της Βοβούσας με την ταυτόχρονη πλαισίωσή της ιστορικότητάς τους, του τρόπου απόδοσής τους και την ένταξη τους στις εθιμικές τελετουργικές και κοινωνικές εκδηλώσεις της κοινότητας.

Στο Κεφάλαιο 3 γίνεται αναφορά στη μουσική και χορευτική παράδοση του χωριού καθώς και στους οργανοπαίκτες των πανηγυριών. Παρουσιάζονται οι μορφές του χορού, οι συμβολισμοί του και ο ρόλος του στη δομή των εθιμικών διαδικασιών, στην οργάνωση, στην ενίσχυση της ταυτότητας και των σχέσεων των μελών της τοπικής κοινωνίας.

Ακολουθεί παράρτημα με φωτογραφικό υλικό, αφού οι φωτογραφίες επιδέχονται πολλαπλές αναγνώσεις και αποτελούν πηγές ιστορίας οι οποίες αποκωδικοποιούν τις κοινωνικές και πολιτισμικές συντεταγμένες ενός παρελθόντα χρόνου.

Η αναφορά των ιδιαίτερων ιστορικών, κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων που συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της συγκεκριμένης τοπικής παράδοσης στηρίχτηκε στη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και εμπλουτίστηκε από την προφορική ιστορία της συλλογικής μνήμης των κατοίκων της κοινότητας.

Η καταγραφή των φωνητικών τραγουδιών και της μουσικοχορευτικής παράδοσης έγινε κυρίως από τα ηχογραφημένα αρχεία του παππού μου ο οποίος είχε πάντα ενεργό ρόλο στα πολιτιστικά δρώμενα του χωριού. Τα τραγούδια που εμπεριέχονται σε αυτά μεταφέρονται από στόμα σε στόμα στις επόμενες γενεές και είναι δύσκολο να τα χρονολογήσει κανείς. Πολλά θεωρούνται ότι τραγουδιούνται από την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Η ιδιαιτερότητα του τραγουδιστικού τρόπου με τον οποίο αποδίδονται τα περισσότερα τραγούδια δυσχέραινε το όλο εγχείρημα. Ορισμένα κείμενα από τις καταγραφές συμπληρώθηκαν ή διασταυρώθηκαν από υπερήλικες κατοίκους του χωριού. Η ταξινόμηση των τραγουδιών έγινε με κριτήριο την περίσταση και τη γλώσσα με την οποία τραγουδιούνται. Τα βλαχόφωνα τραγούδια αποδόθηκαν

γραπτά με ελληνικούς χαρακτήρες και με την παράλληλη χρήση διευκρινιστικών σημείων λόγω των φωνητικών ιδιαιτεροτήτων που παρουσιάζει η βλάχικη γλώσσα.

Για την παρουσίαση της μουσικοχορευτικής παράδοσης μέσα στο εθιμικό της πλαίσιο, υποστηρικτικό υλικό αποτέλεσαν οι παλαιότερες μουσικές εκτελέσεις των οργανοπαικτών (χρονικής περιόδου 1972 έως 1986) καθώς και το εμπειρικό υλικό που προέκυψε από τις αφηγήσεις και τη συλλογική μνήμη των κατοίκων του χωριού. Παράλληλα η βιωματική μου σχέση, λόγω καταγωγής, και η συμμετοχική μου παρατήρηση στις εθιμικές διαδικασίες που εξακολουθούν να υφίστανται στη δυναμική του παρόντος, με βοήθησαν στην καταγραφή της μουσικοχορευτικής παράδοσης όπως αυτή αναπαράγεται και συντηρείται, μέσα από τις τελετουργίες των εθίμων που ακόμη και σήμερα συνεχίζουν να διαδραματίζονται, με αφορμή διάφορες θρησκευτικές και κοινωνικές εκδηλώσεις στο χωριό.

Κύριο πεδίο συμμετοχικής παρατήρησης και έρευνας αποτέλεσε το πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής και οι εθιμικές εκδηλώσεις που το οργανώνουν, όπως το «κατέβασμα» από το ξωκκλήσι, ο Γενικός Χορός, οι πατινάδες, οι επισκέψεις στα σπίτια των μαχαλάδων, τα γλέντια στα καφενεία και στα σπίτια του χωριού. Επίσης αντικείμενο έρευνας και βιωματικής συμμετοχής αποτέλεσε η γιορτή του Δεκαπενταύγουστου, ο χορός με τα φωνητικά τραγούδια στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας της Παναγίας, τα δρομικά τραγούδια που ακολουθούν στην πορεία των κατοίκων προς το κέντρο του χωριού και τα τραγούδια που ακούγονται αυθόρμητα στα καφενεία από διάφορες παρέες.

Την ανάδειξη και καταγραφή αυτής της πλούσιας τραγουδιστικής και μουσικοχορευτικής παράδοσης της βλαχόφωνης κοινότητας της Βοβούσας έχει ως σκοπό η παρούσα εργασία. Την συνοδεύει DVD Audio που περιέχει επιλογές από το ηχογραφημένο προσωπικό αρχείο του παππού μου, με αυθεντικές σπάνιες αποδόσεις ελληνόφωνων και βλαχόφωνων φωνητικών τραγουδιών καθώς και παλαιότερες μουσικές εκτελέσεις της χορευτικής παράδοσης του χωριού από τους οργανοπαίκτες που επί σειρά ετών συμμετείχαν στις εθιμικές εκδηλώσεις της κοινότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΟΒΟΥΣΑΣ

Η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου δεν έχει στατικό χαρακτήρα, αλλά αποτελεί μια δυναμική που εξαρτάται από το περιβάλλον μέσα στο οποίο διαμορφώνεται. Το ιστορικό περίγραμμα της πολιτικής και της κοινωνικής κατάστασης κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας επηρέασε τη στάση και τη συμπεριφορά των Βοβουσιωτών.

Η Βοβούσα -όπως και ο ευρύτερος ελλαδικός χώρος- έζησε ένα έντονο κλίμα εκφοβισμού, αλυσιδωτών ανακατατάξεων, μετακινήσεων και σχετικών φιλελευθεριών. Τον 15^ο αιώνα, με τη συνθήκη της Βαλιδέ Σουλτάνας, εντάχθηκε στα Ζαγοροχώρια, γεγονός που αποτέλεσε εφαλτήριο για την ανάπτυξή της. Η συνθήκη του Πασσάροβιτς (Passarowitz – 21 Ιουλίου 1718) με τη διευκόλυνση της ελεύθερης μετακίνησης του πληθυσμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από την ποτάμια οδό του Δούναβη και την αβίαστη άσκηση του εμπορίου από τη ξηρά και τη θάλασσα, καθώς και το προνομιακό καθεστώς της αυτοδιοίκησης του Ζαγορίου, συνετέλεσαν στο να εξελιχθεί ο οικισμός σε δυναμικό οικονομικό και πολιτιστικό κέντρο. Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα αριθμούσε 3.000 κατοίκους με μια πλειάδα επαγγελματιών να ανθούν.

Όμως ο βαθμιαίος κλονισμός των πολιτικών προνομίων από τις τουρκικές αρχές, η επιδημία της πανώλης και οι ληστρικές επιδρομές οδήγησαν σταδιακά στην πλήρη ερήμωση της Βοβούσας από το έτος 1824 έως το 1831. Ακολούθησε ο επαναπατρισμός των κατοίκων και η νέα προσπάθεια επιβίωσης τους με την αντιμετώπιση των ληστών και των χωροταξικών ανακατατάξεων.

Κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα η Βοβούσα βρέθηκε στη δίνη των γεγονότων (διείσδυση ρουμάνικης προπαγάνδας, Παγκόσμιος πόλεμος, Εμφύλιος), λόγω της γεωγραφικής της θέσης.

Η ιστορική της πορεία καθώς και η διαβίωση των κατοίκων στην ορεινή περιοχή της Πίνδου με έναν ξεχωριστό εθιμικό τρόπο, διαμόρφωσαν τη πλούσια μουσική της παράδοση.

1.1. Χωροθέτηση

Η Βοβούσα (Μπαϊάσα) βρίσκεται στην καρδιά της Βόρειας Πίνδου, εκεί όπου η οροσειρά ορίζει και ενώνει την Ήπειρο με τη Μακεδονία και συγκεκριμένα στη δυτική υπώρεια του όρους Αβγού το οποίο στα βλάχικα αποκαλείται Ωου. Είναι κτισμένη σε υψόμετρο 1000 μέτρων, στην κατάφυτη κοιλάδα του ποταμού Αώου, περιτριγυρισμένη από ψηλά βουνά, στο κέντρο του Εθνικού Πάρκου της Βόρειας Πίνδου, ακριβώς στα όρια του δρυμού της Βάλια Κάλντα. Ορόσημό της αποτελεί ο ποταμός Αώος, ο Βοϊούσα ή Μπαϊάσα, όπως τον ονομάζουν οι βλάχοι. Δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένο αν το ποτάμι έδωσε το όνομά του στον οικισμό ή το αντίστροφο, πάντως οι ιστορικές πηγές μνημονεύουν τον Αώο ως «το ποτάμι της Βοβούσας».¹ Ο **Christofer Wordsworth**, το 1832 αναφέρει: «*Ο ποταμός Αώος, όπως ονομάστηκε με ένα Δωρικό ή Αιολικό τύπο, επειδή κυλάει από την Ανατολή, σημερινή ΒΟΓΓΙΟΥΣΑ (βλαχιστί Μπαϊάσα, γρακιστί Βωβούσα) που είναι σήμερα συρραφή των ίδιων λέξεων, εκρέει από αυτό το σημείο*».²

Είναι το ανατολικότερο βλαχόφωνο χωριό του Ανατολικού Ζαγορίου, που ονομάζεται και Βλαχοζάγορο, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων του ήταν ανέκαθεν Βλάχοι. Οι **Alan J.B. Wace – Maurice S. Thompson** αναφέρουν ότι «*Η Βωβούσα που στα βλάχικα λέγεται και Μπαϊεάσα, όπως και το σημερινό (1914) όνομα του ποταμού Αώου, είναι το ανατολικότερο από τα Ζαγοροχώρια...*»³

Συνορεύει με τα εξής χωριά: Βόρεια με το Δίστρατο (Μπριάζα στα βλάχικα) Κόνιτσας, Βορειοδυτικά με τη Λάιστα, Δυτικά με το Ελατοχώρι (Τσερνέσι), Νοτιοδυτικά και Νότια με το Φλαμπουράρι, το Μέτσοβο, τη Μηλιά και Ανατολικά με το Περιβόλι Γρεβενών.

Ανήκει στην ανθρωπογεωγραφική και πολιτισμική ενότητα των βλάχικων χωριών της Πίνδου, βρίσκεται 70 χλμ. Βορειοανατολικά της πόλης των Ιωαννίνων και διοικητικά υπάγεται στο Δήμο Ζαγορίου. Αυτή η ένταξή της στη διοικητική ενότητα των Ζαγοροχωριών διαμόρφωσε την ιστορική της πορεία και επηρέασε την οικονομική της οργάνωση και τις σχέσεις της με τα βλαχοχώρια των γύρω περιοχών, σχέσεις στενές και ποικίλες.

¹ Αραβαντινός Παναγιώτης (1856), *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε όμορων ελληνικών και ιλλυρικών χωρών*, τόμος 2^{ος}: εν Αθήναις: τυπ. Βλαστός, σελ. 39.

² Έξαρχος Γιώργης (2005), *Ξένοι Περιηγητές για τους βλάχους 2. Αγγλόφωνοι*, Θεσσαλονίκη: Ερωδιός, σελ. 200.

³ Wace Alan J. B. – Thompson Maurice S. (1989), *Οι νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των Βλάχων της Βόρειας Πίνδου*, (Καραγιώργος Πάνος Μετάφραση), Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1914), σελ.189.

Για την χωροθέτηση της Βοβούσας αναφέρεται ότι «περιλαμβανόταν στο βιλαέτι των Ιωαννίνων, όσο και στο σαντζάκι, αλλά και στον καζά Ιωαννίνων και υπαγόταν στη Μητρόπολη Ιωαννίνων και στο τμήμα Ζαγορίου. Το άλλο τμήμα της ήταν του Μαλακασίου. Με την προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος (28/7/1913- Συνθήκη του Βουκουρεστίου) ενσωματώθηκε στην υποδιοίκηση Ιωαννίνων και γραφόταν Βωβούσα. Αργότερα και έως σήμερα τη συναντάμε ως Βοβούσα»⁴

Η θέση στην οποία είναι κτισμένο το χωριό, στο παρελθόν αποτελούσε το κύριο πέρασμα που ένωνε τα χωριά του Ζαγορίου και της ευρύτερης περιοχής των Ιωαννίνων με τις περιοχές της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας και κατ' επέκταση με τη Βόρεια Βαλκανική και την Κωνσταντινούπολη. Την εποχή αυτή παγιώθηκε και το δίκτυο των εμπορικών δρόμων. Σύμφωνα με προφορικές παραδόσεις τα ψηλότερα περάσματα της διαδρομής μέσω Βοβούσας (Μόρφα, Ταμπούρι του Ζιάκα), από το Ανατολικό και Κεντρικό Ζαγόρι προς Γρεβενά και Δυτική Μακεδονία, ήταν χαμηλότερα από αυτά του αυχένα του Ζυγού Μετσόβου. Γι' αυτό οι αγωγιάτες προτιμούσαν τη διαδρομή μέσω Βοβούσας η οποία ήταν προσπελάσιμη τους περισσότερους μήνες του χρόνου. Εξάλλου τα τοπωνύμια «Ταμπούρι» και «Παλιοτάμπουρο» που υπήρχαν στην περιοχή κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, τα οποία φυλάσσονταν από τους Τούρκους για να ελέγχουν τη διαδρομή, δηλώνουν έμμεσα την εμπορική και στρατιωτική σημαντικότητα του χώρου.

1.2. Οι πρώτοι οικισμοί

Η Βοβούσα, σύμφωνα με τις παραδόσεις, σχηματίστηκε από τη συνένωση μικρότερων οικισμών τους οποίους συγκροτούσαν πατριαρχικά οργανωμένες και διευρυμένες οικογένειες. Η σημερινή της τοποθεσία αποτελούσε το κεντρικό μέρος του χωριού και γύρω υπήρχαν τέσσερεις ή πέντε οικισμοί. Οι **Alan J.B. Wace** και **Maurice S. Thompson**, το έτος 1914, αναφέρουν: «*Η Βωβούσα η ίδια, σύμφωνα με την τοπική παράδοση, σχηματίστηκε από τη συνένωση τεσσάρων μικρών χωριών, του Μπαϊετάνι, του Σάντα Βίνερι (= Αγία Παρασκευή), του Μπιστρίτσι και του Σαντ Ντουμέτρον (= Άγιος Δημήτριος)*».⁵ Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή στη συνοίκηση της Βοβούσας συνέβαλε και μία ομάδα των κατοίκων του οικισμού Πλάκα. Ο **Αντώνης Κολτσίδας** στο βιβλίο του «*Η Ιστορία της Βωβούσας*» αναφέρει πέντε οικισμούς, δύο μεγάλους και

⁴ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), *Ιστορία της Βωβούσας*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 42.

⁵ Wace Alan J. B. – Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 193.

τρεις μικρούς, οι οποίοι συγχωνεύτηκαν όταν η Οθωμανική κυβέρνηση διέταξε τη σύμπτυξή τους. «Οι συνοικισμοί ήταν: α) Το Μπαϊτάνι (μεγάλος). β) Η Πλάκα (μεγάλος). γ) Η Αγία Παρασκευή (μικρός). δ) Η Τσιάσκα (ο Άγιος Σπυρίδωνας – μικρός). ε) Ο Άγιος Δημήτριος (τα σημερινά λιβάδια με την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου – μικρός)». ⁶ Αυτή η εκδοχή, σύμφωνα με τη συλλογική μνήμη των Βοβουσιωτών, θεωρείται επικρατέστερη αφού από το συνοικισμό της Πλάκας, μετά τη διάλυσή της, οι μισοί κάτοικοι βρέθηκαν εγκατεστημένοι στη Βοβούσα και οι άλλοι μισοί πήγαν στο Ελατοχώρι (Τσερνέσι) όπου δημιούργησαν, στα δυτικά του, μια συνοικία με το όνομα Μπαέσι Μαχαλάς εκ του Μπαϊάσα, όπως αποδίδεται η Βοβούσα στα βλάχικα.⁷

Ο οικισμός Μπαϊτάνι αναφέρεται κατά την εποχή της Οθωμανικής κατάκτησης, το έτος 1430.⁸ Μετά τη συνοίκηση, στον οικισμό αυτό, όπου υπήρχε ένα μοναστήρι της Παναγίας, παρέμεινε ένας καλόγερος για να το προσέχει. Αυτό το μέρος οι κάτοικοι του Διστράτου το ονόμαζαν Καλογρέουλου (ο Καλόγερος), [το άρθρο στα βλάχικα επιτάσσεται: καλογρέου = καλόγερος, καλογρέουλου = ο καλόγερος],⁹ οι δε Βοβουσιώτες το λέγανε Παλιομανάστουρου (παλιό μοναστήρι). Ένα μέρος των κατοίκων του οικισμού Μπαϊτάνι φέρεται να συνέβαλε και στην πληθυσμιακή πύκνωση του γειτονικού Περιβολίου. «Το πρώτο από αυτά λέγεται ότι συντέλεσε να ιδρυθεί το Περιβόλι και, μια και οι διάλεκτοι της Βοβούσας και του Περιβολίου ανήκουν στην ίδια ομάδα, ίσως είναι αλήθεια ότι έχουν κοινή προέλευση».¹⁰ Έτσι η Βοβούσα και το Περιβόλι αποτέλεσαν κατά κάποιον τρόπο το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στο βλαχοζάγορο και τα βλαχοχώρια των Γρεβενών, παρ' όλες τις κατά καιρούς φιλονικίες ανάμεσα στους κατοίκους των δύο χωριών για κτηματικές διαφορές και εδαφικές διεκδικήσεις.

Οι οικισμοί Αγία Παρασκευή (Στα Βίνιερι) και Άγιος Δημήτριος (Σαν Ντουμέτρο), δυτικά και ανατολικά αντίστοιχα της Βοβούσας και σε ψηλότερο υψόμετρο, έχουν αφήσει τα ίχνη τους, ο μεν πρώτος με το ξωκλήσι της Αγίας Παρασκευής όπου ξεκινά και το τριήμερο πανηγύρι του χωριού στις 26 Ιουλίου, ο δε δεύτερος με ένα εικονοστάσι που χτίστηκε στα ερείπια της παλιάς ομώνυμης εκκλησίας.

⁶ Κολτσίδα Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 43-44.

⁷ Δρούγιας Θανάσης (1995), *Η Βοβούσα στο χώρο και στο χρόνο*, Ιωάννινα: (αυτοέκδοση), σελ. 119.

⁸ Λαμπρίδης Ιωάννης (1993), *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, Ιωάννινα: Ε.Η.Μ., σελ. 40 στα *Ζαγοριακά*.

⁹ Κολτσίδα Αντώνης Μ. (1978), *Γραμματική και λεξικό της Κουτσοβλάχικης γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

¹⁰ Wace Alan J. B.-Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 194.

Δεν μπορεί να εξακριβωθεί αν όλοι αυτοί οι οικισμοί συνυπήρξαν την ίδια χρονική περίοδο και αν η συνοίκηση έγινε ταυτόχρονα. Πάντως σύμφωνα με τα τεκταινόμενα στην ευρύτερη περιοχή του Ζαγορίου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο οικισμός της Βοβούσας πήρε την κλασική του μορφή στα τέλη του 16^{ου} αιώνα ή στα μέσα του 17^{ου} αιώνα.¹¹

Σύμφωνα με μία άλλη εκδοχή, το βασικό γεγονός που οδήγησε στη συνένωση των μικρών οικισμών σε μια περιοχή κοντά στο ποτάμι είναι η κατασκευή της μεγάλης πέτρινης μονότοξης γέφυρας που πραγματοποιήθηκε το έτος 1748, με την οικονομική βοήθεια του Ζαγορίσιου Αλέξη Μίσιου.¹² Η κατασκευή του γεφυριού κατέστησε αυτό το πέρασμα του Αώου ως ένα από τους σημαντικότερους δρόμους επικοινωνίας της Ηπείρου με τη Μακεδονία και εξυπηρέτησε ιδιαίτερα τους Ζαγορίσιους, των οποίων η μετανάστευση προς τη Βόρεια Βαλκανική άρχισε να παίρνει μαζικό χαρακτήρα στα τέλη του 18^{ου} αιώνα.¹³ Οι **Alan J.B. Wace** και **Maurice S. Thomrson** το έτος 1914 μιλούν γι' αυτή τη γέφυρα. «*Το ποτάμι που δεν είναι εύκολο να το περάσει κανείς το καλοκαίρι, τον χειμώνα γίνεται μεγάλος χείμαρρος, διαιρεί το χωριό σε δύο μέρη και ενώνεται με μια γέφυρα, μια ψηλή στενή ασπίδα με χαμηλά πεζούλια ώστε να περνούν εύκολα τα φορτωμένα μουλάρια*».¹⁴ Κοντά στο γεφύρι κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας είχε εγκατασταθεί τούρκικο φυλάκιο για την ασφάλεια των караβανιών. Το έτος 1936 προστέθηκαν από τον Μιλτιάδη Βραζιτούλη ξύλινα κάγκελα στο πέτρινο γεφύρι και το 1964, σύμφωνα με την υπ' αριθμ.4499/12-6-1964 Υπουργική Απόφαση αναγνωρίστηκε ως νεώτερο αρχαιολογικό μνημείο. Είναι το κτίσμα που χαρακτηρίζει τη Βοβούσα και λειτουργεί ως ανεπίσημο σύμβολο του χωριού.

1.3. Η οικονομία της Βοβούσας

Τα προνόμια του Ζαγορίου, οι οικονομικές συγκυρίες στο βαλκανικό χώρο, οι ήπιες και βίαιες μεταβολές που υπέστη η Βοβούσα σε συνδυασμό με τη γεωγραφική της θέση και το φυσικό της πλούτο διαμόρφωσαν και την οικονομική της ανάπτυξη.

Οι πρώτοι οικισμοί ήταν καθαρά αγροτοκτηνοτροφικοί. Η πιο οργανωμένη κτηνοτροφία που αναπτύχθηκε αργότερα είχε τη μορφή του ημινομαδισμού.

¹¹ Παπαγεωργίου Γ. (1995), *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο. Ζαγόρι μέσα 18^{ου} αρχές 20^{ου} αι.*, Ιωάννινα: Ριζάρειος Σχολή.

¹² Λαμπρίδης Ιωάννης (1870), *Ζαγοριακά: οίς προσετέθησαν και τινά περί Ηπείρου δαπάνη Ιω.Κασσάνδρεως*, εν Αθήναις: Τυπ. Αυγή.

¹³ Δαλκαβούκης Βασίλης (1999), *Μετοικεσίες Ζαγορισίων*, Θεσσαλονίκη: Ριζάρειο Ίδρυμα, σελ.19-21.

¹⁴ Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο. π., σελ. 196.

Παραδόσεις από τη Βοβούσα αναφέρουν πως τα πιο παλιά χειμαδιά των ημινομάδων κτηνοτρόφων βρίσκονταν στην περιοχή του Βελεστίνου μαζί με αυτά των γειτόνων τους, των Περιβολιατών.¹⁵ Γινόταν επίσης προγονική χρήση χειμαδιών από τους κατοίκους της στην περιοχή Παλιοχώρι του Νέου Αμαρουσίου (Δόλιανη). Οι **Wace** και **Thompson** αναφέρουν σχετικά με τους πρώτους οικισμούς: «*φαίνεται πως τα χωριουδάκια αυτά δεν ήταν μόνιμοι οικισμοί, γιατί λένε πως οι κάτοικοι της Βοβούσας συνήθιζαν κάποτε να ξεχειμάζουν στη Δόλιανη, στο βλάχικο χωριό που βρίσκεται χαμηλά στο Ζαγόρι*». ¹⁶ Όμως, σύμφωνα με τον **Λαμπρίδη**, η στενή σχέση της Βοβούσας με την περιοχή του Νέου Αμαρουσίου άρχισε μετά το έτος 1751, όταν κάποιοι Βοβουσιώτες κτηνοτρόφοι αγόρασαν από τον τότε τιμαριούχο της Βοβούσας τη θέση του διαλυμένου από πανώλη οικισμού Βριζιατσάνο, που βρισκόταν δίπλα στη Δόλιανη και έτσι βρέθηκαν να παραχειμάζουν σταθερότερα με τα κοπάδια τους εκεί. Αυτό όμως δεν διήρκεσε πολύ, γιατί έγινε μια εγκληματική ενέργεια, ένας φόνος. Όταν εφονεύετο κάποιος εκείνη την εποχή, οι κάτοικοι της περιοχής όπου έγινε το φονικό ήταν υποχρεωμένοι να δώσουν αποζημίωση. Οι Βοβουσιώτες που ξεχειμάζαν στο Βριζιατσάνο ζήτησαν χρηματική ενίσχυση από το κυρίως χωριό, την οποία όμως δεν έλαβαν. Τότε οι κάτοικοι του Νέου Αμαρουσίου πλήρωσαν την αποζημίωση του φονευθέντος και το Βριζιατσάνο (που ακόμη και σήμερα λέγεται Παλιά Βοβούσα) πέρασε στην κυριότητά τους. «*Ο Σπαχής της Βοβούσας μετά την διάλυσιν του παρά την Δόλιανην χωριδίου Βριζιατσιάνο, αποδεκατισθέντος (1750-1751) εκ πανώλους, εξεποίησε τον χώρον αυτού εις Βοβουσιώτας πλειοδοτήσαντας και αυτόθι έκτοτε διαχειμάζοντας. Επειδή δ' ακολούθως πρόστιμον εξ επισυμβάντος εν τη περιφερεία ταύτη φόνου απέτισαν οι Δολιανίται, οι Βοβουσιώται απηλλοτριώθησαν αυτού*». ¹⁷

Κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα και κάτω από τις διαμορφούμενες ευνοϊκές συνθήκες τέθηκαν τα θεμέλια για την ανάπτυξη που γνώρισε η Βοβούσα τα επόμενα χρόνια. Οι κάτοικοί της ασχολήθηκαν, εκτός από την ημινομαδική κτηνοτροφία, με τις μεταφορές και το εμπόριο, κυρίως της γαλακτοκομίας και της επεξεργασίας των μαλλιών ενώ μερικοί το χειμώνα εργαζόταν ως χρυσοχόοι. Αρκετοί κτηνοτρόφοι έγιναν αγωγιάτες και έμποροι, αφού το γεφύρι του χωριού ήταν το κύριο πέρασμα ανθρώπων και αγαθών. Οι αγωγιάτες-κυρατζήδες μετέφεραν τα διάφορα αγαθά στην απέραντη τουρκική αυτοκρατορία και η Βοβούσα εξελίχθηκε σε δυναμικό οικονομικό και

¹⁵ Δρούγιας Θανάσης, ο.π., σελ. 125.

¹⁶ Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο. π., σελ. 194.

¹⁷ Λαμπρίδης Ιωάννης (1888), *Ηπειρωτικά Μελετήματα. τόμος 3. Κουρεντιανά και Τσαρκοβιστικά*, εν Αθήναις: Τυπ. Βλαστός- Βαρβαρρήγος, σελ. 9.

πολιτιστικό κέντρο. Το κάθε караβάνι είχε από 5 έως 70 φορτηγά ζώα (μουλάρια) και το πρωτότοκο αγόρι της οικογένειας γινόταν κυρατζής.¹⁸

Μετά το 1830 οι κάτοικοι της Βοβούσας άρχισαν να ασχολούνται έντονα με την υλοτομία και την επεξεργασία του ξύλου, η οποία έγινε έκτοτε και η κύρια επαγγελματική δραστηριότητα. Η αλματώδης ανάπτυξη της υλοτομικής παραγωγής προήλθε από τη χρήση των νεροπρίονων που ήταν ξύλινα μηχανήματα με υδροκίνητο μηχανισμό πρίσης και αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα της υδροκίνησης στην προβιομηχανική περίοδο. Κάτοικος από το Δίστρατο (Μπριάζα στα βλάχικα), που ήταν «πριονάς» δηλαδή τεχνίτης που κατασκεύαζε και χειριζόταν τα νεροπρίονα, εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Βοβούσα. Κατασκευάστηκαν τότε νεροπρίονα που λειτουργούσαν συνεχώς, όλο το εικοσιτετράωρο, με αποτέλεσμα να μεγιστοποιηθεί η παραγωγή και να αναπτυχθεί το ξυλεμπόριο εκείνης της περιόδου. Εκτός από την υλοτομία συνεχίστηκε η γεωργοκτηνοτροφική δραστηριότητα και αναφέρεται η εξαγωγή τυριού (μανουριού) στην Ιταλία.¹⁹

Ο γερμανός καθηγητής γλωσσολογίας και εθνολόγος **Gustav Weigand** που επισκέφθηκε τη Βοβούσα κατά τη διάρκεια της έρευνάς του για τους βλάχους (1889-1890), αναφέρει: «*Το χωριό βρίσκεται στις δυο όχθες του ποταμού Βοβούσα (Αώου), που έχει όλο τον χρόνο άφθονο νερό. Το συνδέει μια πέτρινη γέφυρα με ένα τεράστιο τόξο-η μοναδική γέφυρα στον πάνω ρου του ποταμού. Γι' αυτό το καλοκαίρι έχει μια πολύ ζωντανή κίνηση περαστικών στο χωριό. Ο πληθυσμός αποτελείται από 120 αρωμονικές οικογένειες που ασχολούνται με την υλοτομία, την επεξεργασία του ξύλου, την κατασκευή μαντιλιών και την κτηνοτροφία. Όμως η τελευταία είναι πολύ λιγότερο σημαντική από ότι είναι στο Περιβόλι, για τη γεωργία δεν υπάρχει χώρος στη στενή κοιλάδα του ποταμού. Μέσα στο χωριό, σε μια προεξοχή βρίσκεται το στρατόπεδο, που το συντηρεί η κοινότητα για να υπάρχει ασφάλεια, γιατί αρκετές φορές έχουν μπει ληστές στο χωριό, για να απαγάγουν πλούσιους ανθρώπους*».²⁰ Σταδιακά οι Βοβουσιώτες κτηνοτρόφοι εγκατέλειψαν την κτηνοτροφία και νοίκιαζαν τα αλπικά βοσκοτόπια σε σκηνίτες μετακινούμενους κτηνοτρόφους. Η Βοβούσα είναι μία από τις κοινότητες με τις περισσότερες προσόδους από την ενοικίαση των βοσκοτόπων.²¹

¹⁸ Κολτσίδα Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 53.

¹⁹ Εργολάβος Σπύρος (1993), *Τα ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας*, Ιωάννινα: Ήπειρος, σελ. 48, 51.

²⁰ Weigand Gustav (2001), *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι). Ο χώρος και οι άνθρωποι. τ. Α'*, (Kahl Thede, Μετάφραση), Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1895), σελ. 180.

²¹ Παπαγεωργίου Γ., ο.π., σελ. 186.

1.4. Ο πληθυσμός

Στοιχεία για τον πληθυσμό της Βοβούσας υπάρχουν στην απογραφή που έγινε το έτος **1817**, σύμφωνα με την οποία στον οικισμό έμεναν 270 οικογένειες, οι οποίες όμως ήταν πολυμελείς αφού συζούσαν μαζί όλα τα αδέρφια με τις οικογένειές τους. Επομένως οι κάτοικοι αριθμούσαν τότε τους 2.500 έως 3.000.²² Ο **Φραγκίσκος Πουκεβίλ** το **1826** τη βρήκε με 150 σπίτια.²³ Σύμφωνα με τη Τουρκική στατιστική της Ηπείρου στο Σαλναμέ του **1895** η Βοβούσα απείχε 12 ώρες από τα Γιάννινα, είχε 58 χανέδες (οικογένειες), 269 άρρενες και 228 θήλεις.²⁴

Ο πληθυσμός της Βοβούσας άρχισε να μειώνεται το **1906**. Σύμφωνα με επίσημα έγγραφα οι οικογένειες που έμεναν εκεί ήταν μόνο 50, ενώ το **1910** η Βοβούσα απογράφηκε με 90 σπίτια και 450 κατοίκους. Όταν έγινε η προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος, το έτος **1913**, είχε 505 κατοίκους. Ένα έτος μετά την αναγνώρισή της σε κοινότητα (Φ.Ε.Κ. 184/1919, τόμος Α'), το **1920** οι κάτοικοι ανερχόταν σε 366. Υπήρξε αύξηση του πληθυσμού το **1940** (680 άτομα) και σταδιακά ο αριθμός άρχισε πάλι να μειώνεται, αφού το **1981** είχε μόλις 190 κατοίκους.²⁵

Σύμφωνα με την απογραφή του **2001** οι κάτοικοι ήταν 136, ενώ το **2011** ανέρχονται στους 179.

²² Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 46.

²³ Έξαρχος Γιώργης (2004), *Ξένοι Περιηγητές για τους Βλάχους.1.Γαλλόφωνοι*, Θεσσαλονίκη: Ερωδιός, σελ. 111.

²⁴ Κοκολάκης Μιχάλης (2003), «Η Τουρκική στατιστική της Ηπείρου στο Σαλναμέ του 1895». Στο ανθολόγιο: Παναγιωτόπουλος Βασίλης-Καλλιβρετάκης Λεωνίδας-Δημητρόπουλος Δημήτρης-Κοκολάκης Μιχάλης- Ολυμπίου Ευδοκία. *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου*, (σελ. 243-312), Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, σελ. 265.

²⁵ Κολτσίδας Αντώνης Μ.(1997), ο. π., σελ. 46.

1.5. Ιστορικές αναφορές

Δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία στη σχετική βιβλιογραφία για την χρονολογία ίδρυσης του πρώτου οικισμού της Βοβούσας. Μνημονεύεται σε χρυσόβουλο του Βουλγαροκτόνου και σαν έδρα της επισκοπής (Βωόσα) του θρόνου της Καστοριάς.²⁶

Μεσαιωνικές και νεότερες πηγές δίνουν μια ποικιλία τύπων. Η ιστορικός Άννα Κομνηνή στην «Αλεξιάδα» στο βιβλίο 10, κεφάλαιο 8 αναφέρει: «*Τόπος δε ούτος εγγύς της Βοούσης...*».²⁷ Τη συναντάμε ως Βωβούσα στο υπόμνημα Δ΄ της τουρκικής κοινοποίησης του Μέγα Βεζύρη Σινάν Πασσά προς τους πολιορκούμενους Γιαννιώτες το έτος 1431.²⁸ Με τη βλάχικη της ονομασία Μπαϊάσα (Baiasa και Baeasa) την καταχωρεί ο Papahagi.²⁹ Ο Capidan στο τοπωνύμιο Baiasa βλέπει τη συνέχιση της αρχαίας προφοράς του συμφώνου Β ως το πιο αδιάσειστο τεκμήριο της ύπαρξης των βλάχων στην Πίνδο από την εποχή της Ρωμαϊκής παρουσίας στο χώρο αυτό.³⁰

Ο Κώστας Κρυστάλλης το 1891 την αναφέρει ως Βοϊούσα,³¹ ο δε Weigand το 1895 ως Vonusa και Bajasa.

Οι φυσικές της ομορφιές και η πλούσια δασοκάλυψη των ορεινών της όγκων είχαν εντυπωσιάσει τους εκάστοτε επισκέπτες και περιηγητές. Ο Ιωάννης Λαμπρίδης χαρακτήρισε τη Βοβούσα «*ζωγραφικότητα*» και έγραψε σχετικά: «*Αυτόθι υπάρχουνσι δάση βαθέως πράσινου χρώματος. Τα εν αυτής ουρανομήκη δένδρα σχηματίζουσιν αγρίαν τινά μεγαλειότητα, ην ουδεμία ποτέ ανθρωπίνη γραφίς δύναται να εικονίση...*»³²

Ο Φραγκίσκος Πουκεβίλ που επισκέφθηκε το χωριό την άνοιξη του 1806, είχε γράψει χαρακτηριστικά: «*Διατρέξαμε μια λοφοπλαγιά απ' όπου ρέουν άφθονα ρυάκια, και που καταλήγει στη Βωβούσα, το πρώτο χωριό στο βιλαέτι Ζαγορίου... Ο Αώος κυλούσε κάτω από τα σπίτια, μουρμουρίζοντας μέσα από τα βάθη της κοίτης του...*».³³ Ο ίδιος αναφέρει για τον ποταμό Αώο: «*Κατά την έξοδό της από τις πηγές της η Βοϊούσα [δηλαδή ο Αώος]*

²⁶ Κολτσίδα Αντώνης Μ.(1997), ο.π., σελ. 43.

²⁷ Κομνηνή Άννα (χ.χ.), Άννης Κομνηνής Αλεξιάς, (Γεωργιάδου Α. Μετάφραση), Αθήνα: Εκδοτικός Ελληνικός Οργανισμός, (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1878), σελ. 40.

²⁸ Αραβαντινός Παναγιώτης (1856), Χρονογραφία της Ηπείρου των τε όμορων ελληνικών και ιλλυρικών χωρών, τομ. 2, εν Αθήναις: τυπ. Βλαστός Σ.Κ., σελ. 318.

²⁹ Για το τοπωνύμιο Μπαϊάσα βλέπε Λαζάρου Αχιλλέας (1986), Η Αρωμονική και αι μετά της ελληνικής σχέσεις αυτής, Αθήνα: [χ.ο.], σελ. 108.

³⁰ Capidan Theodor (1932), Aromanii-Dialectul aroman, Bucuresti: Studiu lingvistic, σελ. 476-477.

³¹ Κρυστάλλης Κώστας (χ.χ.), Οι βλάχοι της Πίνδου, Αθήνα: Δαμιανός, σελ. 102.

³² Λαμπρίδης Ιωάννης (1870), Ζαγοριακά: οίς προσετέθησαν και τινά περί Ηπείρου δαπάνη Ιω. Κασσάνδρεως, εν Αθήναις: τυπ. Αυγή, σελ. 83.

³³ Έξαρχος Γιώργης (2004), Ξένοι Περιηγητές για τους βλάχους 1. Γαλλόφωνοι (1550-1980), Θεσσαλονίκη: Ερωδιός, σελ. 126.

σχηματίζει ένα μικρό ποτάμι, παρόμοιο με αυτό του Ντουάρ, κοντά στη λίμνη του Σενίς στις Άλπεις».³⁴

Υπάρχουν πολλές ιστορικές αναφορές όπου, στις πηγές πριν το 1940 τη συναντάμε ως Βοβούσα, ενώ αργότερα έως και σήμερα γράφεται Βοβούσα, ορθογραφικός τύπος που χρησιμοποιείται και στην παρούσα εργασία.

1.6. Η Βοβούσα στην περίοδο της Τουρκοκρατίας

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας το γεωγραφικό τμήμα του Ζαγορίου υπαγόταν στη δικαιοδοσία της βαλιδέ σουλτάνας (της βασιλομήτορος) και βρισκόταν κάτω από το βάρος μιας σειράς φόρων. Εξακολουθούσε όμως να διατηρεί το προνομιακό καθεστώς σύμφωνα με το οποίο λειτουργούσε ο θεσμός της αυτοδιοίκησης του Ζαγορίου. Τότε η Βοβούσα γνώρισε μεγάλη ακμή και θεωρούνταν ένα από τα μεγαλύτερα χωριά.³⁵

Τα προβλήματα άρχισαν όταν το **1803** ο μικρότερος γιός του Αλή Πασά, ο Σαλήχ, δάνεισε στους Βοβουσιώτες ένα χρηματικό ποσό. Όταν έπρεπε να αποπληρωθεί το δάνειο και οι κάτοικοι του χωριού συγκέντρωσαν τα χρήματα για την εξόφλησή του, ο Σαλήχ αρνήθηκε να τα παραλάβει, απαιτώντας να του επιστραφεί το ποσό σε ενετικά νομίσματα, έτσι όπως τους τα είχε δανείσει. Ο **Ιωάννης Λαμπρίδης** έχει γράψει σχετικά: *«Άξιον δε σημειώσεως είναι και το εξής την πανουργίαν του Αλή μαρτυρούν. Μεταξύ των κοινοτήτων του Ζαγορίου, άς εδάνεισεν ούτος, ην και η Βοβούσα. Δανείσας ταύτην ικανόν χρηματικόν ποσόν εις φλωρία ενετικά και μη συγκατανεύων εν τη λήξει της προθεσμίας να δεχθή το ισότιμον των φλωρίων εις έτερον νόμισμα παρηνόχλησε τους κατοίκους αυτής και εξημίωσεν υπέρ τας 4,000 γρ. επειδή επιτηδείως και επί τούτω είχε συλλέξει το νόμισμα τούτο εν τη αγορά»*.³⁶

Ήταν ένα από τα γνωστά τεχνάσματα του Αλή Πασά και των οικείων του για να μετατρέψει τη Βοβούσα σε τιμάριο (όσα χωριά δεν μπορούσαν να αποπληρώσουν το δάνειο γινόταν τσιφλικάτα), μία προσπάθεια αμφισβήτησης των προνομίων και καθυπόταξης με την οικονομική διείσδυση της τουρκικής διοίκησης. Στην απεμπλοκή

³⁴ Έξαρχος Γιώργης (2004), ο.π., σελ. 96.

³⁵ Λαμπρίδης Ιωάννης,(1870), *Ζαγοριακά: οίς προσετέθησαν και τινά περί Ηπείρου δαπάνη Ιω. Κασσανδρέως*, εν Αθήναις: τυπ. Αυγή.

³⁶ Λαμπρίδης Ιωάννης (1889), *Ηπειρωτικά Μελετήματα. τεύχος έννατον. Ζαγοριακά. μέρος 2^ο*, εν Αθήναις: τυπ. Τρίμησ Αναστάσιος, σελ. 77.

αυτής της δύσκολης κατάστασης βοήθησε ο Αναγνώστης Χατζηγεωργίου, ένας από τους γραμματικούς του Αλή Πασά στη Θεσσαλία, ο οποίος καταγόταν από τη Βοβούσα. Λίγο αργότερα πλήρωσε με την ίδια του τη ζωή την αξιοζήλευτη θέση που κατείχε. Για να απαλλαγεί το χωριό από το χρέος έδωσε 20.000 «άσπρα» επιπλέον.³⁷

Το έτος **1810** η επιδημία της πανώλης έπληξε και την Βοβούσα. Οι κάτοικοι έκαναν καλύβες στα σύνορα με το γειτονικό χωριό Περιβόλι, στη δασική τοποθεσία φάγγου-βίμπτου (=οξιά-αέρας), στην Βάλια Κάλντα (=ζεστή κοιλάδα). Ερείπια αυτών σώζονται και σήμερα.

Για την απαλλαγή της νόσου έγινε λιτανεία με την κάρα της Αγίας Βαρβάρας την οποία μετέφεραν κάποιοι Βοβουσιώτες από το νησί των Ιωαννίνων. Με τον ασπασμό του λειψάνου όμως η ασθένεια μεταδόθηκε και μέσα σε 24 ώρες πέθαναν 170 άτομα.³⁸

Τα προβλήματα όμως δεν σταμάτησαν εκεί. Το **1814**, η εύπορη τότε Βοβούσα που είχε 3.000 κατοίκους (270 πολυμελείς οικογένειες), λεηλατήθηκε από αλβανούς και βλάχους ληστές. Η επίθεση υποκινήθηκε από τον Αλή Πασά ή έγινε με την ανοχή του.³⁹

1.6.1. Μετοικεσίες κατοίκων

Η πίεση των τούρκων, η τυραννική δεσποτεία του Αλή Πασά, οι ληστρικές επιδρομές, η ανέχεια, οδήγησαν στον εκπατρισμό των Βοβουσιωτών, στη φυγή και την αναζήτηση της τύχης τους σε άλλους τόπους, τόσο στο εσωτερικό του ελλαδικού χώρου, όσο και στον ευρύτερο βαλκανικό και κεντρικό ευρωπαϊκό χώρο. Το έτος **1817** ένα μεγάλο μέρος των κατοίκων, περίπου 120 οικογένειες, που ανήκαν στην άρχουσα τάξη της Βοβούσας, έφυγαν ομαδικά αναζητώντας καλύτερη τύχη στην ανατολική Μακεδονία και την ανατολική Ρωμυλία, όπου μία ομάδα ίδρυσε ισχυρή αποικία στην Πεστέρα, κοντά στην Φιλιππούπολη. Σύμφωνα με τις παραδόσεις ο Τάκεφ, άλλοτε πρωθυπουργός της Βουλγαρίας είχε βοβουσιώτικη καταγωγή.⁴⁰

Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής επανάστασης οι Βοβουσιώτες αγωγιάτες υποχρεώθηκαν να παρέχουν τις υπηρεσίες τους στον τουρκικό στρατό. Το **1824** κατά την πολιορκία του Μεσολογγίου οι τούρκοι, τους επιστράτευσαν μαζί με 1000 φορτηγά

³⁷ Κολτσίδα Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ 77.

³⁸ Κολτσίδα Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ 46.

³⁹ Βακαλόπουλος Κωνσταντίνος Απ. (1992), *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού- Ήπειρος*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 398.

⁴⁰ Κολτσίδα Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 48.

ζώα, για τις ανάγκες των μεταφορών. Σε μία μάχη σκοτώθηκαν 18 Βοβουσιώτες που είχαν υποχρεωθεί να βοηθήσουν τους Τούρκους. Μετά από αυτό το γεγονός οι υπόλοιποι, παίρνοντας τα ζώα τους, έφυγαν κρυφά και κυνηγημένοι από τους τούρκους σοφαρίδες-ιππείς, επέστρεψαν στο χωριό τους.⁴¹

Ο φόβος των αντιπάλων και η γενικότερη ανασφάλεια που υπήρχε στο Ζαγόρι ανάγκασαν το σύνολο των κατοίκων να εγκαταλείψει το χωριό. Έτσι 14 οικογένειες πήγαν στη Λαμία. Οι υπόλοιπες στράφηκαν ομαδικά προς την ανατολική Μακεδονία, στις περιοχές όπου την προηγούμενη δεκαετία είχαν εγκατασταθεί συγχωριανοί τους, περνώντας τον Αξιό ποταμό. Εκεί δεν θα μπορούσαν να συλληφθούν, αφού η δικαιοδοσία του Αλή Πασά ήταν χωροταξικά οριοθετημένη μέχρι το Βαρδάρη. Φτάνοντας στην περιοχή των Σερρών οι Βοβουσιώτες σκόρπισαν σε μικρότερες ομάδες και εγκαταστάθηκαν σε διάφορες πόλεις και κεφαλοχώρια. Οι οικογένειες των προυχόντων, των αρχικυρατζήδων και αυτών που είχαν ζωϊκό ή χρηματικό κεφάλαιο, εγκαταστάθηκαν στην πόλη των Σερρών, ενσωματώθηκαν με τους άλλους βλάχους, ανέπτυξαν αξιόλογη κοινωνική και οικονομική δράση και κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα διατηρούσαν επαφή με την ιδιαίτερη πατρίδα τους. Ενδεικτικά αναφέρεται πως ο Βοβουσιώτης στην καταγωγή υποπρόξενος της Ρωσίας στις Σέρρες Κ. Κ. Κόντος ή Κόνδος ευεργέτησε οικονομικά τους φυγάδες που επέστρεψαν και ξαναέδωσαν ζωή στη Βοβούσα. Ο **Λαμπρίδης** αναφέρει σχετικά: *«Η παρά τον ομώνυμον ποταμόν κειμένη Βοβούσα συγκατηριθμείτο μέχρι της πτώσεως του Αλή- Πασά μεταξύ των μεγαλυτέρων χωρίων, ότε, συνεχώς υπό ληστών καταπιεζομένη, διελύθη, και ούτω πολλοί ακολουθήσαντες τον προύχοντά των Χατζη-Γεώργιον, μετώκησαν πλησίον της πόλεως των Σερρών. Εκ τούτων πολλοί εις διάφορα μέρη διακρίνονται, ως ο εν Σέρραις υποπρόξενος της Ρωσίας Κ.Κ Κοντός, παρ' ου η αναξιοπαθούσα αύτη ιδιαίτερα του πατρίς ευηργετήθη τα μέγιστα, και ο εν Χάσκιои της Θράκης Χατζή Σταύρος, συστήσας εκεί Σχολείον Ελληνικόν, όπερ συντελεί κατά της μυσαράς Προπαγάνδας της Ρωσσίας».*⁴²

Μία άλλη ομάδα εγκαταστάθηκε στην Ηράκλεια (Κάτω Τζουμαγιά). Μικρότερες ομάδες ή και μεμονωμένες οικογένειες βρέθηκαν στη Νιγρίτα, στο Μαρμαρά Σερρών, στο Σιδηρόκαστρο, στη Ράμνα, στα Άνω Πορόια, στην Αλιστράτη, στο Μελένικο και το Νευροκόπι (σήμερα Γκότσε Ντέλτσεβ).⁴³ Γι' αυτές τις

⁴¹ Δρούγιας Θανάσης, ο.π., σελ. 120.

⁴² Λαμπρίδης Ιωάννης (1870), *Ζαγοριακά:οις προσετέθησαν και τινά περί Ηπείρου δαπάνη Ιω. Κασσάνδρεως*, εν Αθήναις: τυπ. Αυγή, σελ. 83.

⁴³ Λαμπρίδης Ιωάννης (1889), *Ηπειρωτικά Μελετήματα. τεύχος έννατον. Ζαγοριακά*, εν Αθήναις: τυπ. Τρίμησ Αναστάσιος, σελ. 73-74.

μετακινήσεις οι **Wace** και **Thompson** γράφουν: «*Αλλά ένα αποτέλεσμα του παρελθόντος της Βοβούσας και των όσων υπέφερε είναι ότι από καιρού εις καιρόν, πολλές οικογένειες έφυγαν από το χωριό και περιπλανήθηκαν για να βρουν νέα πατρίδα αλλού. Οι περισσότεροι πήγαν στη Δυτική Θράκη όπου εγκαταστάθηκαν στις ίδιες τις Σέρρες, στη Τζουμαγιά, που έχει τριακόσιες οικογένειες από τη Βοβούσα, στα Πορόια, στη Νιγρίτα, στο Μελένικο, στο Νευροκόπι και στην Πεστέρα της Ροδόπης*».⁴⁴

Έτσι οι περισσότεροι φυγάδες της Βοβούσας εγκαταστάθηκαν σταθερά σε περιοχές όπου υπήρχαν πυρήνες βλάχων από άλλα μέρη, ωστόσο υπάρχουν περιπτώσεις βλάχικων εγκαταστάσεων όπου οι πρόσφυγες από τη Βοβούσα παρουσιάζονται ως οι δημιουργοί των πρώτων βλάχικων πυρήνων όπως στο Αχλαδοχώρι (Κρούσοβο), στο Άγγιστρο (Τσεγκέλι) και το Πέτροβο (σήμερα στη Βουλγαρία). Είναι δε χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στις βλάχικες εγκαταστάσεις της ανατολικής Μακεδονίας οι πρόσφυγες από τη Βοβούσα διαχωρίζονταν από τους υπόλοιπους βλάχους και ήταν ευρύτερα γνωστοί με το όνομα Μπασιώτες βλάχοι.⁴⁵

1.6.2. Η επιστροφή των κατοίκων

Η καταπίεση των Τούρκων, οι επιθέσεις και οι λεηλασίες των ληστών οδήγησαν στην πλήρη ερήμωση της Βοβούσας από το **1824** έως το **1831**. Το έτος **1825** ο διοικητής Αδριανουπόλεως, ο οποίος είχε υπηρετήσει στα Ιωάννινα, διαβεβαίωσε τους προκρίτους του Ζαγορίου για την τιμωρία των ληστών και την επιστροφή των κατοίκων. Πραγματικά συνέλαβε πέντε λήσταρχους αλβανούς τους οποίους απαγχόνισε στα Βιτόλια (Μοναστήρι), και συνόδευσε με ασφάλεια τους ζαγορίσιους της κεντρικής Μακεδονίας στα χωριά τους. Ανάμεσα σε αυτούς επέστρεψε και ένα μέρος των κατοίκων της Βοβούσας οι οποίοι άρχισαν να οικοδομούν και να χωροθετούν το εγκαταλελειμμένο χωριό τους.

Το **1831** επέστρεψαν στη Βοβούσα και οι 14 οικογένειες που είχαν εγκατασταθεί στη Λαμία, με την παρέμβαση του Χριστόδουλου Χατζηπέτρου, εγγονού του Βοβουσιώτη Μπάρτζιου Μπαϊρακτάρη, ο οποίος ακολουθούσε ως υπασπιστής το βασιλιά Όθωνα σε μια περιοδεία του στα χωριά της Λαμίας. Οι οικογένειες αυτές με τη νέα εγκατάστασή τους στην πατρίδα τους άρχισαν να ασχολούνται κυρίως με τα

⁴⁴ Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 196.

⁴⁵ Κουκούδης Αστέριος Ι. (2000), *Μελέτες για τους Βλάχους. том Β΄. Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, σελ. 180.

επαγγέλματα της κτηνοτροφίας , της γεωργίας και τις εμπορικές δραστηριότητες του αγωγιατισμού και της υλοτομίας.⁴⁶ Σχετικά με την ερήμωση του χωριού και την επιστροφή των κατοίκων οι **Wace** και **Thompson** γράφουν σχετικά: «Εκτός από τις ληστείες η Βοβούσα υπέφερε και από άλλες περιπτώσεις. Το 1814 λεηλατήθηκε με διαταγή του Αλή Πασά και το 1829, κατά την ελληνική επανάσταση, λεηλατήθηκε από τους Τούρκους. Συνέπεια αυτού ήταν οι κάτοικοι να αφήσουν τα σπίτια τους και να ζητήσουν καταφύγιο στην Ελλάδα, στο χωριό Βουδονίτσα, κοντά στις Θερμοπύλες, αλλά η φυσική έλξη των βλάχων για τα βουνά τους έκανε να επιστρέψουν το 1835».⁴⁷

1.6.3. Τα προβλήματα μετά την επιστροφή

Με την επιστροφή τους όμως οι Βοβουσιώτες αντιμετώπισαν πολλά προβλήματα, γιατί στο χρονικό διάστημα που έμεινε έρημη η Βοβούσα τα γειτονικά της χωριά εφάρπαζαν όλες τις περιοχές της και τις οικειοποιήθηκαν. Η Λάιστα εποφθαλμιούσε τμήματά της, οι Ελατοχωρίτες (Τσερνιτσιώτες) άρπαζαν την Πλάκα, ενώ το γειτονικό Περιβόλι πήρε το Μπαϊτάνι και τη Βάλια Κάλντα. Στα χρόνια αυτά ο περίφημος κλεφταρματολός Ζιάκας «εγκατέστησε το αρχηγείο του στη Βάλια Κάλντα (=ζεστή κοιλάδα) κοντά στη Βοβούσα, τον μεγαλύτερο κρυψώνα των ληστών όλων των εποχών».⁴⁸

Το έτος **1846** επιτροπή των 14 οικογενειών μετέβηκε στην Πόλη και κατόρθωσε να υπογράψει φερμάνι για την κατοχύρωση 25.000 στρεμμάτων στην κοινότητα της Βοβούσας, θέτοντας με αυτό τον τρόπο σε ισχύ το παλιότερο φερμάνι του 1717. Επίσης με δικαστική απόφαση, το **1850**, κατοχυρώθηκε υπέρ της Βοβούσας και η αρπαγείσα περιοχή της Πλάκας.

Παρ' όλες όμως αυτές τις διευθετήσεις τα προβλήματα συνέχιζαν να υπάρχουν, αφού οι γύρω κοινότητες αντιδρούσαν στις νέες χωροταξικές κατανομές και δημιουργούσαν απροκάλυπτα επεισόδια.

⁴⁶ Δρούγιας Θανάσης, ο.π., σελ 120-122 και Κολτσιδάς Αντώνης Μ.(1997), ο.π., σελ. 30.

⁴⁷ Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο.π., σελ 196.

⁴⁸ Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 27.

1.6.4. Οι ληστρικές επιδρομές

Οι ληστρικές επιδρομές παρουσίασαν νέα έξαρση στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και δοκίμασαν τα χωριά του ανατολικού Ζαγορίου, προκαλώντας οικονομικές καταστροφές, αβεβαιότητα και μετοικεσίες κατοίκων.⁴⁹ Η Βοβούσα βρέθηκε στο επίκεντρο αυτής της κρίσης, καθώς ήταν συγκοινωνιακό κέντρο, αλλά και το πιο ευάλωτο Ζαγοροχώρι στην παρουσία ληστών από τα χωριά των Γρεβενών.

Το έτος **1854** κάτοικοι του γειτονικού Περιβολίου, υπό την αρχηγία του λήσταρχου Νάσιου Μάνταλου, θέρισαν βίαια τα σιτηρά των Βοβουσιωτών στη θέση Μπαϊτάνι και τα μετέφεραν στο Περιβόλι όπου τα αλώνισαν. Εκεί έκτισαν την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου με τα χρήματα του κλεμμένου σταριού.⁵⁰ Τον Ιούνιο του έτους **1878** ληστές απήγαγαν έξι αγωγιάτες και μία γυναίκα, ενώ το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους ληστές σκότωσαν τον πρόκριτο Καζάνα και απήγαγαν τον υιό του. Τον Απρίλιο του **1879** ένοπλοι Βοβουσιώτες συγκρούστηκαν με 70 ληστές. Οι δημογέροντες ύψωσαν ένα φανάρι στο γεφύρι κι έβαλαν φρουρά να το φυλάει. Το Μάιο του **1880**, όταν επέστρεφαν οι κτηνοτροφικές οικογένειες από το Βελεστίνο στη Βάλια Κάλντα, 30 ληστές απήγαγαν τη νύφη και την εγγονή του μεγαλοκτηνοτρόφου Βασιλάκη, ο οποίος ασκούσε μεγάλη επιρροή κυρίως με τις πλούσιες παροχές και τις δωροδοκίες του προς τις πολιτικές, τις στρατιωτικές και τις δικαστικές τουρκικές αρχές. Τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου ληστές από τη Μπριάζα (Δίστρατο), τη Σαμαρίνα και το Περιβόλι συνεπλάκησαν κοντά στη Βοβούσα με τούρκικο απόσπασμα και σκότωσαν τον επικεφαλής Φέζο ντερβέν-αγά. Οι κάτοικοι εγκατέλειψαν το χωριό, φοβούμενοι αντίποινα από τον τουρκικό στρατό. Τελικά η Βοβούσα γλίτωσε δωροδοκώντας την Τουρκική Διοίκηση. Με τη μεσολάβηση του μητροπολίτη Ιωαννίνων, του προξένου της Ρωσίας και του Βασιλάκη αποτράπηκε η αναμενόμενη απειλητική επιστροφή των Τούρκων. Τον Απρίλιο του **1881** 210 ληστές έκαψαν τρία σπίτια στο χωριό και απαίτησαν χρήματα από την κοινότητα του Ζαγορίου. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους συνέβη μία ακόμη απαγωγή Βοβουσιώτη.⁵¹

Γενικά η ληστεία ήταν πάντα υπαρκτό φαινόμενο στη νότια βαλκανική και, στην περίοδο της ακμής της, είχε κυριαρχήσει και στο Ζαγόρι «*Ανάμεσα, δε, στα 1878 και 1883 η ληστεία ως επακόλουθο της εξέγερσης του 1878 φαίνεται να ήταν*

⁴⁹ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 57 και Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 195.

⁵⁰ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 31.

⁵¹ Οικονόμου Μ.- Πινδέας Γ. (1991 Μάιος), «Βοβούσα, ιστορικά και άλλα στοιχεία», *Εφημερίδα Το Ζαγόρι μας*, (τεύχος 158), σελ. 10-11.

ακατάπαυστη. Κατά τη διάρκεια αυτών των πέντε ετών το αντίστοιχο ποσό των 160 χιλιάδων λιρών Αγγλίας εισπράχτηκε από το Ζαγόρι, απ' το οποίο τις 2 χιλιάδες πλήρωσε η Βωβούσα. Ολόκληρα χωριά λεηλατήθηκαν και πολλά από όσα έγιναν δεν μπορούν να περιγραφούν εδώ. Ανάμεσα στους πιο διαβόητους αρχηγούς ήταν ο Νταβέλης, ο Λεωνίδας από τη Σαμαρίνα, του οποίου τα ανδραγαθήματα στη Βωβούσα αναφέρθηκαν ήδη, ο Μανέκας, ένας Βούλγαρος, ο Γκίκας, ένας Αλβανός, οι αδελφοί Γκαρέλια από τη Μπριάζα, ο Γούσιος Δισπούλης από τη Σαμαρίνα και ο Τάκος από την Ευρυτανία. Αυτοί, όπως λέγεται, πολλές φορές παράβλεψαν τους κανονισμούς του κώδικα της κλέφτικης τιμής. Στο σύστημα των λύτρων, που συνήθως είναι σεβαστό, συχνά έγινε κατάχρηση».⁵²

1.6.5. Η Ρουμάνικη προπαγάνδα

Εκείνη την εποχή άρχισε και η διείσδυση της ρουμάνικης προπαγάνδας στους ελληνοβλάχικους πληθυσμούς της Ηπείρου, Ο **Π. Αραβαντινός** αναφέρεται στα ακόλουθα χωριά του Ζαγορίου: «*Δραγάρι, Γρεβενίτι, Μακρίνο, Τσερνέσι (Ελατοχώρι), Βωβούσα, Λάιστα, Παλαιοχώρι Λάιστας, Λεσνίτσα (Βρυσοχώρι) και Δοβρίνοβο (Ηλιοχώρι)*».⁵³ Ψυχή της ρουμάνικης προπαγάνδας υπήρξε ο Απόστολος Μαργαρίτης ο οποίος με την ανοχή της οθωμανικής κυβέρνησης και την οικονομική βοήθεια της ρουμανικής, καθώς και των καθολικών μοναχών –κυρίως δε του Γάλλου ηγουμένου των Λαζαριστών Φαβεριάλ–άρχισε να ιδρύει σχολεία.⁵⁴

Το έτος **1881** ιδρύεται ρουμάνικο σχολείο στη Βωβούσα. «*Η άλωση του χωριού ήταν απαραίτητη για δύο λόγους: 1) Για να αποκτηθεί μία βάση κι ένα ορμητήριο στο ανατολικό Ζαγόρι, στην Κόνιτσα και στις προσβάσεις της Πίνδου, που θα επηρέαζε τις εξελίξεις και σε άλλα βλαχόφωνα χωριά, τόσο στο θέμα της ίδρυσης σχολείων όσο και στο ευρύτερο θέμα του προσηλυτισμού.2) Για να δημιουργηθεί φυτώριο που θα εξασφάλιζε ένα σταθερό αριθμό μαθητών για τη λειτουργία των σχολών των Ιωαννίνων*».⁵⁵ Από το 1881 έως το 1886 η ρουμάνικη σχολή στη Βωβούσα λειτουργούσε μόνο κατ' όνομα εξαιτίας της απροθυμίας των κατοίκων να στείλουν τα παιδιά τους σε αυτή, παρ' όλο το δέλεαρ της δωρεάν παροχής βιβλίων, συσσιτίων, υποτροφιών και οικονομικών ενισχύσεων σε οικογένειες. Όμως το **1886** «δια γενναίων

⁵² Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 195.

⁵³ Αραβαντινός Παναγιώτης (1905), *Μονογραφία περί Κουτσοβλάχων*, Αθήνα: [χ.ο.], σελ. 49, 50.

⁵⁴ Τρίτος Μιχάλης Γ. (1993), *Το κουτσοβλάχικο ζήτημα*, Αθήνα: [χ.ο.], σελ. 5.

⁵⁵ Νικολαΐδου Ελευθερία Ι. (1995), *Η ρουμάνικη προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου*, Ιωάννινα: Ε.Η.Μ., σελ. 156.

προσφορών και άλλων παντοειδών απειλών και εκβιασμών» προσηλυτίστηκε ένας Βοβουσιώτης γιατρός, μαθητής της Ριζαρείου Σχολής και απόφοιτος του πανεπιστημίου Αθηνών, με επιρροή τόσο στο χωριό όσο και στα γύρω χωριά. Οι κάτοικοι διχάστηκαν και το ελληνικό σχολείο παρέμεινε κλειστό κατά την τριετία 1886-1889. Η αναστάτωση που προκλήθηκε εκτός από τις εσωτερικές συγκρούσεις οδήγησε και στην εμπλοκή της τουρκικής διοίκησης, του ελληνικού προξενείου και της εκκλησίας και έθεσε αυτούς τους εξωκοινοτικούς παράγοντες ενεργούς στη διαπραγμάτευση του χαρακτήρα της ταυτότητας της κοινότητας, με ένα τρόπο εντελώς πρωτόγνωρο για την περιοχή. Με την πάροδο του χρόνου αφυπνίστηκε το εθνικό αίσθημα των περισσότερων παρασυρθέντων κατοίκων οι οποίοι αντέδρασαν έντονα με αποτέλεσμα να επαναλειτουργήσει το ελληνικό σχολείο.

Το έτος **1894** η έντονη δραστηριότητα της ρουμάνικης προπαγάνδας πέτυχε να εγκαταστήσει το σχολείο της στο κτίριο του ελληνικού σχολείου, ύστερα από βίαιη κατάληψη. Οι ελληνίζοντες διαμαρτυρήθηκαν και κινητοποίησαν το Γενικό Προξενείο Ιωαννίνων και τη Μητρόπολη. Επειδή όμως οι παραστάσεις τους προς τις τουρκικές αρχές δεν απέδωσαν, οι ελληνόφρονες Βοβουσιώτες, χρησιμοποιώντας βία, κατόρθωσαν τον Απρίλιο του ίδιου έτους να εκδιώξουν τους ρουμανίζοντες από το σχολείο. Λέγεται, μάλιστα, ότι οι Βοβουσιώτες, εκτός από τον έλληνα δάσκαλο είχαν διορίσει και δάσκαλο της τουρκικής, πράγμα που μιμήθηκαν και άλλα χωριά.⁵⁶

Τον Οκτώβριο του **1895**, μετά το θάνατο του ιερέα της κοινότητας, διορίστηκε από τη Μητρόπολη Ιωαννίνων τακτικός εφημέριος, με την υποχρέωση να τελεί όλες τις ακολουθίες στην ελληνική γλώσσα. Τα προηγούμενα χρόνια ο Απόστολος, το Ευαγγέλιο και το Σύμβολο της Πίστεως απαγγελόταν στα ρουμανικά.⁵⁷

Η ρουμάνικη σχολή πυρπολήθηκε το **1905**. Οι ρουμανίζοντες κατήγγειλαν τους κατοίκους στην Πύλη για τον εμπρησμό. Όμως, όπως αποδείχτηκε από την τριμελή επιτροπή που πήγε από την Κωνσταντινούπολη στη Βοβούσα για επιτόπια έρευνα, στην πραγματικότητα οι ίδιοι οι ρουμανίζοντες έκαψαν το σχολείο «*προς τον σκοπόν να προκαλέσωσι θόρυβον*» (Α.Υ.Ε. Προξενείο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 17 Δεκεμβρίου 1905, αρ.586).⁵⁸ Είναι επίσης χαρακτηριστική και η αναφορά των κατοίκων προς το Νομόρχη Ιωαννίνων, στις 5 Ιουλίου **1907**, (δημοσιευμένη και στην «Εκκλησιαστική Αλήθεια»), όπου ανάμεσα στα άλλα τόνιζαν: «*Εκλιπαρούμεν την Υμ. Εξοχότητα, ίνα, λαμβάνουσα*

⁵⁶ Νικολαΐδου Ελευθερία Ι., ο.π., σελ. 322.

⁵⁷ Νικολαΐδου Ελευθερία Ι., ο.π., σελ. 347.

⁵⁸ Κολτσίδας Αντώνης Μ.(1997), ο.π., σελ. 67.

*υπόψη το δεδηλωμένον φρόνημα των κατοίκων του ημετέρου χωρίου, ουδεμίαν δώση προσοχήν εις την δι' αθεμίτων ενεργειών της ρωμουνικής προπαγάνδας χαλκευθείσαν αίτησιν περί σχηματισμού ιδιαιτέρας ρωμουνικής κοινότητας, αλλ' απορρίψη ταύτην, άτε σκοπούσα προφανώς την διατάραξιν της ειρήνης των κατοίκων, οίτινες εμμένοντες σταθερώς εις τα πάτρια, εκδηλούσι την αδιασάλευτον πίστιν και υπακοήν προς το Υψηλόν Κράτος και την απεριόριστον αφοσίωσιν αυτών προς το Οικουμενικόν Πατριαρχείον».*⁵⁹ Δεν έλειψαν βέβαια και οι λίγοι υποστηρικτές της ρουμάνικης κίνησης και τελικά η ρουμάνικη σχολή λειτούργησε ξανά.⁶⁰

Πάντως η ρουμάνικη εκπαιδευτική κίνηση, παρ' όλες τις επίμονες και πολυδάπανες προσπάθειές της, δεν μπόρεσε να κυριαρχήσει γενικά στην Ήπειρο αλλά ειδικά και στη Βοβούσα, αφού οι κάτοικοί πέτυχαν την βαθμιαία συρρίκνωση της προπαγάνδας. Διαφοροποιήσεις βέβαια παρατηρήθηκαν ύστερα από την έντονη προπαγανδιστική δραστηριότητα δεκαετιών, αυτές όμως περιορίστηκαν στη μειοψηφία.

1.6.6. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι – η απελευθέρωση

Κατά τη διάρκεια των βαλκανικών πολέμων η Βοβούσα δέχτηκε νέα επίθεση από τα τουρκικά στρατεύματα. Το Νοέμβριο του **1912** τουρκικό απόσπασμα συνεπλάκη με τους Βοβουσιώτες.⁶¹ Κάηκαν τότε δέκα σπίτια κι ένα μεγάλο ρολόι κατασκευασμένο από τον Τέγο Βραζιτούλη, κάτοικο του χωριού, και αποκλειστικά φτιαγμένο- ακόμη και οι μηχανισμοί του- από ξύλο.

Μετά την απελευθέρωση και την προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος, με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου το 1913, η Βοβούσα υφίσταται τις αλλαγές που πραγματοποιούνται σε όλη την ελληνική επαρχία και κυρίως στον ορεινό όγκο. Αντίθετα όμως με ότι συνέβαινε στο άλλο βλαχοζάγορο, η Βοβούσα ακολούθησε σχετικά σταθερή δημογραφική πορεία και έπαψε να αποτελεί πηγή πληθυσμιακής εξόδου καθώς ένα μεγάλο μέρος της οικονομίας της στράφηκε σε διάφορες βιοτεχνικές δραστηριότητες, όπως η υλοτομία και η μεταφορά της ξυλείας στα Ιωάννινα με υποζύγια.⁶² Υπήρξε ένα μικρό μεταναστευτικό ρεύμα που είχε ως κύριο στόχο τη

⁵⁹ Κολτσίδα Αντώνης Μ.(1997), ο.π., σελ. 66.

⁶⁰ Κολτσίδα Αντώνης Μ. (1994), *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο. 1850-1913*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 209-210.

⁶¹ Οικονόμου Μ.- Πινδέας Γ. (1991 Μάϊος), ο.π., τεύχος 158, σελ. 10-11.

⁶² Οικονόμου Μ.- Πινδέας Γ. (1991 Απρίλιος), ο.π., τεύχος 157, σελ. 10.

Ρουμανία και αργότερα τις Ηνωμένες Πολιτείες όπου ιδρύθηκε και σύλλογος Βοβουσιωτών με τριάντα μέλη.⁶³

Οι ξενιτεμένοι Βοβουσιώτες αισθανόταν μια ισχυρή σύνδεση με τη γενέτειρά τους και μια απέραντη νοσταλγία.. Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα του **Γιώργη Πέτρου**, του «Αμερικάνου», που μετανάστευσε στην Αμερική, το έτος 1915, σε ηλικία 16 χρονών: «Σ' εσένα, ώ Πίνδο, σ' εσένα, ένας ευγνώμονας Κουτσόβλαχος προσφέρει αυτό το ταπεινό, σε πεζογράφημα στεφάνι...Στα σάδια και τις κοιλάδες και σε λόφους που ψάλλουν. Κύττα την Κοιλάδα του Ουρανού. Στην καρδιά της οποίας, σε αμνημόνευτο παρελθόν, μια ομάδα ρωμαλέοι και σκληροτράχηλοι Κουτσόβλαχοι αποφάσισαν να εγκατασταθούν – κι έκτισαν το χωριό Βοβούσα. Και η Κοιλάδα του Ουρανού μετονομάστηκε Κοιλάδα της Βοβούσας. Γοητευτική Κοιλάδα της Βοβούσας! Κυττάζοντας ψηλά, προς τα Δυτικά, βλέπεις την ωραία έκταση της Μόρφας-ώ Μόρφω- (ελληνική λέξη που σημαίνει κάλλος). Ένα γραφικό βοσκοτόπι, την περιγραφή του οποίου δεν τολμάει να δοκιμάσει πένα ποιητού. Κύττα προς την Ανατολή και τη χιονισμένη κορυφή του βουνού Αυγό-γονιού του Αώου ποταμού- η οποία φαντάζει σαν να τρυπάει τον γαλανό ελληνικό ουρανό, όπου το μοναχικό πρωϊνό αστέρι, ο Αυγερινός, εξαγγέλλει την πινδική φλογερή καλοκαιρινή αυγή. Βέβαια από εκεί πηγάζει ο χιονοθρεμμένος, κρύσταλλο καθαρός και πάντοτε βουερός, Αώος ποταμός, που ρέει με ορμή προς το Βορρά, για να μαχαιρώσει και να χωρίσει σε δυό μακρουλά κομμάτια την κοιλάδα και το χωριό της Βοβούσας»⁶⁴

1.7. Οι Ιταλοί και οι Γερμανοί στη Βοβούσα

Στο χρονικό διάστημα 1917 έως 1940 προκλήθηκε μία νέα εστία διχασμού και αναστάτωσης στο βλάχικο πληθυσμό της Πίνδου. Υπήρξε τότε αναζωπύρωση της ρουμάνικης προπαγάνδας. Μερίδα των ρουμανιζόντων βλάχων, με ηγέτη τον Αλκιβιάδη Διαμάντη από τη Σαμαρίνα, συνεργάστηκε με τους Ιταλούς έχοντας ως σκοπό την ίδρυση μιας αυτόνομης βλάχικης περιοχής στην Ελλάδα, το «Πριγκιπάτο της

⁶³ Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 203.

⁶⁴ Πέτρου-Πινδέας Γιάννης (1987), *Πνευματικό Οδοιπορικό του ανήσυχου και νοσταλγού Ηπειρώτη «Αμερικάνου» Γιώργη Πέτρου (1899-1967)*, Γιάννινα: τυπ. Η Δωδώνη, σελ. 37-38.

Πίνδου». Η προσπάθεια όμως επάνδρωσης της λεγόμενης «Λεγεώνας της Πίνδου», δεν βρήκε την αναμενόμενη υποστήριξη.⁶⁵

Το **1940** οι Ιταλοί έφτασαν στη Βοβούσα. Το τάγμα Τσιβιντάλε της μεραρχίας «Τζούλια» είχε ως προορισμό το Μέτσοβο, με σκοπό την κατάληψή του. Στις 3 Νοεμβρίου 1940, με επικεφαλής τον Ιταλό στρατηγό Μάριο Τζιρότι και προπορευόμενους μοτοσυκλετιστές, έφτασε στη Βοβούσα. Εκεί βρισκόταν ένας λόχος του αποσπάσματος Πίνδου με διοικητή το λοχαγό Αναστ. Παππά. Οι μοτοσυκλέττες ανατράπηκαν και οι Ιταλοί ακροβολίστηκαν στους γύρω λόφους.⁶⁶ «*Ο λοχαγός Παππάς, οι άνδρες του και ο πληθυσμός της Βωβούσας, με την ηρωική τους άμυνα την 3^η Νοεμβρίου, άλλαξαν τον τροχό της Ιστορίας. Από τη Βωβούσα ανέτειλε ο ήλιος της νίκης στην Πίνδο*».⁶⁷

Στις 10 Οκτωβρίου **1943** ο γερμανικός στρατός, κάνοντας εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, πυρπόλησε το χωριό. Κάηκαν όλα τα σπίτια (εκτός τριών και αυτών που ήταν υπό κατασκευή), οι αχυρώνες, τα δύο σχολεία και η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου. Μόνο η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, που είχε κτιστεί το 1814, γλίτωσε από την καταστροφή.⁶⁸ Οι κάτοικοι έμειναν στο βουνό, σε ξύλινες καλύβες και την άνοιξη πήγαιναν σε άλλα χωριά και στα Ιωάννινα ή στα Γρεβενά για να πουλήσουν σανίδια και δαδιά και να πάρουν αλάτι και καλαμπόκι. Την επόμενη χρονιά, το **1944**, οι Γερμανοί πήγαν στο χωριό και έκαψαν τα δύο από τα τρία σπίτια που είχαν σωθεί από την προηγούμενη πυρπόληση.⁶⁹

Τα δεινά του χωριού συνεχίστηκαν και στον εμφύλιο πόλεμο καθώς η Βοβούσα, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, υπήρξε το επίκεντρο εχθροπραξιών μεταξύ του Εθνικού Στρατού και του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου. Βρέθηκε στη δίνη των γεγονότων και θρήνησε θύματα και από τις δύο πλευρές. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες από την επιτόπια έρευνα, οι αντάρτες Νεμέρτζικας, Ύψηλάντης, Βελουχιώτης έδρασαν στη Βοβούσα και ο Μάρκος Βαφειάδης είχε το αρχηγείο του στην περιοχή. Το **1948** κάποιες οικογένειες της Βοβούσας εγκατέλειψαν το χωριό εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου και εγκαταστάθηκαν στα Ιωάννινα όπου μερικές

⁶⁵ Ανθεμίδης Αχιλλέας (2002), *Οι βλάχοι της Ελλάδος*, Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης-Παιδεία, σελ. 184-185. και Αβέρωφ-Τοσίτσας Ευάγγελος (1992), *Η πολιτική πλευρά του κουτσοβλάχικου ζητήματος*, Τρίκαλα: Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, σελ 75 κ.ε.

⁶⁶ Σιωμόπουλος Στυλ. Κ. (1994 Ιανουάριος), «Η Ιταλική Μεραρχία Τζούλια στην Πίνδο», *Ηπειρωτική Εταιρεία*, (τεύχος 208), 34-41, σελ. 41.

⁶⁷ Σιωμόπουλος Στυλ. Κ. (1994 Φεβρουάριος), ο.π., τεύχος 209, 69-76, σελ. 69.

⁶⁸ Οικονόμου Μ.- Πινδέας Γ. (1991 Ιούνιος), ο.π., τεύχος 159, σελ. 12.

⁶⁹ Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες από την επιτόπια έρευνα.

έμειναν μόνιμα ενώ άλλες, το 1950, επέστρεψαν και οργάνωσαν τη ζωή τους στο χωριό.

1.8. Μεταπολεμική περίοδος

Μετά τον πόλεμο το κατεστραμμένο χωριό προσπάθησε να ανασυγκροτηθεί. Δημιουργήθηκαν μονώροφες κατοικίες σύμφωνα με το πρόγραμμα στέγασης των πυροπαθών οικισμών.⁷⁰ Πολλοί κάτοικοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στα Ιωάννινα, τη Θεσσαλονίκη, τα Τρίκαλα, την Αθήνα, άλλοι ακολούθησαν το δρόμο της εξωτερικής μετανάστευσης προς τη Βόρεια και Νότια Αμερική, τη Γερμανία και την Αυστραλία αλλά η υλοτομία συγκράτησε ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Έτσι η Βοβούσα είχε μια καλύτερη εικόνα τόσο σε πληθυσμιακό μέγεθος, όσο και σε οικονομικές δραστηριότητες από τα υπόλοιπα χωριά του Ζαγορίου και δεν παρουσίαζε την εικόνα της ερήμωσης που είχαν υποστεί αρκετοί ορεινοί και ημιορεινοί οικισμοί της ελληνικής επαρχίας.⁷¹ Μεταπολεμικά ενεγράφησαν ως δημότες της, μερικές οικογένειες Σαρακατσαναίων, οι οποίες τα καλοκαίρια έβοσκαν τα κοπάδια τους στην περιοχή της Μόρφας και της Πλάκας.

Όμως ήταν ένα από τα πιο απομακρυσμένα και απομονωμένα χωριά της Ηπείρου αφού εγκαταλείφθηκε το παλιό οδικό δίκτυο και οι νέοι αμαξιτοί δρόμοι που κατασκευάστηκαν παρέκαμπταν τη Βοβούσα θέτοντάς την έτσι στο περιθώριο. Ο χωματόδρομος που την ένωνε με το Περιβόλι έγινε το 1965, ο δρόμος προς το κεντρικό Ζαγόρι χρησιμοποιούνταν εποχιακά και μόνο από υλοτόμους και Δασικές Υπηρεσίες ενώ δεν είχε παροχή ηλεκτρικού ρεύματος μέχρι τη δεκαετία του 1970. Από τη δεκαετία του 1990 άρχισε να αναπτύσσεται έντονη τουριστική κίνηση στην περιοχή και ανάλογη επιχειρηματική δραστηριότητα.

⁷⁰ Νιτσιάκος Βασίλης (1995), *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 163-164.

⁷¹ Νιτσιάκος Βασίλης (1995), ο.π., σελ. 165.

1.9. Η Βοβούσα του σήμερα

Ο τωρινός οικισμός της Βοβούσας χωρίζεται σε τέσσερις μαχαλάδες. Ο μαχαλάς «Μεσοχώρι» βρίσκεται στην ανατολική κοίτη του Αώου και ήταν κάποτε το κέντρο του χωριού. Εκεί υπάρχει μια μεγάλη σχετικά πλατεία με τον πλάτανο και την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου. Κοντά στο Μεσοχώρι, στη θέση «Τσιούκα», που σημαίνει ύψωμα, είναι χτισμένο το Δημοτικό Σχολείο. Ο «Πέρα Μαχαλάς» βρίσκεται στη δυτική κοίτη του Αώου, με κέντρο την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου και περιβάλλεται από πυκνά δάση. Ο «Πάνω Μαχαλάς» βρίσκεται σε ένα μικρό λόφο, ανατολικά του Μεσοχωρίου, με κέντρο την υπαίθρια εκκλησία της Παναγίας. Η «Σάλα» δημιουργήθηκε μετά το 1927, όταν στη θέση αυτή άρχισαν να κτίζονται σπίτια. Το σημερινό κέντρο του χωριού είναι η πρόσφατα νεοαποκτηθείσα και μαγευτική πλατεία δίπλα από το πέτρινο γεφύρι.

Ο μόνιμος πληθυσμός σήμερα (2012), είναι περίπου 80 άτομα, ενώ σύμφωνα με την απογραφή του 2011 φαίνεται να είναι 179. Η διαφορά αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την ημέρα της απογραφής κάτοικοι των πόλεων πηγαίνουν να απογραφούν στα χωριά τους, για να τύχουν μεγαλύτερης οικονομικής κρατικής υποστήριξης.⁷² Κατά τους εαρινούς και θερινούς μήνες παρατηρείται αύξηση των κατοίκων με την εποχική μετακίνηση. Είναι η λεγόμενη «δεύτερη κατοικία», που χρησιμοποιείται από τους εν διασπορά χωριανούς για τις διακοπές.⁷³

Το φυσικό περιβάλλον αποτελεί τον κύριο μοχλό ανάπτυξης του χωριού και γίνεται προσπάθεια αξιοποίησής του στα πλαίσια της οικοτουριστικής ανάπτυξης. Υπάρχουν δύο μεγάλοι ξενώνες, ένα καταφύγιο και πολλά ενοικιαζόμενα δωμάτια. Το 2003 στα πλαίσια της δημιουργίας του Εθνικού Πάρκου της Βόρειας Πίνδου, δημιουργήθηκε Κέντρο Ενημέρωσης για τον Εθνικό Δρυμό της Βάλια Κάλντα, μέρος του οποίου ανήκει στην κοινοτική έκταση της Βοβούσας. Στο χωριό επίσης υπάρχει Μουσείο Υδροκίνησης.

⁷² Νιτσιάκος Βασίλης (2003), *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο*, Αθήνα: Οδυσσέας, σελ. 33.

⁷³ Νιτσιάκος Βασίλης (1995), *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 170.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΦΩΝΗΤΙΚΩΝ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΤΗΣ ΒΟΒΟΥΣΑΣ

2.1. Αρχεία καταγραφής

Η καταγραφή κειμένου των τραγουδιών έγινε κυρίως από τα ηχογραφημένα ανέκδοτα αρχεία του παππού μου, κ. Αθανασίου Βραζιτούλη, ηλικίας 81 ετών. Είναι ζωντανές ηχογραφήσεις τελετουργιών ή γλεντιών στο σύνολό τους, εντός τόπου και χρόνου λειτουργίας (1972 και μετέπειτα).

Οι τριάντα ηχογραφημένες κασέτες, εκτός από τις παλιές μοναδικές εκτελέσεις της μουσικοχορευτικής παράδοσης της Βοβούσας, περιέχουν και παλιά τραγούδια, όπως τραγουδήθηκαν από τους τότε υπερήλικες κατοίκους του χωριού. Οι πιο πολλοί από αυτούς σταδιακά απεβίωσαν. Οι φωνές τους όμως αποτελούν ένα σπάνιο υλικό καταγραφής των τραγουδιών, τα οποία έτσι δεν παρουσιάζονται ξεκομμένα από τη λειτουργικότητά τους και στερημένα από την ιδιαίτερη μελωδία τους.

Είναι σημαντικό επίσης το γεγονός ότι οι εν λόγω ηχογραφήσεις δεν έγιναν κατά παραγγελία. Με αυτό τον τρόπο τα τραγούδια που περιέχονται σε αυτές αποτελούν αυθεντικές, πιστές αποδόσεις ενός προφορικού τραγουδιστικού ρεπερτορίου. Δεν υπάρχουν οι ασυνείδητες ή συνειδητές αλλοιώσεις που προκύπτουν συνήθως όταν δεν συντρέχουν οι φυσικοί λόγοι (το κέφι, η παρέα, το γλέντι) που κάνουν ένα τραγούδι να ανασύρεται αβίαστα από τη συλλογική μνήμη. Είναι ζωντανές συλλογικές εκτελέσεις που μεταδόθηκαν «με το στόμα» από γενιά σε γενιά. Αν αναλογιστεί κανείς ότι σήμερα ελάχιστοι εν ζωή Βοβουσιώτες τραγουδούν αυτά τα παλιά τραγούδια με τον ιδιαίτερο ρυθμό τους, συνειδητοποιεί την ανεκτίμητη αξία αυτών των αρχείων.

Επιλογή των ηχογραφημένων τραγουδιών έχει εγγραφεί σε DVD Audio, που συνοδεύει την παρούσα εργασία.

2.2. Τα φωνητικά τραγούδια της Βοβούσας

Τα πιο πολλά φωνητικά τραγούδια της Βοβούσας τραγουδιούνται χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων. Εκείνα όμως που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των τελετουργικών και εθιμικών πορειών αποδίδονται από τους τραγουδιστές με τη συμμετοχή οργανοπαικτών. Εκτελούνται ομοφωνικά, σε πολλές περιπτώσεις

αντιφωνικά, ενώ υπάρχουν και αρκετά πολυφωνικά με την παραλλαγή της κύριας μελωδίας. Αυτή η παραλλαγή δημιουργείται με την επανάληψη της ίδιας μελωδίας σε χαμηλότερο ή ψηλότερο τονικό ύψος, και άλλοτε με την ταυτόχρονη συνήχηση ενός κινούμενου ισοκράτη.⁷⁴

Παραλλαγές ορισμένων ελληνόφωνων και βλαχόφωνων τραγουδιών συναντώνται και αλλού στον ελληνικό χώρο και στους βλάχους των Βαλκανίων. Εκείνο όμως που διαφοροποιεί εντελώς την τραγουδιστική παράδοση της Βοβούσας είναι ο ξεχωριστός, μοναδικός ρυθμός με τον οποίο αποδίδονται τα πιο πολλά από τα τραγούδια και μεταφέρονται από στόμα σε στόμα στις επόμενες γενιές.

Τα φωνητικά τραγούδια κατείχαν και εξακολουθούν να κατέχουν σημαντικό επιτελεστικό ρόλο στην πλειονότητα των εορταστικών εκδηλώσεων. Στις ονομαστικές εορτές (τα «γιορτάσια») καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, την Αποκριά, την Πρωτομαγιά, της Ζωοδόχου Πηγής, το Δεκαπενταύγουστο, στους αρραβώνες και στους γάμους, το τελετουργικό του εορτασμού βασιζόταν στα φωνητικά τραγούδια. Μόνο στο μικρό πανηγυράκι (λα γκαλιάτα) στις 24 Ιουνίου, στο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής (26-27 και 28 Ιουλίου) και το Πάσχα ο χορός γινόταν με τη συμμετοχή οργανοπαιχτών.

Η θεματολογία τους συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με διάφορα ιστορικά γεγονότα και πρόσωπα, με την οικογενειακή, κοινωνική και θρησκευτική ζωή. Συναντάμε σε αυτά στίχους που αναφέρονται στην περίοδο της Τουρκοκρατίας και στις δράσεις των κλεφτών. Πολλά είναι συναφή με την πορεία της ζωής και σχετίζονται με εκδηλώσεις, καταστάσεις και συναισθήματα του ανθρώπινου βίου.

2.3. Η πολυλειτουργία των τραγουδιών - Ομαδοποίηση

Αν δούμε τη λειτουργία των τραγουδιών μέσα στο κοινωνικό τους χώρο και τα κατανοήσουμε ως συνολικά φαινόμενα ενός ζωντανού προφορικού πολιτισμού, διαπιστώνουμε ότι αυτά εντάσσονται σε διάφορες περιστάσεις. Αυτή η διαπίστωση ήταν ακόμη πιο ευδιάκριτη παλαιότερα. Αρκετά φωνητικά χορευτικά τραγούδια τα τραγουδούσαν τόσο στο χορό στην Παναγία το Δεκαπενταύγουστο, όσο και στο χορό στον Άγιο Γεώργιο τις Αποκριές, στο «Αλώνι» την Πρωτομαγιά.

⁷⁴ Marcu George (1977), *Folklor Muzical Aroman*, Bucuresti: Editura Muzicala, σελ. 73.

Ακόμη καθιστικά ιστορικά, της αγάπης, βλαχόφωνα τραγούδια ακούγονται σε γάμους, στις επισκέψεις που γίνονται στα σπίτια κατά τις ονομαστικές εορτές, στα καφενεία και κέντρα του χωριού κατά τη διάρκεια του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής και του Δεκαπενταύγουστου, ή ακόμη και εκτός εορταστικού χρόνου ανάλογα με την ευθυμία της κάθε παρέας.

Κοινά δρομικά τραγούδια ακούγονται μετά το γενικό χορό στον Άγιο Αθανάσιο, στη μετάβαση από σπίτι σε σπίτι μετά το γενικό χορό στην Παναγία, στους γάμους και στις βαπτίσεις. Μόνη εξαίρεση αποτελούν τα δρομικά που τραγουδιούνται αποκλειστικά και μόνο στο «κατέβασμα» από την Αγία Παρασκευή στα «Σιάδια»⁷⁵ κατά τη διάρκεια του πανηγυριού.

Αυτή η ενσωμάτωση των τραγουδιών σε διάφορες περιστάσεις – η οποία είναι εμφανής ακόμη και σήμερα – επιβεβαιώνει την πολυλειτουργία τους. Επομένως ίσως θεωρείται αυθαίρετη μια συμβατική κατηγοριοποίηση των τραγουδιών. Για τις ανάγκες όμως της παρούσας εργασίας – λόγω του μεγάλου αριθμού τους – θα παρουσιαστούν σε ενότητες μαζί με πληροφορίες που αφορούν τη «ζωή» και τη λειτουργία τους μέσα στο φυσικό τους χώρο. Επίσης στα τραγούδια που σχετίζονται με ιστορικά γεγονότα και είναι δημιουργήματα κυρίως των χρόνων της Τουρκοκρατίας θα γίνει περιγραφική αναφορά μέσα από στοιχεία της σχετικής βιβλιογραφίας.

2.4. Δρομικά τραγούδια ή «πατινάδες».

*«Τα δε καθ' οδόν άσματα αυτών εισί περιεργότατα, και οι χοροί αμίμητοι»*⁷⁶. Με αυτά τα λόγια αναφέρθηκε ο **Ιωάννης Λαμπρίδης** στα δρομικά τραγούδια της Βοβούσας, τις λεγόμενες πατινάδες.

Τα τραγουδούσαν και εξακολουθούν να τα τραγουδούν σε διάφορες περιστάσεις. Ακούγονται σε όλες τις τελετουργικές και εθιμικές πορείες, αντιφωνικά ή ομοφωνικά, με μια χαρακτηριστική ανθεκτικότητα στο πέρασμα των χρόνων. Κατά την πορεία προπορεύονται πάντα οι μουσικοί που παίζουν δρομικούς σκοπούς – κυρίως την «ποταμιά» -, ενώ ακολουθούν οι τραγουδιστές, οι οποίοι κατά τη διάρκεια του

⁷⁵ Σιάδια = τοποθεσία σε επίπεδη έκταση, όπου γίνεται πρωινός γενικός χορός την πρώτη ημέρα του τριήμερου πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής, στις 26 Ιουλίου.

⁷⁶ Λαμπρίδης Ιωάννης (1870), *Ζαγοριακά: οις προσετέθησαν και τινά περί Ηπείρου δαπάνη Ιω. Κασσάνδρεως*, εν Αθήναις: Τυπ. Αυγή, σελ. 84.

τραγουδιού δεν περπατούν. Όταν ακούγεται μόνη της η μουσική υπόκρουση, προχωρούν με αργά βήματα.

Τόσο προπολεμικά όσο και τις πρώτες δεκαετίες μετά τον πόλεμο τα γλέντια γίνονταν στα σπίτια. Κατά τη διάρκεια του τριήμερου πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής υπήρχαν στο χωριό έως και έξι ομάδες οργανοπαικτών. Αμέσως μετά τον απογευματινό γενικό χορό στον Άγιο Αθανάσιο, όπου συμμετείχαν όλοι οι κάτοικοι, κάθε ανδρική παρέα, χωρισμένη ηλικιακά, μαζί με τη δική της ομάδα οργανοπαικτών, επισκεπτόταν με τη σειρά όλα τα σπίτια του χωριού. Και τις τρεις νύχτες μέχρι το ξημέρωμα, σε όλον τον οικισμό, αντηχούσαν τα δρομικά τραγούδια καθώς προχωρούσαν οι παρέες από σπίτι σε σπίτι για να γλεντήσουν μαζί με τους οικοδεσπότες. Μετά το 1960 τα γλέντια γίνονται στα διάφορα καφενεία και κέντρα του χωριού και έτσι έχουν εκλείψει οι ολονύχτιες πατινάδες.

Σήμερα τα δρομικά τραγούδια ακούγονται σε όλες τις τελετουργικές και εθιμικές πορείες κατά τη διάρκεια του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής. Επίσης τραγουδιούνται και μετά το γενικό χορό στην Παναγία το Δεκαπενταύγουστο χωρίς όμως τη συνοδεία μουσικών οργάνων, καθώς και στις πορείες προς τα σπίτια των μαχαλάδων που γιορτάζουν.⁷⁷

2.4.1. Δρομικά τραγούδια στο «κατέβασμα» της Αγίας Παρασκευής.

Το χωριό γιορτάζει την ημέρα της εορτής της Αγίας Παρασκευής (26 Ιουλίου). Το πρωί τελείται Θεία Λειτουργία στο ομώνυμο παρεκκλήσι που βρίσκεται σε ένα λόφο δυτικά του οικισμού.

Η προφορική ιστορία και οι ιστορικές πηγές μαρτυρούν την ύπαρξη ενός από τους παλαιότερους οικισμούς του χωριού, τον οικισμό «Στα Βίνερι» (=Αγία Παρασκευή), ο οποίος βρισκόταν στους πρόποδες του ομώνυμου υψώματος.⁷⁸ Σε μία από τις πέτρες με τις οποίες είναι κτισμένο το παρεκκλήσι είναι χαραγμένη η χρονολογία 1455.

⁷⁷ Στη Βοβούσα την πρώτη ημέρα του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής γιορτάζουν όλα τα σπίτια που βρίσκονται κοντά στα «Σιάδια». Μετά τον πρωινό γενικό χορό, όλοι οι κάτοικοι μαζί με τους οργανοπαίκτες επισκέπτονται τα σπίτια. Οι οικοδεσπότες προσφέρουν μεζέδες και ποτό. Ακολουθεί το τραγούδι και ο χορός. Κάτι ανάλογο γίνεται και το Δεκαπενταύγουστο, χωρίς όμως τη συμμετοχή οργανοπαικτών. Τότε γιορτάζουν τα σπίτια που βρίσκονται στον Πάνω Μαχαλά όπου είναι κτισμένη η υπαίθρια εκκλησία της Παναγίας.

⁷⁸ Σχετική αναφορά έχει γίνει στο 1 Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, σελ. 13.

Για τους Βοβουσιώτες το πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής αποτελεί, ακόμη και σήμερα, το σημαντικότερο κοινωνικό γεγονός. Λειτουργούν ως πιστοί συνεχιστές μιας θρησκευτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς που ανατροφοδοτεί τη συνοχή τους. Εκεί η κοινότητα ανασυγκροτείται συμβολικά, ανασυνθέτει τη συλλογική της μνήμη και ισχυροποιεί την ταυτότητά της. Τα τελετουργικά στοιχεία συνδυάζονται αρμονικά, τόσο μεταξύ τους, όσο και με το φυσικό περιβάλλον το οποίο θεωρείται ιερό και προστατευτικό της περιοχής.

Με το πέρας της Θείας Λειτουργίας τελείται αγιασμός του χώρου και των πιστών στο προαύλιο χώρο. Στη συνέχεια, σε ένα μικρό ύψωμα, δημιουργείται μια μικτή ομάδα τραγουδιστών όπου οι άντρες βρίσκονται στις κεντρικές θέσεις. Αρκετοί από αυτούς κάθονται σταυροπόδι στο χώμα. Οι μουσικοί στέκονται απέναντί τους παίζοντας οργανικούς σκοπούς. Ο πρώτος οργανικός σκοπός που ακούγεται – χαρακτηριστικός των τσελιγκάδων – είναι ο «**Σκάρος**».

Ακολουθεί το καθιστικό⁷⁹ ομοφωνικό τραγούδι: «**Πλατάνια από το Μέτσοβο**».

Πλατάνια από το Μέτσοβο

Άιντε πλατάνια από ν' από το Μέτσοβο
βρε ντέλη Γιάννη μου
κι οξιές από ν' από τα Χάσια
λίγο για χαμηλώσετε.
Άιντε λίγο για χαμηλώσετε
βρε ντέλη Γιάννη μου
δυο τουφεκούλες⁸⁰ τόπο
για να διαβεί η κλεφτουριά.
Άιντε να διαβεί η κλεφτουριά
βρε ντέλη Γιάννη μου
τα δυο παιδιά του Τσάβου
να παν μωρέ παιδιά στο Σταυρό.⁸¹

⁷⁹ Τα τρία τραγούδια που τραγουδιούνται στον προαύλιο χώρο της Αγίας Παρασκευής, ενώ είναι καθιστικά, αναφέρονται σε αυτή την ενότητα γιατί αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της τελετουργικής πορείας που ακολουθεί με τα δρομικά τραγούδια.

⁸⁰ Τουφεκούλες = μικροί λόφοι καλυμμένοι με βλάστηση (τούφα= δέσμη από φύλλα δέντρων).

Στη συνέχεια τραγουδούν **ομοφωνικά** το τραγούδι: «**Κλέφτες βγήκαν στα βουνά**»

Κλέφτες βγήκαν στα βουνά

Κλέφτες βγη-, κλέφτες βγη-,
κλέφτες βγη-, ορέ βγήκαν στα βουνά.
Κλέφτες βγήκαν στα βουνά
για να κλέψουν άλογα
κι άλογα δεν βρήκανε
προβατάκια πήρανε,
προβατάκια πήρανε.
Πήρανε το λάι αρνί
πο' χει το χρυσό μαλλί
τ' ασημένιο χαϊμαλί
ωρέ το πήρανε και πάει
και πίσω δεν γυρνάει.

Ακολουθεί το **ομοφωνικό**: «**Τα πήρανε τα πρόβατα**»

Τα πήρανε τα πρόβατα

Τα πη- βλάχα μ' τα πήρανε τα πρόβατα
από μέσα από τη στρούγκα, βλάχα μ' τσελιγκοπούλα.] 2
Τ' αρμέ- βλάχα μ' τ' αρμέξαν, τα ξαναρμέξανε
σε μια παλιοκαλδάρα, παλιά μου φιλενάδα.] 2
Το πη- βλάχα μ' το πήξανε και το τυρί
αχ σε μια παλιοτσαντήλα, βλάχα μου που σε είδα.] 2

Μόλις ακουστούν τα τρία πρώτα τραγούδια σχηματίζεται μια μεγάλη τελετουργική πομπή, η οποία τραγουδώντας κατεβαίνει από το παρεκκλήσι στα «Σιάδια», όπου γίνεται γενικός χορός. Η πομπή αποτελείται από τις εξής ομάδες:

⁸¹ Σε άλλες ηχογραφήσεις η λέξη Σταυρός αντικαθίσταται με τη λέξη Γιάννενα. (να παν μωρέ παιδιά στα Γιάννενα).

α) Τους μουσικούς που προπορεύονται παίζοντας οργανικούς σκοπούς, κυρίως την ποταμιά. Η ποταμιά είναι ένας σκοπός που παίζουν οι οργανοπαίκτες στα δρομικά τραγούδια, αποτελεί τη μουσική υπόκρουση των πατινάδων και είναι ανεξάρτητος από τη τραγουδιστική μελωδία του κάθε τραγουδιού.

β) Την πρώτη μικτή ομάδα τραγουδιστών. Είναι οι μεγαλύτεροι και οι πιο έμπειροι.

γ) Τη δεύτερη μικτή ομάδα τραγουδιστών με τους νεότερους σε ηλικία.

Παλαιότερα όσοι ήταν σαράντα ετών και άνω απάρτιζαν την πρώτη ομάδα, ενώ η δεύτερη περιελάμβανε τους έχοντες ηλικία κάτω των σαράντα ετών. Κάθε ομάδα αριθμούσε έως και πενήντα τραγουδιστές.

δ) Ο υπόλοιπος κόσμος.

Όλα τα δρομικά τραγούδια που ακούγονται στο κατέβασμα εκτελούνται **αντιφωνικά**. Η πρώτη ομάδα «παίρνει» το τραγούδι και η δεύτερη επαναλαμβάνει. Κάθε στροφή ακούγεται πρώτα από τους μεγαλύτερους και μετά από τους μικρότερους σε ηλικία. Είναι μία διαδικασία επικοινωνίας των γενεών και μύησης των νεοτέρων. Η σειρά με την οποία ακούγονται οι πατινάδες είναι πάντα η ίδια. Ξεκινάμε με το τραγούδι: «**Μες στην Αγιά Παρασκευή**».

Μες στην Αγιά Παρασκευή

Μες στην Αγιά, ωέ, ωέ
μες στην Αγιά Παρασκευή.

Κοιμάται κό-, ωέ, ωέ
κοιμάται κόρη μοναχή.

Κοιμάται κι ονειρεύεται
και βλέπει πως παντρεύεται.

Και το ταχιά, ωέ, ωέ
και το ταχιά σηκώνεται.

Λούζεται και ωέ, ωέ
λούζεται και χτενίζεται.

Και στο σιργιά-, ωέ, ωέ
και στο σιργιάνι έβγαινε.

Μα τ' όνειρο ωέ, ωέ
μα τ' όνειρο ήταν ψεύτικο.

Ακολουθεί το «Ένας μικρός Τουρκόπουλος»⁸²

Ένας μικρός Τουρκόίπουλος
του βασιλιά τ' αγόρι
μια ρωμοϊκόρη κυνηγά.

Μια ρωμοϊκόρη κυνηγά
γυναίκα να την πάρει
κι η κόρη από το φόβο της.

Κι η κόρη από το φόβο της
κι από την αντροπή της
μον' πήρε δίπλα τα βουνά.

Μον' πήρε δίπλα τα βουνά
δίπλα τα κορφοβούνια
στον Άγιο Γιώργη ν' έφτασε.

Στον Άγιο Γιώργη ν' έφτασε
και το σταυρό της κάνει
Θεέ μ' Άγιου Γιώργη βόηθα με.

Θεέ μ' Άγιου Γιώργη βόηθα με
ν' απ' των Τουρκών τα χέρια

⁸² Το κείμενο συμπληρώθηκε από τον κ. Βάιο Χατζή.

σου τάζω λάδι και κερί.

Και φτάνει το τουρκόϊπουλο
με τ' άλογο καβάλα
Θεέ μ' Άγιου Γιώργη βόηθα με.

Να βρω τη ρωμοϊκόρη
σου τάζω λίτρα μάλαμα
και τρεις λίτρες ασήμι.

Στη συνέχεια τραγουδούν το: «**Το τ' είδαν τα ματάκια μου**».

Το τ' είδαν τα ματάκια μου⁸³

Το τ' είδαν τα ματάκια μου
ν' ένα μεγάλο θάμα
στη μέση από το πέλαγο.

Στη μέση από το πέλαγο
μηλιά ήταν φυτεμένη
κι ο σταυραετός την τρώιγερνε.⁸⁴

Κι ο σταυραετός την τρώιγερνε
φωλιά θέλει να στήσει
και η μηλιά του ήλεγε.

Και η μηλιά του ήλεγε
και η μηλιά του λε(νέ)ει
για φεύγα -φεύγα σταυραετέ.

Για φεύγα -φεύγα σταυραετέ

⁸³ Το κείμενο συμπληρώθηκε από την Αγόρω Χατζή.

⁸⁴ Την τρώιγερνε= την τριγυρνούσε. Σε άλλες εκτελέσεις ακούγεται: την τρώιρε.

και συ μωρέ σαΐνι
μη μου χαλάσεις τον ανθό.

Μη μου χαλάσεις τον ανθό
κι χάνω τον καρπό(νο) μου
τρία καράβια αρμένιζαν.

Τρία καράβια αρμένιζαν
στη μέση του πελά(να)γου
κι άλλα τόσα στη στεριά.

Κι άλλα τόσα στη στεριά
κανένα δεν με πείραξε
φωλιά του για να κτίσει.

Τα δρομικά τραγούδια σταματούν όταν η πομπή φτάσει στο δασικό δρόμο που βρίσκεται στους πρόποδες του υψώματος της Αγίας Παρασκευής. Παλαιότερα οι ομάδες τραγουδούσαν μέχρι τα «Σιάδια», όπου στήνόταν ο γενικός χορός. Ακουγόταν τότε και άλλα τραγούδια που σήμερα εκλείπουν, όπως τα: «Κοράσιο ν' ετραγούδαγε», «Ο σκλάβος ετραγούδαγε».

Όλα τα παραπάνω τραγούδια τραγουδιούνται αποκλειστικά και μόνο στην τελετουργική πορεία της Αγίας Παρασκευής και σε καμία άλλη περίπτωση. Οι υπόλοιπες πατινάδες που ακολουθούν ακούγονται σε διάφορες εθιμικές και τελετουργικές περιπτώσεις που έχουν προαναφερθεί.

2.4.2. Δρομικά τραγούδια εθιμικών πορειών.

Σε όλα τα δρομικά τραγούδια οι μουσικοί προπορεύονται. Ακολουθεί μια μεγάλη ομάδα Βοβουσιωτών τραγουδιστών που εκτελεί **ομοφωνικά** τα τραγούδια. Στις πατινάδες που ακολουθούν οι οργανοπαίκτες συνήθως παίζουν την ποταμιά, έναν οργανικό σκοπό ανεξάρτητο από τη μελωδία με την οποία αποδίδει η τραγουδιστική ομάδα κάθε τραγούδι.

Βασιλικός μου μύρισε⁸⁵

Βασιλικός μου μύρισε μωρέ
τηράτε ποιος διαβαίνει.] 2
Ο Γιώργος Μίσσιος πέρασε μωρέ
στα Γιάννενα πααίνει.] 2
Στα Γιάννενα και στον πασά μωρέ
και σ' όλο το μιντσιλίκι.] 2
Γιώργο μ' γιατί μας άργησες μωρέ
να 'ρθεις να προσκυνήσεις.] 2
Δε μ' αφήναν τα βουνά μωρέ
κι αυτές κρυοβρυσούλες.] 2
Δε μ' άφηνε κι η μάνα μου μωρέ
να 'ρθω να προσκυνήσω.] 2

Το ιστορικό δρομικό τραγούδι «**Βασιλικός μου μύρισε**» αναφέρεται στον Γιώργο Μίσσιο από το Μονοδέντρι. Όταν ήταν Γενικός Προεστώτας του Ζαγορίου, το έτος 1763, ο Τούρκος διοικητής των Ιωαννίνων Σουλεϊμάν Πασάς ο Α' καταπάτησε τα προνόμια του Ζαγορίου. Ο Γιώργος Μίσσιος διαμαρτυρήθηκε και υπερασπίστηκε την πατρίδα του πολύ έντονα. Γι' αυτό το λόγο ο Πασάς τον κρέμασε στο Διοικητήριο των Ιωαννίνων, χωρίς δίκη, μαζί με άλλους δύο Γιαννιώτες. Ο **Ιωάννης Λαμπρίδης** αναφέρει: «*Υιός ην του ειρημένου ούτος, ανήρ φιλότιμος και τολμηρός. Γενικός δε του Ζαγορίου προεστώς διατελών και ούτος και των δικαιωμάτων αυτού καταπατουμένων υπό του διοικητού Ιωαννίνων Σουλεϊμάν Πασά του Α' υπερμαχόμενος, απηγχονίσθη το 1763 υπ' αυτού μετ' άλλων δύο Ιωαννιτών άνευ διαδικασίας και δίκης εν τω διοικητηρίω*».⁸⁶

Έχουν καταγραφεί πολλές παραλλαγές του συγκεκριμένου τραγουδιού στον Πεντάλοφο Κοζάνης, στη Σαμαρίνα και στο Περιβόλι Γρεβενών.⁸⁷

⁸⁵ Τραγουδιέται συνήθως μόλις τελειώσει ο απογευματινός γενικός χορός στον Άγιο Αθανάσιο, και σε άλλες περιστάσεις.

⁸⁶ Λαμπρίδης Ιωάννης (1889), *Ηπειρωτικά Μελετήματα*, τόμος έννατον, Ζαγοριακά, εν Αθήναις: Τυπ. Τρίμης Αναστάσιος, σελ. 23.

⁸⁷ Βλέπε σχετικά: Λαζάρου Αχιλλέας Γ. (1988), «Ιστορία του βλάχικου δημοτικού τραγουδιού», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, 9, 339-392, σελ. 361-364. και Νιτσιάκος Βασίλης Γ. (1995), *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 146-147.

Εσείς παλικαράκια ⁸⁸

Ν' εσείς παλικαράκια
που 'στε ανύπαντρα .] 2
Κρασί πολύ μην πιείτε
και μη μεθύσετε.] 2
Ταχιά θα παντρευτείτε
θα μετανιώσετε.] 2

Μια ψηλή κόρη λιανή ⁸⁹

Μια ψιλή μωρέ μια ψιλή
μια ψιλή κόρη λιανή.] 2
Μια ψιλή κόρη λιανή
σε γιοφύρι μωρέ κάθετα.] 2
Σε γιοφύρι κάθετα
κι όλο μωρέ συλλογιάζεται.] 2
Κι όλο συλλογιάζεται
πώς θα το περάσουμε.] 2
Πως θα το περάσουμε
τούτο μωρέ το θολό νερό.] 2
Νιούτσικος απέρασε
και την καλημέρισε.] 2

⁸⁸ Τραγουδιέται στην πορεία από τον Άγιο Αθανάσιο προς το κέντρο του χωριού. Επίσης και σε πολλές άλλες περιστάσεις, στο δρόμο μετά το γλέντι.

⁸⁹ Το τραγουδούν καθώς περνούν το γεφύρι σε διάφορες περιστάσεις (πανηγύρι, γάμο).

Όλη τη νύχτα περπατώ⁹⁰

Όλη τη νύχτα περπατώ μωρέ
μ' ένα όμορφο κοράσιο.] 2
Να τη φιλήσω αντρέπομαι μωρέ
να της το ειπώ φοβούμαι.] 2
Να την αφήσω αφίλητη μωρέ
ταχιά γελάει μ' εμένα.] 2
Κάποιος φίλος μ' ορμήνεψε μωρέ
κάποιος φίλος μου το 'πε.] 2
Να πέσω σε κρασόϊπουλο μωρέ
να πιω και να μεθύσω.] 2
Να διαβώ από την πόρτα της μωρέ
να της το ειπώ τραγούδι.] 2

Θέλω να τα καταραστώ

Θέλω να τα καταραστώ μωρέ τα τρία βιλαέτια.(2)
Την Πόλη και την Βουργαριά μωρέ, και τη βλαχιά ν' αντάμα. (2)
Της Πόλης τα κρασόϊπουλα μωρέ, φωτιά να τα 'χε κάψει.(2)
Της Βουργαριάς τα πρόβατα μωρέ, η αβδέλλα να τα μάσει.(2)
Και της βλαχιάς οι όμορφες μωρέ, πανούκλα να τις μάσει.(2)
Που ξεμυαλίζουν τα παιδιά μωρέ, κι αλησμονούν τις μάνες. (2)

⁹⁰ Το τραγουδούν όταν φεύγουν από τον Άγιο Αθανάσιο και σε άλλες περιστάσεις. Αρκετές φορές οι οργανοπαίκτες συνοδεύουν την πατινάδα με την ίδια μελωδία με την οποία αποδίδει η τραγουδιστική ομάδα των Βοβουσιωτών το συγκεκριμένο τραγούδι.

Απόψε δεν κοιμήθηκα ⁹¹

Ν' απόψε δεν κοιμήθηκα μωρέ
και σήμερα νυστάζω.

Για δυο ματάκια γαλανά μωρέ
για δυο γλυκά ματάκια.

Θέλ' να τα κλέψω μια βραδιά μωρέ
νύχτα δίχως φεγγάρι.

Να τ' ανεβάσω σε βουνό μωρέ
ψηλά σε κορφοβούνι.

Να τα φιλώ μεσάνυχτα μωρέ
να τα φιλώ το τάχι.⁹²

Όντας λαλάει η πέρδικα μωρέ
όντας λαλάει τ' αηδόνι.

Λαλούν τ' αρνίκλια τρεις φορές μωρέ
και τα παγώνια πέντε.

Ξύπνα περδικομάτα μου μωρέ
ξύπνα να 'ρθεις μαζί μου.

Να σου φιλήσω την ελιά μωρέ
που 'χεις στο μάγουλό σου.

⁹¹ Δρομικό που ακούγεται κυρίως τις ημέρες του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής. Πηγή: Αγόρω Χατζή.

⁹² Το τάχι = το πρωί.

Κίνησα το δρόμο – δρόμο ⁹³

Κίνησα το δρόμο – δρόμο
μωρέ κίνησα,
κίνησα το δρόμο – δρόμο.

Ωρέ το στενό, το στενό το μονοπάτι
μωρέ το στενό,
το στενό το μονοπάτι.

Αϊντε βρίσκω μια, βρίσκω μια μηλιά στο δρόμο
μωρέ βρίσκω μια,
βρίσκω μια μηλιά στο δρόμο.

Που 'χει μη-, που 'χει μήλα φορτωμένη
μωρέ που 'χει μη-,
που 'χει μήλα φορτωμένη.

Κι άπλωσα, κι άπλωσα να πάρω ένα
μωρέ κι άπλωσα,
κι άπλωσα να πάρω ένα.

Ωρέ μη μου παι-, μη μου παίρνιτε τα μήλα
μωρέ μη μου παι-,
μη μου παίρνιτε τα μήλα.

Τα 'χει ο αφέ-, τα 'χει ο αφέντης μετρημένα
μωρέ τα 'χει ο αφέ-,
τα 'χει ο αφέντης μετρημένα.
Στο δεφτέ-, στο δεφτέρι περασμένα
μωρέ στο δεφτέ-,

⁹³Το τραγουδούσαν παλαιότερα. Σήμερα ακούγεται πιο σπάνια. Πηγή: Αγόρω Χατζή.

στο δεφτέρι περασμένα.

Στις παρακάτω πατινάδες συνήθως οι οργανοπαίκτες παίζουν την ίδια μελωδία με την οποία αποδίδεται από την τραγουδιστική ομάδα κάθε τραγούδι.

Κυρατζίδικο ⁹⁴

Άϊντε έφταιξα συμπά- συμπάθησέ με
κύρα Γιώργαινα.

Άϊντε έφταιξα συμπά- συμπάθησέ με
κυρά Γιωργάκαινα.

Άϊντε ήμουν αρρα- αρραβωνιασμένος
κύρα Γιώργαινα.

Άϊντε ήμουν αρρα- αρραβωνιασμένος
κύρα Γιωργάκαινα.

Άϊντε το κρασί σου ήταν – ήταν φαρμάκι
κυρά Γιώργαινα.

Άϊντε το κρασί σου ήταν – ήταν φαρμάκι
κυρά Γιωργάκαινα.

Άϊντε κι αν με δείρεις τι θα καταλάβεις
κυρά Γιώργαινα.

Άϊντε κι αν με δείρεις τι θα καταλάβεις
κυρά Γιωργάκαινα.

Πολλοί κτηνοτρόφοι της Βοβούσας ασχολήθηκαν αποδοτικά με το εμπόριο και μετέφεραν τα διάφορα αγαθά στην απέραντη τουρκική αυτοκρατορία. Ήταν οι αγωγιάτες-κυρατζήδες. Κάθε ένας είχε το δικό του караβάνι με πολλά φορτηγά ζώα (μουλάρια) και αρκετούς υπαλλήλους. Το πρωτότοκο αγόρι της οικογένειας γινόταν κυρατζής και αναλάμβανε την αρχηγία του караβανιού. Στις μακρινές πορείες τους οι κυρατζήδες, καβάλα στο άλογό τους, τραγουδούσαν. Από αυτούς προήλθε και η ονομασία των κυρατζίδικων τραγουδιών.

⁹⁴ Το τραγουδούν όταν βρίσκονται στη μέση του γεφυριού κατά την εθιμική πορεία από τον Άγιο Αθανάσιο προς το κέντρο του χωριού, καθώς και σε όλες τις πορείες.

Όλα τα δέντρα της αυγής⁹⁵

Όλα τα δέντρα της αυγής, μωρέ
δροσιά είναι γιομισμένα.] 2
Κι εμένα τα ματάκια μου, μωρέ
δακρύσαν τα καημένα.] 2
Τι έχετε βρε ματάκια μου, μωρέ
και είστε δακρυσμένα.] 2
Ν' έχασα την αγάπη μου, μωρέ
την τριανταφυλλένια.] 2
Που ήσουν τριανταφυλλένια μου, μωρέ
τόσο καιρό χαμένη.] 2
Στους κάμπους ήμουν κι έβοσκα, μωρέ
στα πλάγια κελαηδούσα.] 2
Και τώρα το Φθινόπωρο, μωρέ
σιμά στον Άι – Δημήτρη.] 2
Πήγα να μάσω κάστανα, μωρέ
με τ' άλλα τα κορίτσια.] 2
Κι οι κλέφτες μας αγνάντευαν, μωρέ
από ψηλή ραχούλα.] 2
Κορίτσια Βοβουσιώτικα, μωρέ
ελάτε παραπάνω.] 2
Έχω δυο λόγια να σας πω, μωρέ
δυο λόγια της καρδιάς μου.] 2

⁹⁵ Δρομικό που το τραγουδούν πάντα, σε όλες τις περιστάσεις. Ακόμη και σε ονομαστικές γιορτές πηγαίνοντας από τον ένα μαχαλά στον άλλον, κατά το έθιμο των επισκέψεων στα σπίτια των εορταζόντων. Ενίοτε οι οργανοπαίκτες συνοδεύουν τη συγκεκριμένη πατινάδα αρχικά με τον οργανικό σκοπό «ποταμιά» και στη συνέχεια ακολουθούν την ίδια μελωδία με την οποία αποδίδεται το τραγούδι από την τραγουδιστική ομάδα των Βοβουσιωτών.

Μια Κυριακίτσα το πρωί ⁹⁶

Μια Κυριακή, μια Κυριακή,
λε μια Κυριακίτσα το πρωί
ένα Σαββάτο βράδυ, λέλε Βάγγιω μου
ένα Σαββάτο βράδυ, Βαγγελίτσα μου.

Πάνε μπουγτά-, πάνε μπουγτά-,
πάνε μπουγτάδες ⁹⁷στη χαρά
χαρά για να γλεντήσουν, λέλε Βάγγιω μου
χαρά για να γλεντήσουν, Βαγγελίτσα μου.

Κι άφσαν λε κι άφσαν τη Βά-,
κι άφσαν τη Βάγγιω μοναχιά
κρέας να μαγειρέψει, λέλε Βάγγιω μου
κρέας να μαγειρέψει, Βαγγελίτσα μου.

Κι αυτός ο Τσού-, κι αυτός ο Τσού-,
κι αυτός ο Τσούλιας το σκυλί
σκυλί παραδομένο, λέλε Βάγγιω μου
σκυλί παραδομένο, Βαγγελίτσα μου.

Απ' τα μαλλιά λε απ' τα μαλλιά
απ' τα μαλλιά την άρπαξε
στο γρίβα να τη βάλει, λέλε Βάγγιω μου
στο γρίβα να τη βάλει, Βαγγελίτσα μου.

Άφσε με Τσού-, άφσε με Τσού-,
λε άφσε με Τσούλια τα μαλλιά
και πιάσε μ' απ' το χέρι, λέλε Βάγγιω μου

⁹⁶ Το τραγουδούσαν παλαιότερα στη γέφυρα, μετά το Κυρατζίδικο, αλλά και σε πολλές άλλες περιπτώσεις στο δρόμο. Σήμερα ακούγεται σπανιότερα.

⁹⁷ Μπουγτάδες= οι συγγενείς της νύφης στο γάμο.

και πιάσε μ' απ' το χέρι, Βαγγελίτσα μου.

Σαν πας Μαλάμω μ' για νερό⁹⁸

Σαν πας Μαλάμω μ' για νερό
εγώ στη βρύση καρτερώ.] 2

Στη βρύση περιμένω Μαλάμω μου
στη βρύση περιμένω ντολμπέρα μου.] 2

Θα σου θολώ- Μαλάμω μου
θα σου θολώσω το νερό.] 2

Θα σου θολώσω το νερό
θα σου τσακίσω το σταμνί.] 2

θα σου τσακίσω το σταμνί
να πας στη μάνα σου αδειανή.] 2

Κι αν σε ρωτή- Μαλάμω μου
κι αν σε ρωτήσει η μάνα σου.] 2

Κι αν σε ρωτήσει η μάνα σου
Μαλάμω μ' που είναι η στάμνα σου.] 2

Μάνα μου παραπάτησα
και το σταμνί μου τσάκισα.] 2

Δεν είναι παραπάτημα
μον' είν' αντρός αγκάλιασμα.] 2

⁹⁸ Δρομικό πολλών περιστάσεων.

Εύπνα περδικομάτα μου⁹⁹

Εύπνα περδικομάτα μου μωρέ
κι ήρθα στο μαχαλά σου.
Χρυσά πλεξούδια σου 'φερα μωρέ
να δέσεις στα μαλλιά σου.
Κι αν ήρθες καλωσόρισες μωρέ
κι ας έκανες και κόπο.
Δεν ήξερα λεβέντη μου μωρέ
πως ήταν η αφεντιά σου.
Να πεταχτώ σαν πέρδικα μωρέ
να 'ρθω στην αγκαλιά σου.

Γλυκοχαράζουν τα βουνά¹⁰⁰

Γλυκοχαράζουν τα βουνά
κι οι έμορφες κοιμούνται.
Και τα καημένα τα παιδιά
στα ξένα τυραννιούνται.
Τα τρώει η λέρα στο κορμί
και τα φλουριά στη μέση.

Αφήνω την καλονυχτιά

Αφήνω την καλονυχτιά, μωρέ, αγάπη μου γραμμένη (2)
κι εγώ πάω στο σπίτι μου, μωρέ, με την καρδιά καμένη. (2)
Οι νύχτες είναι βάσανο, μωρέ, για κείνους π' αγαπούνε (2)
γιατί υποφέρουν μυστικά, μωρέ, και δεν το μαρτυρούνε. (2)

⁹⁹ Δρομικό πολλών περιστάσεων. Παλαιότερα ακουγόταν στις ολονύκτιες πατινάδες, όταν οι παρέες επισκεπτόταν με τη σειρά όλα τα σπίτια του χωριού κατά τη διάρκεια του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής.

¹⁰⁰ Το τραγουδούσαν στις ολονύκτιες πατινάδες. Σήμερα ακούγεται σπάνια.

2.5. Φωνητικά χορευτικά τραγούδια

Τα φωνητικά χορευτικά τραγούδια της Βοβούσας αποδίδονται από τους χορευτές-τριες χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων. Χορεύονται σε δύο ομόκεντρους ανοικτούς κύκλους με τους άντρες στον εσωτερικό κύκλο. Η ιεράρχηση της θέσης των μελών στη διάταξη του κάθε κύκλου γίνεται με κριτήριο την ηλικία. Πρώτος είναι ο ηλικιακά μεγαλύτερος-η και κλιμακωτά ο μικρότερος-η παίρνει θέση στο τέλος του χορού.

Εκτελούνται από τους συμμετέχοντες χορευτές πάντα **αντιφωνικά**. Παλαιότερα κάθε στροφή του τραγουδιού ακουγόταν πρώτα από τους άντρες, ενώ οι γυναίκες την επαναλάμβαναν. Κατείχαν και εξακολουθούν να κατέχουν σημαντικό τελετουργικό ρόλο στις χορευτικές εθιμικές διαδικασίες. Σήμερα τα τραγουδούν κυρίως το Δεκαπενταύγουστο στον πρωινό γενικό χορό που γίνεται στον προαύλιο χώρο της υπαίθριας εκκλησίας της Παναγίας. Παλαιότερα ακουγόταν στο χορό της Αποκριάς που γινόταν στον προαύλιο χώρο του Αγίου Γεωργίου, την Πρωτομαγιά στο «Αλώνι», σε αρραβώνες γάμους και βαπτίσεις.

Αποτελούν την τοπική τραγουδιστική παράδοση του χωριού και θεωρούνται πολύ παλιά, αφού προϋπήρχαν των οργανικών σκοπών που επικράτησαν μεταγενέστερα. Η ανθεκτικότητα πολλών τραγουδιών με την ιδιαίτερη μελωδία τους και των κινητικών μοτίβων στο πέρασμα των χρόνων μας επιτρέπει να μιλάμε σήμερα για μια τραγουδιστική και χορευτική «συνέχεια», που διατήρησε αναλλοίωτα τα βασικά της χαρακτηριστικά.

2.5.1. Οι ρυθμοί των φωνητικών χορευτικών τραγουδιών

Οι ρυθμοί που συναντάμε στα φωνητικά χορευτικά Βοβουσιώτικα τραγούδια είναι οι εξής:

- Ο ρυθμός 8/4 αποτελεί έναν βασικό ρυθμό που εντάσσει τη Βοβούσα στη πολιτισμική ενότητα των βλάχικων χωριών της Πίνδου, τη διαφοροποιεί από τις υπόλοιπες πολιτισμικές κοινότητες της Ηπείρου και αποτελεί τη χορευτική ταυτότητα του χωριού. Τον συναντάμε σε διάφορα φωνητικά χορευτικά τραγούδια όπως τα:

«Μίλησέ μου μαύρη γλώσσα», «Λάλησε κούκε λάλησε», «Κάτω στους τρανούς τους κάμπους», «Βοβουσιώτες γεγκελήδες».

- Ο ρυθμός 3/4 συναντάται σε φωνητικά χορευτικά τραγούδια όπως τα: «Δεν είναι κρίμα κι άδικο», «Ποιος είδε πράσινο δεντρί», «Πότε να έρθει η Άνοιξη», «Μηλίτσα» . Δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε με βεβαιότητα πότε έγινε η ενσωμάτωση του ρυθμού αυτού στην τραγουδιστική παράδοση της Βοβούσας.

- Ένα άλλο χαρακτηριστικό της τραγουδιστικής παράδοσης της Βοβούσας είναι το γεγονός ότι ορισμένα τραγούδια ενσωματώνουν και τους δύο ρυθμούς που εναλλάσσονται τροποποιώντας ανάλογα το τραγούδι και το χορό. Τραγούδια που παρουσιάζουν εναλλασσόμενο ρυθμό είναι: «Ο Μήλιος ο πρματευτής», «Σουλτάνα Βιργινάδα», «Στο Γρίβινο», «Σήμερα Δέσπω μ' Πασχαλιά», «Ήλιε μ' το τι μας άργησες», «Κάτω στην Πρέβεζα βρε Νικολό».

2.5.2. Φωνητικά χορευτικά τραγούδια σε ρυθμό 8/4

Μίλησέ μου με μαύρη γλώσσα

Μίλησέ μου με μα- με μαύρη γλώσσα

μίλησέ μου μαύρη γλώσσα.

Κι όσα ξέρεις όλα μωρέ πες τα

κι όσα ξέρεις όλα πες τα.

Κι λε κι όποιος έχει κα-, καλή γυναίκα

ν' όποιος έχει καλή γυναίκα.

Στη λε χαρά να μην, να μην παγαίνει

στη χαρά να μην παγαίνει.

Τη λε χαρά την έ-, την έχει στο σπίτι

κι όποιος έχει κακιά, κακιά γυναίκα.

Κι όποιος έχει κακιά γυναίκα

στο ιο νεκρό να μην, να μην παγαίνει.

Στο νεκρό να μην παγαίνει

το ιο νεκρό τον έχει, τον έχει στο σπίτι.

Βοβουσιώτες γκεγκελήδες

Βοβουσιώτες γκεγκελήδες ¹⁰¹
στο ντουφέκι πρώτοι αβτζήδες. ¹⁰²

Όπου πάτε μου παινιέστε
το χωριό σας δεν πατιέται.

Το χωριό σας δεν πατιέται
πο' χετε πολλά ντουφέκια.

Πο' χετε πολλά ντουφέκια
και περίσσια παλικάρια.

Και περίσσια παλικάρια
πο' χετε το Λάλα Δούβλη.

Πο' χετε το Λάλα Δούβλη
και το Μπάτζιο Μπαϊρακτάρη.

Το ιστορικό χορευτικό τραγούδι «Βοβουσιώτες γκεγκελήδες» τραγουδιόταν παλαιότερα σε όλες τις περιστάσεις. Σήμερα δεν ακούγεται και έχει λησμονηθεί.

Αναφέρεται σε ένα ιστορικό γεγονός που έγινε το 1752. Ο Αρβανίτης αρχιλήσταρχος Αλή Τσουγμένης μαζί με 166 Λιάπηδες, θέλοντας να λεηλατήσει το Ζαγόρι, πολιορκήσε το χωριό Σκαμνέλι. Συγκέντρωσε τους κατοίκους στην εκκλησία της Παναγίας και τους βασάνιζε για να του δώσουν ό,τι πολύτιμο είχαν. Μόλις το πληροφορήθηκε ο Νικόλαος Δούβλης, ο Βοβουσιώτης αρματωλός του Ζαγορίου, μαζί με τον Μπάτζιο Μπαϊρακτάρη, τον Μπράχο και 55 Βοβουσιώτες, πήγαν στο Σκαμνέλι και σκότωσαν τον Αλή Τσουγμένη. Τους υπόλοιπους πλιατσικατζήδες αρβανίτες τους

¹⁰¹ Γκεγκελήδες = ατρόμητοι, λεβέντες.

¹⁰² Αβτζής = κυνηγός. Σημαίνει όμως και ξακουστός, ονομαστός αυτός δηλαδή που ακούγεται.. Προέρχεται από το βλάχικο ρήμα άβντου = ακούω.

κυνήγησαν μέχρι τη θέση Βαλσίνα, πάνω από τη Μπάγια. Εκεί ο Δούβλης έκοψε τα αυτιά δύο Αλβανών και τους υποχρέωσε να δουν τι παθαίνουν αυτοί που θέλουν να πατήσουν το Ζαγόρι για να τα διηγηθούν στην πατρίδα τους. Έκοψε τα κεφάλια των υπολοίπων και τα έστησε σε παλούκια. Από τότε το μέρος αυτό ονομάζεται Λα Κάπιτι (=τα κεφάλια). Εκτοτε ούτε υπάλληλος της δικαστικής αρχής της Τουρκικής διοίκησης δεν πατούσε στο Ζαγόρι, παρά μόνο κατόπιν συνεννόησης με τον αρματολό στην ομώνυμη Κρήνη του χωριού Μηλιωτάδες.¹⁰³

Ο Νικόλαος Δούβλης ήταν Βοβουσιώτης αρματολός και διακρινόταν για την ανδρεία και την τιμιότητά του. Ο **Ιωάννης Λαμπρίδης** αναφέρει σχετικά: «...άπερ την ασφάλειαν των οδών του Ζαγορίου και των στενοπόρων αυτού την φρούρησιν ανελάμβανον υπό ανδρείους και τιμίους αρματολούς, εξ ων κατά τον παρελθόντα αιώνα διεκρίθη ο εκ Βωβούσης περίπυστος Ν. Δούβλης».¹⁰⁴

Ο κόσμος μετέτρεψε το όνομά του σε Λάλα Δούβλη. Η βλαχόφωνη λέξη λάλας (= θείος) αποτελεί ανώτατα τιμητικό προσωνύμιο με το οποίο οι Βοβουσιώτες απέδιδαν αγάπη και τιμή σε ένα σεβαστό πρόσωπο. Ο Δούβλης δολοφονήθηκε από το ψυχογιό του στα βουνά του Μετσόβου.¹⁰⁵ Μετά το θάνατο του Δούβλη ο Μπάτζιος Μπαϊρακτάρης μετοίκησε στο Μπιτέρνικο του Ασπροποτάμου. Ο εγγονός του, ο Χριστόδουλος Χατζηπέτρου έγινε αργότερα υπασπιστής του Όθωνα. Τον Μπάτζιο Μπαϊρακτάρη ο Λαμπρίδης τον κατατάσσει στους «περιώνυμους επ' ανδρεία» άντρες της Βοβούσας και αναφέρει: «Μπάτζιου, σημαιοφόρου του Αλή, του πάππου του στρατηγού Χατζή Πέτρου εις Μπιτέρνικου του Ασπροποτάμου μετοικήσαντος»¹⁰⁶

Η ηχογράφιση του τραγουδιού «Βοβουσιώτες γκεγκελήδες» αποτελεί σπάνιο υλικό ηχητικής καταγραφής. Το τραγούδησαν οι κάτοικοι του χωριού, μετά από πολλά χρόνια, το Δεκαπενταύγουστο του 1984 στον πρωινό Γενικό Χορό που έγινε στον προαύλιο χώρο της υπαίθριας εκκλησίας της Παναγίας. Στη συγκεκριμένη εκτέλεση ο ρυθμός δεν είναι σταθερός (τα τέταρτα δεν είναι ακριβώς ισομερή). Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στη διάρκεια του τραγουδιού ακούγεται από έναν τραγουδιστή δύο φορές η βλαχόφωνη φράση: νου τι αγουνισιά (=μη βιάζεσαι), σχετικά με την απόδοση του ρυθμού. Αυτό εξηγείται (σύμφωνα με τη μαρτυρία του Αθανασίου Βραζιτούλη), ότι ακόμη και τότε ελάχιστοι υπερήλικες κάτοικοι του χωριού ήξεραν να

¹⁰³ Δρούγιας Αθανάσιος, ο.π., σελ. 123 και Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 60-61.

¹⁰⁴ Λαμπρίδης Ιωάννης (1889), *Ηπειρωτικά Μελετήματα, Τεύχος Έννατον, Ζαγοριακά*, εν Αθήναις: Τυπ. Τρίμης Αναστάσιος Ν., σελ. 39.

¹⁰⁵ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 61.

¹⁰⁶ Λαμπρίδης Ιωάννης (1889), ο.π., σελ. 38-39.

αποδώσουν το τραγούδι. Γι' αυτό η τραγουδιστική ομάδα στο σύνολό της δεν μπόρεσε να συγχρονιστεί στη μελωδία και στη ρυθμική του αγωγή.

Λάλησε κούκε λάλησε¹⁰⁷

Λάλησε κούκε λάλησε ο καημένος
λάλα το πώς λαλούσες
παλικάρια του Τζουβάρια.
Τι να λαλήσω τι να πω ο καημένος
τι να σας μολογήσω
παλικάρια του Τζουβάρια.
Ο Νάνος βγήκε στα βουνά ο καημένος
μαζώνει παλικάρια
παλικάρια του Τζουβάρια.

Κάτω στους τρανούς τους κάμπους¹⁰⁸

Κάτω στους τρανούς τους κάμπους
και στα πράσινα λιβάδια.

Ν' έσπειρα σπυρί κριθάρι
φύτρωσε μαργαριτάρι.

Γιόμοσε ο κάμπος
γιόμοσε ο κάμπος όλος.

Ν' έβαλαν περσούς
περσούς αργάτες.

Για να μάσουν τα δεμάτια
ν' έβαλαν περσούς αργάτες.

¹⁰⁷ Ο Νάνος που αναφέρεται σε αυτό το τραγούδι σχετίζεται με την υπόθεση του τραγουδιού: «Ο Μήλιος οπραματευτής» (βλ. σελ 61).

¹⁰⁸ Πηγή: Αγόρω Χατζή.

2.5.3. Φωνητικά χορευτικά τραγούδια σε ρυθμό 3/4

Δεν είναι κρίμα κι άδικο

Δεν είναι κρίμα κι άδικο (2)

ωρέ δεν είναι κι αμαρτία, Κωσταντούλα μου
ωρέ δεν είναι κι αμαρτία, κρίμα κι άδικο.

Που ζέψανε τον Κωσταντή (2)

ωρέ με τ' άγριο το βουβάλι, Κωσταντούλα μου
ωρέ με τ' άγριο το βουβάλι, κρίμα κι άδικο.

Να κουβαλήσει μάρμαρο (2)

ωρέ απ' το μαρμαροβούνι, Κωσταντούλα μου
ωρέ απ' το μαρμαροβούνι, κρίμα κι άδικο.

Να χτίσουν την Αγιά Σοφιά (2)

ωρέ το Μέγα Μοναστήρι, Κωσταντούλα μου
ωρέ το Μέγα Μοναστήρι, κρίμα κι άδικο.

Με τετρακόσια σήμαντρα (2)

ωρέ κι εξήντα δυο καμπάνες, Κωσταντούλα μου
ωρέ κι εξήντα δυο καμπάνες, κρίμα κι άδικο.

Κάθε καμπάνα και παπάς (2)

ωρέ κάθε παπάς και διάκος, Κωσταντούλα μου
ωρέ κάθε παπάς και διάκος, κρίμα κι άδικο.

Το που είναι λάσπες και νερά (2)

ωρέ βογκάει το βουβάλι, Κωσταντούλα μου
ωρέ βογκάει το βουβάλι, κρίμα κι άδικο.

Το που είναι λιανολίθαρα (2)

ωρέ βογκάει ο Κωσταντούλας, Κωσταντούλα μου
ωρέ βογκάει ο Κωσταντούλας, κρίμα κι άδικο.

Βασιλοπούλα, αγνάντευε (2)

ωρέ ν' από το παραθύρι, Κωσταντούλα μου
ωρέ ν' από το παραθύρι, κρίμα κι άδικο.

Ν' αγάλια – αγάλια Κωσταντή

ωρέ θα σκάσει το βουβάλι, Κωσταντούλα μου
ωρέ θα σκάσει το βουβάλι, κρίμα κι άδικο.

Πότε να έρθει η Άνοιξη

Πότε να έρθει η άνοιξη, λουλούδι μ' του Μαϊού
ωρέ το Μάη το καλοκαίρι, Σταμούλη μ' καπετάνιε. (2)

Να βγουν οι βλάχοι στα -ι – βουνά, λουλούδι μ' του Μαϊού
ωρέ βλάχοι στα βλαχοχώρια, Σταμούλη μ' καπετάνιε. (2)

Να βγουν τα λάια πρόβατα, λουλούδι μ' του Μαϊού
ωρέ με τ' αργυρά κουδούνια, Σταμούλη μ' καπετάνιε. (2)

Να βγουν και τα βλαχόιπουλα, λουλούδι μ' του Μαϊού
ωρέ να βγουν κι οι βλαχοπούλες, Σταμούλη μ' καπετάνιε. (2)

Να βγω κι εγώ ο μαύρος μου, λουλούδι μ' του Μαϊού
ωρέ ν' αδράξω μια κοπέλα, Σταμούλη μ' καπετάνιε. (2)

Να τη φορτώσω μάλαμα, λουλούδι μ' του Μαϊού

ωρέ να τη φορτώσω ασήμι, Σταμούλη μ' καπετάνιε. (2)

Ποιος είδε πράσινο δεντρί¹⁰⁹

Ποιος είδε πράσινο δεντρί, μαυροματούσα και ξανθή.
να 'χει και γεράνια φύλλα, μαύρα μου μάτια, μαύρα φρύδια.

Και στην κορφή μαλάματα, κορίτσια με τα κλάματα.
να 'χει και στη ριζούλα του, καημό που 'χει η καρδούλα του.

Πιο πέρα από τη ρίζα του, καημό που 'χει η καρδίτσα μου.
ωρέ ήταν μια κρύα βρύση, ποιος την κάνει τέτοια κρίση.

Εκεί 'σκυψα να πιω νερό, φιλώ τα μάτια π' αγαπώ.
ωρέ να πιω και γιομίσω, και την κόρη να φιλήσω.

Μου 'πεσε το μαντήλι μου, καημό που 'χουν τα χείλη μου
ωρέ το χρυσοκεντημένο, μια χαρά είναι το καημένο.

Όπου μου το κεντούσανε και μου το τραγουδούσανε
δυο παρθένα κοράσια, σαν του Μάη τα κεράσια.

Η μια κεντάει τον αητό, έβγα ξανθή μου να σε δω
και η άλλη τον πετρίτη, μια Παρασκευή και Τρίτη.

Η μια ήτανε απ' το Γαλατά, βαστά το νου της δυνατά
και η άλλη απ' το Μεσοχώρι, του Χατζή Γιαννάκη η κόρη.

¹⁰⁹ Πηγή: Αγόρω Χατζή.

Μηλίτσα που είσαι στο γκρεμό

Μηλίτσα που είσαι στο γκρεμό
με μη- μωρέ με μήλα φορτωμένη. (2)

Άι τα μήλα σου άι μηλίτσα μου
τα μήλα σου τα ζήλεψα. (2)

Τα μήλα σου, σου ζή- σου ζήλεψα
και το γκρεμό σ' φοβούμαι. (2)

Άι σαν το φοβά- άι μηλίτσα μου
σαν το φοβάσαι το γκρεμό. (2)

Σαν το φοβάσαι το μωρέ το γκρεμό
έλα μωρέ έλα απ' το μονοπάτι .(2)

Το μονοπάτι μ' έ- μωρέ μ' έβγαλε
σε μια παλιοβρυσούλα
σε μια μωρέ σε μια παλιοβρυσούλα.

Εκεί ήταν τρία μνήματα
τα τρία αράδα – αράδα
τα τρία μωρέ τα τρία αράδα – αράδα..

2.5.4. Φωνητικά χορευτικά τραγούδια με εναλλασσόμενο ρυθμό (8/4 – 3/4)

Ο Μήλιος οπραματευτής¹¹⁰

Ν' ο Μήλιος οπραματευτής

ν' ο Μήλιος ο στρατιώτης,¹¹¹ πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή

ν' ο Μήλιος ο στρατιώτης, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Σέρνει μουλάρια τριάντα δυο

και μούλες τριάντα πέντε, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή

και μούλες τριάντα πέντε, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Σέρνει κι ένα σερκόμουλο¹¹²

που το 'χε για καβάλα, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή

που το 'χε για καβάλα, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Τον ίσκιο ν' ίσκιο περπατεί

τον ίσκιο από τα δέντρα, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή

τον ίσκιο από τα δέντρα, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Να μην τον κάψει ο κουρνιαχτός

να μην τον κάψει ο ήλιος, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή

να μην τον κάψει ο ήλιος, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Και με το νου του ήλεγε

και με το νου του λέει, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή

και με το νου του λέει, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

¹¹⁰ Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες κατοίκων του χωριού ο Μήλιος ήταν αδελφός του κλέφτη Νάνου στον οποίο αναφέρεται το τραγούδι: «Λάλησε κούκε λάλησε». Ο Νάνος που είχε φύγει από την οικογένειά του και είχε γίνει κλέφτης στα βουνά για πολλά χρόνια, λήστεψε τονπραματευτή χωρίς να γνωρίζει ότι είναι ο αδελφός του. Όταν το ανακάλυψαν αυτοκτόνησαν και οι δύο.

¹¹¹ Εννοεί αυτόν που πορεύεται στο δρόμο, στη στράτα.

¹¹² Σερκόμουλο = αρσενικό μουλάρι.

Χαρά σε τούτα τα βουνά

που δεν ακούνται κλέφτες, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή
που δεν ακούνται κλέφτες, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Το λόγο δεν απόσωσε

το λόγο δεν από 'πε, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή
το λόγο δεν από 'πε, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Βγήκαν οι κλέφτες στα -ι- βουνά

κλέφτες στα κορφοβούνια, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή
κλέφτες στα κορφοβούνια, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Πεντ' έξι λύνουν τις τριχιές

και δέκα ξεφορτώνουν, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή
και δέκα ξεφορτώνουν, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Πες μου ποια είναι η μάνα σου

και ποιος είν' ο αφέντης, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή
και ποιος είν' ο αφέντης, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.

Η μάνα μου είν' η πέρδικα

ο αφέντης μου σαΐνι, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή
ο αφέντης μου σαΐνι, πράσινο δεντρί, Βουλγάρα μου μικρή.¹¹³

¹¹³ Οι στίχοι του τραγουδιού συμπληρώθηκαν από το Βάιο Χατζή και την Αγόρω Χατζή.

Ήλιε μ' το τι μας άργησες

Ήλιε μ' το τι μας άργιασες
κι αργείς να βασιλέψεις.

Λε μ' όμορφο λε κοράσιο λε κοράσιο
που είδα εγώ εψές στο πανηγύρι.

Λε σαν το δεσ γιε μ', γιέ μ' και σ' άρεσε
σαν το δεσ γιε μ' και σ' άρεσε στείλε προξενητάδες.

Λε στείλε λε παπά-, λε παπάδες δώ-, δώδεκα
στείλε παπάδες δώδεκα και διάκους δεκαπέντε.

Κι αν λε κι αν δε σου γί-, δε σου γίνεται η προξενιά
κι αν δε σου γίνεται η προξενιά σύρε και μοναχός σου.

Κάτω στην Πρέβεζα βρε Νικολιό

Κάτω στην Πρέβεζα, βρε Νικολιό (2)
κάτω στην Άγια Μαύρα, μωρέ Γιάννη Μπουκουβάλα. (2)
Ν' εκεί ν' ήταν μια κρυόβρυση, βρε Νικολιό (2)
ωρέ ν' εκεί ήταν μια κρύα βρύση, μωρέ Γιάννη Μπουκουβάλα. (2)
Ν' εκεί ν' είχαν οι κλέφτες σύναξη, βρε Νικολιό (2)
ωρέ όλοι οι καπεταναίοι, μωρέ Γιάννη Μπουκουβάλα. (2)
Ν' εκεί μεράζουν το λουφέ, βρε Νικολιό (2)
ωρέ μεράζουν κάρα γρόσια, μωρέ Γιάννη Μπουκουβάλα. (2)

Σουλτάνα Βιργινάδα ¹¹⁴

Κάτω στον Άγιο Θόδωρο,
Σουλτάνα, Σουλτάνα
ωρέ στην Άγια Μαύρα.
Σουλτάνα Βιργινάδα.

Πα νε γινόταν μια χαρά
Σουλτάνα, Σουλτάνα
ωρέ μεγάλο πανηγύρι
Σουλτάνα Βιργινάδα.

Στο πανηγύρι ήταν πολλοί
Σουλτάνα, Σουλτάνα
ωρέ ο τόπος ήταν λίγος
Σουλτάνα Βιργινάδα.

Σουλτάνα σέρνει το χορό
Σουλτάνα, Σουλτάνα
λέει και το τραγούδι
Σουλτάνα Βιργινάδα.

Σουλτάνα πάψε το χορό
Σουλτάνα, Σουλτάνα
πάψε και το τραγούδι
Σουλτάνα Βιργινάδα.

Το πώς να πάψω το χορό
Σουλτάνα, Σουλτάνα
το πώς και το τραγούδι
Σουλτάνα Βιργινάδα.

¹¹⁴ Το τραγούδι το τραγουδούσαν και το χόρευαν οι κυρατζήδες την Αποκριά. Σήμερα ακούγεται το Δεκαπενταύγουστο στη Παναγία.

Είμαι τρεις μέρες νιόνυμφη
Σουλτάνα, Σουλτάνα
ωρε τριών μερών νυφούλα
Σουλτάνα Βιργινάδα.

Σήμερα Δέσπω μ' Πασχαλιά. ¹¹⁵

Σήμερα Δε-ν-έσπω Πασχαλιά
σήμερα ν' άσπρη μέρα, μωρέ μαυροματούσα
σήμερα ν' άσπρη μέρα, να ειπώ Χριστός Ανέστη.

Σήμερα τ' αρχοντόπουλα λε σήμερα τ' αρχοντόπουλα
βγαίνουν στο πανηγύρι, μωρέ μαυροματούσα
βγαίνουν στο πανηγύρι, να ειπούν Χριστός Ανέστη.

Κι εσύ Δέσπω μ' δεν φάνηκες λε
κι εσύ Δέσπω νω να βγεις στο πανηγύρι
να βγεις στο πανηγύρι να πεις Χριστός Ανέστη.

Μάνα μου κλαίει το παιδί λε
μάννα μου κλαί- ν -αίει το παιδί δεν μπορ' να το μερέψω
δεν μπορ' να το μερέψω, να πω Χριστός Ανέστη.

Για κόψε μήλο απ' τη μηλιά
ίσως και το μερέψεις, μωρέ μαυροματούσα
ίσως και το μερέψεις, να πεις Χριστός Ανέστη.

Κι αν δε μερέψει και μ' αυτό
πάρτο παράχωσέ το, μωρέ μαυροματούσα
πάρτο παράχωσέ το, να πεις Χριστός Ανέστη.

¹¹⁵ Παλαιότερα χορευόταν κυρίως το Πάσχα στο προαύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου.

Στο Γρίβινο¹¹⁶

Λε στο Γρινιβινό μωρέ
γιε μ' στο Γρινιβινό
στο Γρίβινο, στο Γρίβινο
στον έμορφο τον τόπο, στον έμορφο τον τόπο.

Λε ν' εκεί, νε λαλού λε
λαλούν οι πενέρδικες
εκεί λαλούν οι πέρδικες
στα δεκαοχτόντα πλάια, στα δεκαοχτόντα πλάια.

Λε τα πλάναϊα πλάια
γιε μου γιο – γιόμουσαν
τα πλάια, πλάια γιόμουσαν
κι τα πηγάδια βρόχια, κι τα πηγάδια βρόχια.¹¹⁷

Λε παεισέ νε περδί λε
πέρδικα για, για νερό
παεισέ πέρδικα για νερό
κι πιάστηκε στα βρόχια, κι πιάστηκε στα βρόχια.

Λε ν' αφσένεσμε αφσέσμε μωρέ
α βρονοχιρέ,
ν' αφσέσμε, αφσέσμε βροχιρέ¹¹⁸
να σας μορφολαλήσω, να σας μορφολαλήσω.

¹¹⁶ Πηγή: Αγόρω Χατζή.

¹¹⁷ Βρόχια = παγίδες για πουλιά.

¹¹⁸ Βροχιρός = αυτός που στήνει παγίδες για πουλιά.

2.6. Φωνητικά καθιστικά τραγούδια

Τα πιο πολλά φωνητικά καθιστικά τραγούδια που ακούγονται στη Βοβούσα αποδίδονται στην ελληνική γλώσσα, ενώ υπάρχουν και αρκετά βλαχόφωνα. Τα τραγουδούν κυρίως **ομοφωνικά**, χωρίς τη συνοδεία μουσικών οργάνων, σε διάφορες κοινωνικές, εθιμικές και τελετουργικές περιστάσεις. Αρκετά όμως από αυτά, και κυρίως τα βλαχόφωνα, παλαιότερα τα τραγουδούσαν **πολυφωνικά**, άλλοτε με την παραλλαγή της κύριας μελωδίας σε χαμηλότερο ή ψηλότερο τονικό ύψος και άλλοτε με την ταυτόχρονη συνήχηση του ίσου.

Το Δεκαπενταύγουστο, μετά το τέλος του πρωινού γενικού χορού στην Παναγία, όπου χορεύονται φωνητικά χορευτικά τραγούδια, όλοι οι κάτοικοι χωρισμένοι σε παρέες επισκέπτονται τα σπίτια του Πάνω Μαχαλά που γιορτάζει εκείνη την ημέρα. Ο νοικοκύρης του κάθε σπιτιού προσφέρει άφθονους μεζέδες και ποτό. Μέσα σ' αυτό το γενικό κλίμα κεφιού και παρέας, αρχίζει το τραγούδι.

Παλαιότερα οι συμμετέχοντες χωριζόταν σε τραγουδιστικές κομπανίες ανάλογα με την ηλικία και το φύλο. Οι υπερήλικες, οι μεσήλικες και οι νεότεροι άντρες έκαναν ξεχωριστές παρέες, επισκεπτόταν όλα τα σπίτια του μαχαλά και τραγουδούσαν. Το ίδιο έκαναν και οι γυναίκες οι οποίες πήγαιναν στα σπίτια, ξεχωριστά όμως από τους άντρες. Οι παρέες σε κάθε σπίτι, μέχρι αργά το βράδυ εναλλασσόταν, γιατί τότε ο Πάνω Μαχαλάς αριθμούσε έως και είκοσι σπίτια. Πολλές φορές σε κάθε δωμάτιο του σπιτιού υπήρχε και από μία διαφορετική κομπανία.

Σήμερα το έθιμο εξακολουθεί να υφίσταται έχοντας χάσει όμως την παλαιότερη αίγλη του. Οι παρέες είναι μικτές και όχι χωρισμένες ηλικιακά. Επισκέπτονται τα λιγιστά σπίτια που αριθμεί ο Πάνω Μαχαλάς, τραγουδούν τα φωνητικά καθιστικά τραγούδια –όχι όμως ολοκληρωμένα- μέχρι το μεσημέρι και ανάλογα με τη δυναμική της κάθε παρέας το τραγούδι μπορεί να συνεχιστεί στα κέντρα του χωριού.

Τα φωνητικά καθιστικά τραγούδια ακούγονται επίσης σε γάμους και βαπτίσεις, στις επισκέψεις που γίνονται στα σπίτια με αφορμή τις ονομαστικές εορτές, στα κέντρα του χωριού κατά τη διάρκεια του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής ή ακόμη και εκτός εορταστικού χρόνου, ανάλογα με την ευθυμία της κάθε παρέας.

Εκείνο που τα χαρακτηρίζει είναι ο μοναδικός, ο Βοβουσιώτικος ρυθμός με τον οποίο αυτά αποδίδονται. Ακόμη και το τραγούδι «Φεζοδερβέναγας» τραγουδιέται με

μία διαφορετική μελωδική φόρμα από αυτήν που επικρατεί στον ευρύτερο ηπειρωτικό χώρο.

2.6.1. Φωνητικά καθιστικά τραγούδια στην ελληνική γλώσσα

Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα

Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα

κυρά Αναγνώσταινα,

δάκρυα και μοιρολόγια

να διαβεί με μωρέ απ' τα κριάκουρα.¹¹⁹

Άιντε να διαβεί ν' απ' τα κριάκουρα

κυρά Αναγνώσταινα

ν' άγναντα απ' τη Βοβούσα

ν' ακούσει τη μωρέ μια αρχόντισσα.

Άιντε ν' ακούσει την, μια αρχόντισσα

κυρά Αναγνώσταινα

νύφη του Χατζηγιώργου πως κλαίει

πως μωρέ μοιρολογά.

Άιντε πως κλαίει πω(ν)ως μοιρολογά

κυρά Αναγνώσταινα

πως χύνει μαύρα δάκρυα

στο παραθύρι μωρέ κάθετα.

Άιντε στο παραθύρι κάθετα

κυρά Αναγνώσταινα

τις στράτες αγναντεύει

βλέπει καρβά- καρβάνια που περνούν.

Άιντε βλέπει καρβανάνια που περνούν

κυρά Αναγνώσταινα

στρατιώτες ¹²⁰ π' αραδίζουν

¹¹⁹ Κριάκουρα = πλαγιά απότομη, πετρώδης.

βλέπει στρατιώτες μωρέ που περνούν.

Βλέπει καρβανάνια που περνάν
κυρά Αναγνώσταινα
καρβάνια π' αραδίζουν.
-Μην είδαταν τον άρχοντα.

Άιντε μην είδαταν τον άρχοντα
κυρά Αναγνώσταινα
παιδί του Χατζηγιώργου.
-Ν' εχτές προψές τον είδαμαν.

Άιντε ν' εχτές προψές τον είδαμαν
κυρά Αναγνώσταινα
στο Ζάρκο ν' από κάτω
καθόνταν κυρά μ' και έγγραφε.

Άιντε μωρ' κάθονταν κι έγγραφε
κυρά Αναγνώσταινα
ένα κομμάτι γράμμα.
Σ' εσένα Νίκο μωρέ αδελφέ.

Άιντε σ' εσένα Νίκο αδελφέ
κυρά Αναγνώσταινα
σ' εσάς γκοτζαμπασίδες ¹²¹
να μου κοιτάξετε το παιδί.

Άιντε να μου κοιτα(νά)ξετε το παιδί
κυρά Αναγνώσταινα
τον μικροβασιλάκη
που 'ναι μικρός μωρέ κι ανήλικος. ¹²²

¹²⁰ στρατιώτες= αυτοί που περπατούν στο δρόμο, στη στράτα.

¹²¹ Γκοτζαμπασίδες = τοπικοί άρχοντες επί Τουρκοκρατίας.

¹²² Οι στίχοι συμπληρώθηκαν από τον Αθανάσιο Χατζή.

Το ιστορικό τραγούδι: «Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα» αναφέρεται στον θάνατο του Αναγνώστη, που ήταν Βοβουσιώτης, γιος του μεγαλοτσέλιγκα Χατζηγιώργου. Ο Αναγνώστης κατείχε τη θέση του πρώτου γραμματέα στην αυλή του Αλή Πασά κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.¹²³ Ήταν αυτός που βοήθησε στην απεμπλοκή της δύσκολης κατάστασης στην οποία βρέθηκε η Βοβούσα κατά την αποπληρωμή του δανείου που είχε λάβει από τον Σαλήχ, γιο του Αλή Πασά.¹²⁴

Το 1808 οι Τούρκοι έπιασαν δύο Βοβουσιώτες χρυσοχόους που είχαν δικαστεί ως παραχαράκτες. Τους πήρε Τούρκος αξιωματικός με συνοδεία για να τους πάει στη Λάρισα να εκτελεστούν. Μόλις ειδοποιήθηκε για το περιστατικό ο Αναγνώστης, πήγε στον Αλή Πασά και του ζήτησε να ακυρώσει την απόφασή του. Ο Αλή Πασάς έβγαλε νέα διαταγή με την οποία αναβλήθηκε η εκτέλεση. Ο Αναγνώστης με τη νέα διαταγή στα χέρια του καβαλίκευσε ένα άλογο, πρόλαβε την αποστολή με τους συγχωριανούς του στο Ζάρκο (τοποθεσία έξω από τη Λάρισα) και παρέδωσε τη διαταγή του Αλή στον Τούρκο αξιωματικό. Ο επικεφαλής του αποσπάσματος θεώρησε πολύ υποτιμητικό για τον ίδιο ένας Έλληνας να ασκεί τόση επιρροή στον Πασά. Έβαλε δηλητήριο στον καφέ που τον κέρασε στο χάνι που κάθισαν και τον δηλητηρίασε. Ο Αναγνώστης λίγο πριν πεθάνει κατάλαβε ότι πλησιάζει το τέλος του και σύνταξε ένα γράμμα στον αδελφό του Νίκο και τους γκοτζαμπάσιδες όπου τους ζήτησε να προσέχουν το γιο του το Βασιλάκη.

Η είδηση έφτασε αμέσως στη Βοβούσα. Όλοι γνωρίζανε το γεγονός εκτός από την εικοσιδιάχρονη γυναίκα του. Ενώ καθόταν κοντά στο παράθυρο του σπιτιού της, είδε να έρχεται το караβάνι τους με τα κυπριά βουλωμένα και τα κεφάλια των ζώων σκεπασμένα σε δήλωση πένθους. Τότε κατάλαβε τη συμφορά και άρχισε το μοιρολόγι. Οι πρόκριτοι του Ζαγορίου έστειλαν πέντε γυναίκες από κάθε χωριό, τις καλύτερες μοιρολογίστρες. Διακόσιες είκοσι γυναίκες μοιρολογούσαν το θάνατο του Αναγνώστη για σαράντα ημέρες.¹²⁵

Με αφορμή λοιπόν αυτό το περιστατικό ο λαός δημιούργησε το τραγούδι «Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα».

¹²³ Λαμπρίδης Ιωάννης (1889), *Ηπειρωτικά Μελετήματα, Τεύχος Έννατον, Ζαγοριακά, εν Αθήναις*: Τυπ. Τρίμης Αναστάσιος Ν., σελ. 32.

¹²⁴ βλέπε σχετικά στη σελ 19-20 της παρούσας εργασίας.

¹²⁵ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ 76-77 και Δρούγιας Θανάσης, ο.π., σελ. 125-126.

Όλες οι μάνες των κλεφτών

Όλες οι μάνες των κλεφτών
Μακρή Γιαννούλη μου
όλες παρηγοριούνται.
Η δόλια η μάνα του λε του Μακρή
άιντε η δόλια η μα- η μάνα του Μακρή
Μακρή Γιαννούλη μου
παρηγοριά δεν έχει
πο 'χει το γιο της μωρέ φυλακή.
Άιντε πο 'χει το γιο της φυλακή
Μακρή Γιαννούλη μου
στα Γιάννενα μπουντρούμια.
Τ' ανάθεμα να 'χει ο Αλάι Μπέης
Μακρή Γιαννούλη μου
και ο Βασιλάκης Βοβούσα
με τα χαρτιά που έστελνε
Μακρή Γιαννούλη μου
στον καπετάν Γιαννούλη
να 'ρθεις, να 'ρθεις Γιαννούλη μου
Μακρή Γιαννούλη μου
να 'ρθεις να προσκυνήσεις.

Ο Βασίλειος Αναγνώστου – Χατζηγεωργίου, γνωστός ως Βασιλάκης από τη Βοβούσα, ήταν μεγάλος κτηνοτρόφος που ξεχείμαζε στο Βελεστίνο. Ασκούσε μεγάλη επιρροή όχι μόνο στον κρατικό μηχανισμό αλλά και σε όλες τις ληστρικές συμμορίες, εφαρμόζοντας τη δωροδοκία. Την Άνοιξη, όταν ξεκινούσε από το Βελεστίνο προς τη Βοβούσα, δώριζε πενήντα αρνιά στις αρχές. Το Φθινόπωρο, όταν πήγαινε από τη Βοβούσα προς το Βελεστίνο, είχε ολόκληρο φόρτωμα με δώρα, κάπες, κάλτσες και διάφορα είδη ρουχισμού για κάθε αγροφύλακα, χωροφύλακα και εισπράκτορα φόρων.

Μετά το έτος 1830 και ιδιαίτερα το χρονικό διάστημα 1865 έως 1885 οι ληστρικές συμμορίες δρούσαν ανεξέλεγκτα.¹²⁶ Ο Σουλτάνος διέταξε τον νεοδιορισθέντα Βαλή Ιωαννίνων να καταστείλει την ανταρσία της υπαίθρου στη περιοχή της Θεσσαλίας. Αυτός συνάντησε το Βασιλάκη, ο οποίος τον συμβούλεψε να δώσει χάρη στον Βαγγέλη Σπανό που ήταν αρχηγός μεγάλης συμμορίας και να τον διορίσει γενικό αποσπασματάρχη της Θεσσαλίας. Έτσι επικράτησε ησυχία.

Το έτος 1882 οι Τούρκοι ζήτησαν από τους ληστές της περιοχής της Σαμαρίνας να παραδοθούν, προσφέροντάς τους αμνηστία και προνομιακές θέσεις. Μεσολαβητής ήταν ο Βασιλάκης τον οποίο εμπιστευόταν όλες οι ληστρικές συμμορίες. Εκατό ληστές παραδόθηκαν τότε στη Σαμαρίνα. Οι Τούρκοι τους συνέλαβαν και άλλους σκότωσαν στους δρόμους, άλλους δε τους φυλάκισαν στα μουντρούμια στα Γιάννενα για είκοσι χρόνια. Οι ληστές κατηγορήσαν το Βασιλάκη, γιατί νόμισαν ότι αυτός τους εξαπάτησε και όχι οι Τούρκοι.¹²⁷ Σε αυτό το περιστατικό αναφέρεται το τραγούδι «Όλες οι μάνες των κλεφτών».

Ο Βασιλάκης αναγκάστηκε να μην επιστρέψει ξανά στη Βοβούσα. Για δύο συνεχόμενα έτη παραθέριζε στα Τζουμέρκα. Ίσως το παρακάτω τραγούδι, που καταγράφηκε από τον Χρόνη Δρούγια, να συνδέεται με αυτό το γεγονός.

Πως το 'παθες και το 'καμες

Πως το 'παθες και το 'καμες κυρ Βασιλάκη μου
τούτο το καλοκαίρι.

Παράτησες γέρου μ' τον τόπο σου τη δόλια τη Βοβούσα
και πήγες γέρου μ' στ' Άγραφα
απάνω απ' την Καρδίτσα.

Νίκας στο Κουζακοί και ο Μπάκας στη Σκοτίνα
και φύγαμε γέρου μ' απ' το χωριό
τη δόλια τη Βοβούσα.

Το έτος 1886 ο γενικός αποσπασματάρχης Ιωαννίνων Γιακούμ Μπέης, πηγαίνοντας στη Βοβούσα, είπε στους προκρίτους του χωριού πως ένας τέτοιος άνθρωπος σαν το Βασιλάκη δεν πρέπει να στερηθεί την πατρίδα του. Έγραψε και αυτός

¹²⁶ Σχετική αναφορά για τις ληστρικές επιδρομές έχει γίνει στο 1^ο Κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, σελ. 24-25.

¹²⁷ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 78-85 και Δρούγιας Θανάσης, ο.π., σελ. 127-130.

και οι πρόκριτοι ένα γράμμα με το οποίο του ζητούσαν να επιστρέψει παρέχοντας την εγγύηση της ασφάλειάς του. Εκπρόσωπος των προκρίτων συνάντησε το Βασιλάκη που βρισκόταν στη Θεσσαλία και ετοιμαζόταν να πάει τα πρόβατά του στο Ματσούκι Τζουμέρκων. Όταν διάβασε το γράμμα δάκρυσε και εξέπνευσε από τη συγκίνησή του.¹²⁸

Σηκώνομαι πολύ ταχιά

Σηκώνομαι πολύ ταχιά
μαύρος από τον ύπνο.
Παίρνω νερό και νίβομαι
λίγο να ξανασάνω
κι ακούω τα πεύκα να βογγούν
και τις οξιές να τρίζουν
και τα γιατάκια των κλεφτών
να κλαιν για τον Μπαλτσιόια.
Μπαλτσιόιας δεν εφάνηκε
τούτο το καλοκαίρι
ούτε στη Τζιάνα ¹²⁹ φάνηκε
ούτε στη Βάλια Κάλντα.

Ο Βοβουσιώτης Γιώτης Μπαλτσιόκας¹³⁰ έδρασε επαναστατικά κατά των Τούρκων από το 1700 έως το 1710 στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία.

Το 1710 οι Τούρκοι, χρησιμοποιώντας δόλο με την δήθεν παροχή προνομίων, τον συνέλαβαν και τον καταδίκασαν να καεί ζωντανός σε καζάνι με βρασμένη πίσσα. Κατά την ώρα του θανάτου του είπε στους δήμιους του να τον αφήσουν να πέσει μόνος του στο καζάνι. Καθώς έχωσε τα χέρια του στην πίσσα, τα τίνανε και τύφλωσε τρεις παριστάμενους Τούρκους, οπότε και τον εκτέλεσαν.¹³¹ Οι Wace και Thompson αναφέρουν ότι τινάζοντας την υγρή πίσσα στους δήμιους του αποσπάσματος και στο

¹²⁸ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 85.

¹²⁹ Τζιάνα = κορυφή.

¹³⁰ Οι Wace Alan J.B.- Thompson Maurice S. τον αναφέρουν ως Γιώτη Μπλατσόλα και Μπλατσιόλα, ο δε Λαμπρίδης Ιωάννης ως Γιώτη Μπαλτσιόρα.

¹³¹ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 59 και Δρούγιας Θανάσης, ο.π., σελ. 123.

πλήθος, κατόρθωσε να δραπετεύσει. Όμως τον σκότωσαν αργότερα κοντά στο Μέτσοβο.¹³²

Ο Ιωάννης Λαμπρίδης έχει γράψει σχετικά: «...Βωβούσης, της ιδιαίτερας ταύτης πατρίδος των περιωνύμων επ' ανδρεία Γιώτη Μπαλτσιόρα, όστις εκολάφισε (1700-1710) τους εν Ιωαννίνοις δήμιους κατακαίοντας δι' υγράς και καιόμενης πίσσης τας χείρας αυτού».¹³³

Φέζο Ντερβέναγας

Δεν σ' άρεσαν τα Γιάννενα Φέζο Ντερβέναγα
δεν σ' άρεσε η Άρτα
και βγήκες νύχτα στα βουνά Φέζο Ντερβέναγα
νύχτα στα κορφοβούνια
και στο Τσιρνέσι Φέζο μ' ξημέρωσες.
Άιντε και στο Τσιρνέσι ξημέρωσες
Φέζο Ντερβέναγα, στα βλάχικα καλύβια
τους τσελιγκάδες Φέζο μ' μάζωνες.
Ωρέ τους τσελιγκάδες μάζωνες Φέζο Ντερβέναγα
και τους τσομπαναραίους
μην είδαταν μωρέ την κλεφτουριά.
Μην είδαταν την κλεφτουριά Φέζο Ντερβέναγα
τον καπετάν- Γιωργούλα.
Κατ' τη Βοβούσα Φέζο μ' να μην πας
ωρέ κατ' τη Βοβούσα να μην πας Φέζο Ντερβέναγα
σ' αυτό το βλαχοχώρι.
Ν' εκεί είναι οι κλέφτες οι πολλοί
κι όλοι οι καπεταναίοι Φέζο Ντερβέναγα
εκεί είναι ο Κούσιας γέροντας μ' αξήντα παλικάρια.
Ν' εκεί τρώγαν κι έπιναν Φέζο Ντερβέναγα
κρίαρια σουβλισμένα
κι αλίμονο Φέζο μ' κι αν πήγαινες.

¹³² Wace Alan J. B.- Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 194.

¹³³ Λαμπρίδης Ιωάννης (1889), *Ηπειρωτικά Μελετήματα, Τεύχος Έννατον, Ζαγοριακά*, εν Αθήναις: Τυπ. Τρίμησι Αναστάσιος Ν., σελ. 38.

Ο Φέζος ήταν Τούρκος αξιωματικός, επικεφαλής του σώματος οδοφυλάκων και διώκτης των ληστών. Το έτος 1880, εκατό περίπου ληστές από το Περιβόλι και την Μπριάζα (σημερινό Δίστρατο), έτρωγαν και έπιναν απέναντι από τη Βοβούσα. Την ώρα που διασκέδαζαν ακούστηκαν πυροβολισμοί. Ήταν ο Φέζος, επικεφαλής του τουρκικού αποσπάσματος, το οποίο περικυκλώθηκε από τους ληστές. Στη μάχη που ακολούθησε δεκαοχτώ από τους τριάντα πέντε Τούρκους σώθηκαν γιατί προσπέρασαν το κλοιό, ενώ οι υπόλοιποι σκοτώθηκαν μαζί με το Φέζο.¹³⁴

Το κεφάλι του το πήραν, το περιέφεραν στο χωριό και μετά το έθαψαν στην «Τσιάσκα», ένα λόφο απέναντι από την τοξωτή γέφυρα της Βοβούσας, δυτικά του Αώου ποταμού. Από τότε ο λόφος πήρε την ονομασία «Λα Φέζου». Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες μέχρι το 1950 περίπου υπήρχε το μνήμα στην περιοχή, το οποίο σκεπαζόταν με μια τεράστια πέτρινη πλάκα.

Λίγες ημέρες αργότερα ο τουρκικός στρατός πήγε στη Βοβούσα με σκοπό να την κάψει. Το χωριό σώθηκε με τη μεσολάβηση του Μητροπολίτη Ιωαννίνων και του πρόξενου της Ρωσίας. Ο μεγαλοκτηνοτρόφος Βασιλάκης «θυσιάσε» τότε πολλά πρόβατα και έδωσε πολλά χρήματα στους Τούρκους.¹³⁵

Για το θάνατο του Φέζου οι Wace και Thompson έγραψαν σχετικά: *«Στην κορυφή της απότομης και δασωμένης κορυφογραμμής απέναντι από τη Βοβούσα, στη δυτική όχθη του ποταμού, υπάρχει μια τοποθεσία γνωστή ως Λα Φέζλου, όπου είναι το μνήμα ενός Τούρκου αξιωματικού που σκοτώθηκε καταδιώκοντας τους ληστές. Ο θάνατός του αναφέρεται στο ακόλουθο βλάχικο τραγούδι:*

*Δεν σ' άρεσε η Φιλουριά, μωρέ Τούρκε Δερβέναγα
δεν σ' άρεσαν τα Χάσια
και κίν 'σες νύχτα
να πας απάνω στα βουνά, πάνω στα Βλαχοχώρια,
να πας απάνω στο Τσερνέσι, στα βλάχικα καλύβια.
Και οι βοσκοί σου τό 'λεγαν και οι βοσκοί σου λένε:
«Εις τη Βοβούσα να μην πας, Τούρκε να μην πηγαίνεις
γιατί οι κλέφτες είν' εκεί και οι καπεταναίοι.
Ο σκύλος Γκίκας είναι εκεί, κι αυτός ο Γούσιου Ντίσπουλ',
είναι κι ο καπετάν Μακρής από το Περιβόλι
απ' τη Βριάζα, Τούρκε μου, είναι οι Γκαρελαίοι».*

¹³⁴ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 83 και Δρούγιας Θανάσης, ο.π., σελ. 129.

¹³⁵ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 84.

*Ο Τούρκος δεν τους άκουσε, ο Τούρκος δεν ακούει
ο Τούρκος επολέμησε 'κει με τους Βλάχους κλέφτες.
κι ο Τούρκος εσκοτώθηκε, ο μαύρος εσκοτώθη».*¹³⁶

Έχουν γίνει πολλές καταγραφές του τραγουδιού «Φεζοδερβέναγας», αφού έχει επικρατήσει ως χορευτικό στο χώρο του Ζαγορίου και της Ηπείρου.

Εκείνο όμως που προξενεί εντύπωση είναι ότι το συγκεκριμένο τραγούδι δεν καθιερώθηκε στην τοπική χορευτική παράδοση του χωριού, παρ' ότι το ιστορικό αυτό γεγονός συνέβη στη Βοβούσα. Το τραγουδούσαν παλαιότερα – ενώ σήμερα ακούγεται σπάνια -, ως καθιστικό με μία διαφορετική μελωδική φόρμα από αυτήν που συναντάμε στον ευρύτερο ηπειρωτικό χώρο.

Κάτω στην άσπρη πέτρα

Κάτω στην άσπρη πέτρα μωρ' πέτρα
μωρ' Γιαννάκαινα
κάτω στη άσπρη πέτρα την πέτρα
κάτω σε γιαλό.(2)

Παίζουν τα παλικά- τα παλικάρια
μωρ' Γιαννάκαινα
παίζουν τα παλικά-, τα παλικάρια
παίζουν, χαίρονται.(2)

Άι και ρίχνουν τα ντουφέ-, λε ντουφέκια
μωρ' Γιαννάκαινα
και ρίχνουν τα ντουφέ-, λε ντουφέκια
στον ανήφορο, άιντε στον ανήφορο.

Ω, κύλησε ένα ντουφέκι λε ντουφέκι
στον κατήφορο
κύλησε ένα ντουφέκι λε ντουφέκι
στον κατήφορο, άιντε στον κατήφορο.

¹³⁶ Wace Alan J. B. – Thomson Maurice S., ο.π., σελ. 195-196.

Ωρέ βαρέσανε τον Γιάννη-, λε Γιαννάκη
μωρ' Γιαννάκαινα
βαρέσαν το Γιάννη-, λε μωρέ Γιαννάκη,
τον περήφανο.

Τούρκοι τον τροϊρίζουν

.....

Τούρκοι τον τροϊρί- λε τροϊρίζουν
φτιάχνουνε.....

Άιντε κι όμορφα λε κοράσια
τον μοιριολογάν
κι όμορφα κορά- λε κοράσια
τον μοιριολογάν, άιντε τον μοιριολογάν.

Άιντε.....

μωρ' Γιαννάκαινα

.....

.....

Η καταγραφή των στίχων του τραγουδιού «Κάτω στην άσπρη πέτρα» έγινε από ηχογραφημένο αρχείο του έτους 1976. Δεν έχει γίνει πλήρης καταγραφή των στίχων των τριών τελευταίων στροφών λόγω της ιδιαιτερότητας του τρόπου εκτέλεσης η οποία δυσχεραίνει την ευδιάκριτη ακουστικότητα των λέξεων, ενώ δεν έχει διατηρηθεί στο σύνολό του και στη συλλογική τραγουδιστική μνήμη των σημερινών υπερήλικων Βοβουσιωτών.

Σε μεταγενέστερες ηχογραφήσεις των ετών 1985 – 1986 οι στίχοι του τραγουδιού καταγράφηκαν ως εξής:

Κάτω στη άσπρη πέτρα

Κάτω στην άσπρη πέτρα μωρ' πέτρα
μωρ' Γιαννάκαινα
κάτω στη άσπρη πέτρα
κάτω σε γιαλό.

Παίζουν τα παλι-, τα παλικάρια
μωρ' Γιαννάκαινα
παίζουν τα παλικά-, τα παλικάρια
παίζουν, χαίρονται.

Άι και ρίχνουν τα ντουφέ-, λε ντουφέκια
μωρ' Γιαννάκαινα
και ρίχνουν τα ντουφέ-, λε ντουφέκια
σκούζουν τα βουϊνά.

Και ρίχνουν τα σπα-, λε σπαθάκια
μωρ' Γιαννάκαινα
και ρίχνουν τα σπαθά-, λε σπαθάκια
λάμπει η θάλασσα.

Και φεύγει ένα σπαθά-, λε σπαθάκι
μωρ' Γιαννάκαινα
και φεύγει ένα σπαθά- λε σπαθάκι
στον ανήφορο.

Βαρέσανε τον Γιαννά-, λε Γιαννάκη
μωρ' Γιαννάκαινα
βαρέσαν το Γιαννά-, λε μωρέ Γιαννάκη,
τον περήφανο.

Ποιος είδε ψάρι σ' όργωμα

Ποιος είδε ψάρι σ' όργωμα και θάλασσα σπαρμένη
ποιος είδε κο-, ποιος είδε κόρη ν' ε αϊ μωρέ ν' έμορφη.

Ποιος είδε κόρη έμορφη στα κλέφτικα ντυμένη
δώδεκα χρό-, δώδεκα χρόνους ε αϊ μωρέ έκαμε.

Δώδεκα χρόνους έκαμε στους κλέφτες καπετάνιος
κανένας δεν, κανένας δεν την λόγιασε.

Κανένας δεν τη λόγιασε ν' από τη συντροφιά της
μια Κυριακή, μια Κυριακίτσα το ώι μωρέ το πρωί.

Μια Κυριακίτσα το πρωί μια 'πίσημη ν' ημέρα
βγήκανε τα, βγήκανε τα κλεφτό-, αχ λελέ τα κλεφτόπουλα.

Βγήκανε τα κλεφτόπουλα να ρίξουν στο σημάδι
βγήκε κι αυτή, βγηκέ κι αυτή η περή-, αχ λελέ περήφανη.

Βγήκε κι αυτή η περήφανη να ρίξει στο σημάδι
κι απ' το πολύ το σφί-, αχ λελέ το σφίξιμο.

Κι απ' το πολύ το σφίξιμο κι από τη λεβεντιά της
κοπήκαν τα, κοπήκαν τα λελέ τα θελίκια της.

Κοπήκαν τα θελίκια της και πέσαν τα κουμπιά της
κι ένας μικρός κι ένας μικρός τη λόγιασε.

Πέντε αφεντάδες ήτανε ¹³⁷

Πέντε αφεντάδες ήτανε
και δέκα βοϊβοδάδες ¹³⁸
ν' είχαν τραπέ-
ν' είχαν τραπέζι ν' αργυρό.

Είχαν τραπέζι ν' αργυρό
σουφρά μαλαματένιο
ν' είχαν κι ένα
είχαν κι ένα σκλαβό-,
αχ λελέ σκλαβόιπουλο.

Είχαν κι ένα σκλαβόιπουλο
που τους κερνάει και πίνουν.
Κέρνα μας βρε
κέρνα μας βρε σκλαβό-,
αχ λελέ σκλαβόιπουλε.

Κέρνα μας βρε σκλαβόιπουλε
πες μας κανά τραγούδι.
Το τι τραγού-,
το τι τραγούδι να
αι μωρέ να σας πω.

Το τι τραγούδι να σας πω
τι να σας μολοϊσω

¹³⁷ Για το τραγούδι αυτό, με παραλλαγή στους στίχους, ο Λαζάρου Αχιλλέας αναφέρει ότι το άκουσε στα παιδικά του χρόνια, σ' ένα γαμήλιο τραπέζι, από γερόντισσες οι οποίες, αν και δεν ήξεραν καθόλου την ελληνική γλώσσα, το απέδωσαν με σταθερές φωνές και χωρίς κανένα λάθος. Βλέπε: Λαζάρου Αχιλλέας Γ. (1993), *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Αθήνα: Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός, σελ. 311.

¹³⁸ Βοϊβοδάδες = τοπικοί άρχοντες επί Τουρκοκρατίας.

τρεις μέρες ή-,
τρεις μέρες ήμουν νιό-,
ώι μωρέ νιόγαμπρος.
Τρεις μέρες ήμουν νιόγαμπρος
δώδεκα χρόνους σκλάβος,
κι απόψε είδα
κι απόψε είδα στον ύ-,
αχ λελέ στον ύπνο μου.

Απόψε είδα στον ύπνο μου
είδα στο όνειρό μου,
παντρεύεται
παντρεύεται η αγά-,
αχ λελέ η αγάπη μου.

Παντρεύεται η αγάπη μου
και παίρνει τον εχθρό μου.
Για πες το πε-,
Για πες το πες το σκλά-,
α μωρέ σκλάβε μου.

Σύρε σκλάβε στον τόπο σου
σύρε στο σπιτικό σου
σύρε και στη
σύρε και στη γυναί-,
αχ λελέ γυναίκα σου.

Ανάργια ανάργια τα ῥιχναν ¹³⁹

Ανάργια ανάργια τα ῥιχναν
ν' οι κλέφτες τα ντουφέκια
ν' ήταν οι μα-,
ήταν οι μαύροι λί-, μωρέ λιγοστοί.

Ν' ήταν οι μαύροι λιγοστοί
πέντε έξι οχτώ νομάτοι
κι ο καπετά-,
ν' ο καπετάνιος έ-, μωρέ έλειπε.

Κι ο καπετάνιος έλειπε
από το καραούλι
πάει να βαπτί-,
πάει να βαπτίσει ένα βρε, ένα παιδί.

Πάει να βαφτίσει ένα παιδί
να γίν' νουνός κουμπάρος
να το ῥχει ο μα-,
να το ῥχει ο μαύρος γύ-, μωρέ γύρισμα.

Να το ῥχει ο μαύρος γύρισμα
να το ῥχει για κουβέντα
ν' εκεί που κρα-,
ν' εκεί που κράταε το παιδί.

Γύρισμα

Πέντε έξι βλαχοπούλες
σαν μήλο κόκκινες
βλέπουν τα παλικάρια και φαρμακώνονται.

¹³⁹ Το τραγούδι αυτό το τραγουδούν συνήθως στο τραπέζι που γίνεται μετά από κάποια βάπτιση. Ακούγεται ακόμη και στις επισκέψεις που γίνονται στα σπίτια των μαχαλάδων που γιορτάζουν.

Ν' εκεί που κράταε το παιδί
που κράταε το κουμπαρούδι
ν' ακούει ντου-,
ν' ακούει ντουφέκια πο' όι μωρέ πο' πεφταν.

Ν' ακούει ντουφέκια πο' πεφταν
πολύ βαριά βροντούσαν
όι βάστα κουμπά-,
βάστα κουμπάρα το όι μωρέ το παιδί.

Βάστα κουμπάρα το παιδί
βάστα το κουμπαρούδι
λε ν' η συντροφιά
ν' η συντροφιά μου πο-, όι μωρέ πολεμά
χωρίς τον καπετάνιο.

Το Μάη γεννήθηκε ο Κωνσταντής

Το Μάη γεννήθηκε ο Κωνσταντής, το Μάη αρραβωνιάσκε λε
το Μάη κά-, το Μάη κάνει τη χαρά.

Το Μάη κάνει τη χαρά, το Μάη κάνει το γάμο λε
το Μάη του 'ρθαν, το Μάη του 'ρθαν τα γράμματα.

Το Μάη του 'ρθαν τα γράμματα, να πάει στο σιφέρι ¹⁴⁰ λε
μον' μπαίνει βγαί-, μον' μπαίνει βγαίνει ο Κωνσταντής.

Μον' μπαίνει βγαίνει ο Κωνσταντής, πολύ συλογιασμένος λε
και κάνας δε και κάνας δεν τον λόγιασε.

Και κάνας δεν τον λόγιασε, κανείς απ' τους δικούς του λε
κι η μάνα του, λε κι η μάνα του τον λόγιασε.

Κι η μάνα του τον λόγιασε, κι η μάνα του, του λέει λε
-Τι έχεις Κώστα μ', τι έχεις Κώστα μ' και θλίβεσαι;

Τι έχεις Κώστα μ' και θλίβεσαι, και βαριαναστενάζεις λε
μήνα η νύφη, μήνα η νύφη δε σ' άρεσε.

Μήνα η νύφη δε σ' άρεσε, μήνα και το προικιό της λε
-Μάνα μου η νύφη, μάνα η νύφη μ' άρεσε.

Μάνα μου η νύφη μ' άρεσε, μάνα και το προικιό της λε
μάνα μου 'ρθαν, μάνα μου 'ρθαν τα γράμματα.

Μάνα μου 'ρθαν τα γράμματα, να πάω στο σιφέρι λε
Μον' μπαίνει βγαί-, μον' μπαίνει βγαίνει ο Κωνσταντής.

¹⁴⁰ Σιφέρι = ο στρατός.

Μην κλαίτε μαύρα δέντρα¹⁴¹

Μην κλαίτε μαύρα, μαύρα δέντρα
κι εσείς μαύρα κλαδιά.] 2

Κι εσύ βρε Χατζηγια- Χατζηγιάνη
δεν το 'πραξες καλά.] 2

Που σή- που σήκωσες κεφάλι κεφάλι
μέσα στην Τουρκιά.] 2

Κι απόλκες Αρβανί- Αρβανίτες
σ' όλα τα χωριά.] 2

Βάρσαν τη Μακρινί- Μακρινίτσα
τη δόλια Πορταριά.] 2

Μας πήραν δυο κορά- δυο κοράσια
δεν ήταν στον ντουνιά.] 2

Τη μια την λεν Ελέ- Ελένη
την άλλη Κωνσταντινιά λε.] 2

Τα πήραν και τα πή- τα πήγαν
πεσκέσι στο βασιλιά.

¹⁴¹ Πηγή: Αγόρω Χατζή.

Ορίστε και κοπιάσετε¹⁴²

Ορίστε και κοπιάσετε
σε τούτην την ταβέρνα
για να σας πω-νω μια φιλουιά ¹⁴³
λε για να σας πω-νω μια φιλουιά.

Για να σας πω-νω μια φιλουιά
κι ένα καινούριο λόγο
που γένηκε μέσα στο Μοριά
λε που γένηκε μέσα στο Μοριά.

Που γένηκε μέσα στο Μοριά
μες στην παλιά την Πάτρα
Χριστόδουλονος αγάπησε
λε Χριστόδουλονος αγάπησε

Χριστόδουλονος αγάπησε
μια κόρη Ουβροϊκόρη
και η Ουβροϊκόρη του 'λεγε
λε και η Ουβροϊκόρη του 'λεγε.

Και η Ουβροϊκόρη του 'λεγε
και η Ουβροϊκόρη του λέει
Χριστόδουλε – νε σαν μ' αγαπάς
λε Χριστόδουλε – νε σαν μ' αγαπάς.

Χριστόδουλε – νε σαν μ' αγαπάς
με θέλεις και σε θέλω
για έλα, έλα μια βραδιά
λε για έλα, έλα μια βραδιά.

¹⁴² Πηγή: Αγόρω Χατζή.

¹⁴³ Φιλουιά = νέο, είδηση.

Για έλα, έλα μια βραδιά
Παρασκευή το βράδυ
που παν οι Τουνούρκοι στα τζαμιά
λε που παν οι Τουνούρκοι στα τζαμιά.

Που παν οι Τουνούρκοι στα τζαμιά
κι Εβραίοι στα συναγώγια
Χριστόδουλονος παράκουσε
λε Χριστόδουλονος παράκουσε.

Χριστόδουλονος παράκουσε
και πήγε Πέμπτη βράδυ
κι οι Τούρκοι – Οβρέοι τον πιάσανε
λε κι Τούρκοι – Οβρέοι τον πιάσανε
και παν να τον κρεμάσουν.

Μου γέλασε η χαραυγή

Μου γέλασε η χαραυγή,
με πλάνεψε η πούλια.
Και βγήκα νύχτα στα βουνά,
νύχτα στα κορφοβούνια.
Και έπεσα να κοιμηθώ,
λίγο ύπνο να πάρω.
Και ακούω λάβα και φωνή
και ταραχιά μεγάλη.
Και ακούω δυο κλεφτόπουλα
και δυο διαβολιασμένα.
Σέρνουν ψωμί για τα σκυλιά,
κρεάργια για λιοντάρια.

Το μάθαταν τι έγινε

Αι του μάθαταν πω, πω κι αμάν, αμάν
άι του μάθαταν πω, πω τι έγινε
τούτη την εβδομάδα
πω, πω μωρέ μανούλα μου,
τούτη την εβδομάδα
κλάψε μάνα μ' τα νιάτα μου.

Αχ το Δημητράκη πω, πω κι αμάν, αμάν
α το Δημητράκη μάνα μου βάρεσαν
ψηλά στο Δημηνίχο
πω, πω μωρέ μανούλα μου,
ψηλά στο Δημηνίχο
κλάψε μάνα μου τα νιάτα μου.

Αι τρία ντουφέ-, πω, πω κι αμάν, αμάν
άι τρία ντουφέκια
μάννα μου του 'ριξαν
τα τρία αράδα, αράδα
πω, πω, μωρ' μανούλα μου,
τα τρία αράδα, αράδα
κλάψε μάνα μου τα νιάτα μου.

Αχ το τρίτο το πω, πω κι αμάν, αμάν
αχ το τρίτο το πω, πω, φαρμακερό
του πήρε την καρδιά του
πω, πω μωρέ μανούλα μου,
του πήρε την καρδιά του
κλάψε μάνα μ' τα νιάτα μου.

Από μικρός στα γράμματα

Από μικρός στα γράμματα
βρε πάπα – Γιώργη μου
μικρός στα βιλαέτια
και τώρα στα Γιώργη μ' γεράματα.

Βρε και τώρα να στα να γεράματα
βρε πάπα – Γιώργη μου
ν' αρματωλός και κλέφτης
ν' όλα τα κάστρα Γιώργη μ' πάτησες.

Γύρισμα

Σένα τα λέω τούτα
κι αν θέλεις άκουσ' τα
πάρε χαρτί και πένα
και κάτσε γράψε τα
πω, πω και κάτσε γράψε τα.

Όλα τα κάστρα πάτησες
βρε πάπα – Γιώργη μου
κι όλα τα μοναστήρια
και τώρα αγνά-, αγνάντευες το κελί.

Και τώρα αγνά-, αγνάντευες το κελί
βρε παπα - Γιώργη μου
και πώς να το πατήσεις
τρογύρω γύρω Γιώργο μ' το 'φερνες.

Σουλειϊμάν ντουσμάνε ¹⁴⁴

Για μαστε τα μωρέ
για μάστε τα μπουλούκια σας
εμείς η νταϊφά σας, ωρέ Σουλειϊμάν ντουσμάνε. (2)

Να ειδούμε πως μωρέ
να ειδούμε πως το βρίσκουμε
εμείς η δωδεκάδα, ωρέ Σουλειϊμάν ντουσμάνε. (2)

Γερόντοι θέλουν χά-, μωρέ
γερόντοι θέλουν χάιδεμα
κι οι αγάδες θέλουν γρόσια, ωρέ Σουλειϊμάν ντουσμάνε. (2)

Και τα καημένα μωρέ
και τα καημένα τα παιδιά
θέλουν καλές κοπέλες, ωρέ Σουλειϊμάν ντουσμάνε. (2)

Να ξέρουν ρόκα μωρέ
να ξέρουν ρόκα κι αργαλειό
να ξέρουν να υφαίνουν, ωρέ Σουλειϊμάν ντουσμάνε. (2)

¹⁴⁴ Το τραγούδι αυτό το τραγουδούσαν συνήθως στα σπίτια, προς το τέλος του γλεντιού.

Μικρή βλαχούλα έπλενε

Μικρή βλαχούλα έπλενε
στη βρύση στα πλατάνια
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
στη βρύση στα πλατάνια
τσελιγκοπούλα μου.

Έχει ασημένιο κόπανο
μαλαματένια πλάκα
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
μαλαματένια πλάκα
τσελιγκοπούλα μου.

Κι απ' το πολύ λε το βάρεμα
κι απ' τα ψηλά τραγούδια
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
κι απ' τα ψηλά τραγούδια
τσελιγκοπούλα μου.

Ραΐστηκε νε ο κόπανος
τσακίστηκε ν η πλάκα
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
τσακίστηκε ν η πλάκα
τσελιγκοπούλα μου.

Πραματευτής εδιάβαινε
σε γρηγοκαβαλάρη
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
σε γρηγοκαβαλάρη
τσελιγκοπούλα μου.

Καλημέρα να σου κόρη μου
καλώς τον ξένο που 'ρθε
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
καλώς τον ξένο που 'ρθε
τσελιγκοπούλα μου.

Κόρη μ' για βγάλε μ' νερό
το γρίβα να ποτίσω
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
το γρίβα να ποτίσω
τσελιγκοπούλα μου.

Κόρη μου δεν παντρεύεσαι
να πάρεις καβαλάρη
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
να πάρεις καβαλάρη
τσελιγκοπούλα μου.

Κάλιο να σκά- να σκάσει ο γρίβας σου
παρά το λόγο που είπες
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
παρά το λόγο που είπες
τσελιγκοπούλα μου.

Κόρη μ' εγώ είμαι ο άντρας σου
εγώ είμαι ο καλός σου
μικρή βλαχού- βλαχούλα μου
εγώ είμαι ο καλός σου
τσελιγκοπούλα μου.

Μπιρμπιλγιαννάκη μου ¹⁴⁵

Τι να την κάνω την καλή,
Μπιρμπιλγιαννάκη μου,
ν' αυτή τη μαυρομάτα,
να την επάνω μωρέ σε βουνό.

Ωρέ να την επάνω σε βουνό
Μπιρμπιλγιαννάκη μου,
φοβούμαι μην κρυώσει,
να την επάνω μωρέ σε χωριό.

Ωρέ να την επάνω σε χωριό,
Μπιρμπιλγιαννάκη μου,
φοβούμαι από τους γερόντους,
θα να την πάω μωρέ σε χρυσικό.

Θα να την πάνω σε χρυσικό,
Μπιρμπιλγιαννάκη μου
για να την λαγαρίσω,
να φτιάσω κούπα μωρέ και σταυρό.

¹⁴⁵ Καθιστικό τραγούδι του γάμου, αλλά και άλλων περιστάσεων.

Σαράντα πέντε Κυριακές ¹⁴⁶

Σαράντα πέντε Κυριακές κι εξήντα δυο Δευτέρες
δεν είδα την, άι χάι δεν είδα την αγάπη μου
αμάν δεν είδα την αγάπη μου.

Δεν είδα την αγάπη μου, δεν είδα την καλή μου
ν' ιψές τη εί-, άι χάι ν' ιψές την είδα στο χορό
αμάν ιψές την είδα στο χορό.

Ν' ιψές την είδα στο χορό, παραπροψές στη βρύση
και στο χορό, άι χάι και στο χορό που χόρευε
αμάν και στο χορό που χόρευε.

Και στο χορό που χόρευε, την είδα στολισμένη
με δυο μαντί-, άι χάι με δυο μαντήλια στο λαιμό
αμάν με δυο μαντήλια στο λαιμό.

Με δυο μαντήλια στο λαιμό, με τέσσερα στα χέρια
και με το μά-, άι χάι και με το μάτι μ' όκανε.
αμάν και με το μάτι μ' όκανε.

Και με το μάτι μ' όκανε, και με το χείλι λέω
που ήσουν ιψές, άι χάι που ήσουν ιψές, που ήσουν προψές
αμάν που ήσουν ιψές, που ήσουν προψές.

Που ήσουν ιψές, που ήσουν προψές και που θα να 'σαι απόψε
ν' ιψές ν' ήμουν, άι χάι ν' ιψές ήμουν στη μάνα μου
αμάν ν' ιψές ήμουν στη μάνα μου.

Ιψές ν' ήμουν στη μάνα μου, προψές στην αδελφή μου
κι απόψε θα, άι χάι θα ήμαστε τα δυο, αμάν κι απόψε θα ήμαστε τα δυο.

¹⁴⁶ Το τραγουδούσαν στα σπίτια σε διάφορες περιστάσεις.

Πέντε χρόνους περπατούσα ¹⁴⁷

Πέντε χρόνους περπατούσα λέλε
πέντε χρόνους περπατούσα
σε γιαλό γιαλό το Λενάκι μου
σε γιαλό, γιαλό.

Κι άλλα πέντε γκιζερούσα μωρέ
κι άλλα πέντε γκιζερούσα
ν' όξω σε στεριά το Λενάκι μου
ν' όξω σε στεριά.

Για να βρω καλή κοπέλα μωρέ
για να βρω καλή κοπέλα
ν' αρραβωνιαστώ το Λενάκι μου
για να παντρευτώ.

Και που πάισα και την ήβρα μωρέ
και που πάισα και την ήβρα
μες το γιουλμπαχτσέ το Λενάκι μου
μες το γιουλμπαχτσέ.

Μαστραπά ν' είχε στα χέρια μωρέ
μαστραπά ν' είχε στα χέρια
με κρύο νερό το Λενάκι μου
με κρύο νερό.

Τα τριαντάφυλλα πατούσε μωρέ
τα τριαντάφυλλα πατούσε
το βασιλικό το Λενάκι μου
το βασιλικό.

¹⁴⁷ Τραγούδι που το έλεγαν συνήθως σε αρραβώνες.

Θέλω να στο ειπώ ¹⁴⁸

Άιντε θέλω να στο ειπώ
μωρή νησιώτισσα,
θέλω να στο ειπώ
και πάλι αντρέπομαι.

Το χειλάκι σου
μωρή νησιώτισσα,
το χειλάκι σου,
το μαγουλάκι σου.

Άιντε τι το 'χεις πράσινο
μωρή νησιώτισσα.
τι το 'χεις πράσινο,
γαλάζιο, κίτρινο.

Άιντε μην αρρώστησες
μωρή νησιώτισσα,
μην αρρώστησες
μήνα θερμάνθηκες.

Ούτε αρρώστησα
μωρέ λεβέντη μου,
ούτε αρρώστησα
ουδέ θερμάνθηκα.

Μένα η μάνα μου
με μικροπάντρεψε
μακριά στην ξενιτιά
μωρέ λεβέντη μου.

¹⁴⁸ Το τραγουδούσαν στα σπίτια.

Θέλω ν' ανθίσουν τα κλαδιά¹⁴⁹

Θέλω ν' ανθίσουν τα κλαδιά, μικρή βλαχούλα μου
κι η πάχνη δεν τ' αφήνει
θέλω κι εγώ λε βλάχα μ' να σ' αρνηθώ.

Άιντε θέλω κι εγώ ιό να σ' αρνηθώ, μικρή βλαχούλα μου
κι ο πόνος δεν μ' αφήνει
χαμήλωσε λε βλάχα μ' την πόλκα σου.

Άιντε χαμήλωσε την πόλκα σου, μικρή βλαχούλα μου
και σκέπασε το φρύδι
να μη φανεί λε βλάχα μ' το φίλημα.

Να μη φανεί το φίλημα, μικρή βλαχούλα μου
που σ' έχω φιλημένη
το μπράτσο σου λε βλάχα μ' το μπράτσο σου.

Το μπράτσο σου λε το μπράτσο σου, μικρή βλαχούλα μου
με το μακρύ μανίκι
να το 'χα εγώ λε βλάχα μ' προσκέφαλο.

Άιντε να το 'χα εγώ λε προσκέφαλο, μικρή βλαχούλα μου
τρεις μέρες και τρεις νύχτες
να ήταν ημέρα βλάχα μ' του Μαϊού.

Άιντε να ήταν ημέρα του Μαϊού, μικρή βλαχούλα μου
και η νύχτα του Γενάρη
να σε χορτάσω βλάχα μ' φίλημα.¹⁵⁰

Γύρισμα

Τι έχεις μωρέ καημένη και δεν παντρεύεσαι
και με το νου σου λέγεις καλόγρια γένεσαι, πω,πω, καλόγρια γένεσαι.

¹⁴⁹ Το τραγουδούσαν στα σπίτια και κυρίως σε γάμους και αρραβώνες.

¹⁵⁰ Το κείμενο της ηχογράφησης έχει συμπληρωθεί από την Αγόρω Χατζή.

Όσα λουλούδια η άνοιξη.¹⁵¹

Ν' όσα λουλούδια η άνοιξη (2)
το Μάη το καλοκαίρι.(2)
Τόσα φλουράκια ξόδιασα (2)
κόρη μου για τη σένα.(2)
Δεν το 'ξευρα λεβέντη μου (2)
πως ξόδιασες για μένα. (2)
Να γίνω γης να με πατείς (2)
γιοφύρι να περάσεις.(2)
Να γίνω κι ασημόκουπα (2)
να πίνεις το κρασί σου.(2)
Ν' εσύ να πίνεις το κρασί (2)
κι εγώ να λάμπω μέσα.(2)

Όσα άστρα είναι στον ουρανό¹⁵²

Όσα άστρα είναι στον ουρανό
και φύλλα από τα δέντρα
πέρδικα ω λάι και περιστέρα μου.
Κανένα άστρο δεν μ' άρεσε
κανένα δεν μ' αρέσει
πέρδικα ω λάι και περιστέρα μου.
Μόνο ένα άστρο που μ' άρεσε
είναι σιμά στην πούλια
πέρδικα ω λάι και περιστέρα μου.
Να μου το χαρίσει ο Θεός
να μου το δωρίσει η πούλια.

¹⁵¹ Καθιστικό τραγούδι του αρραβώνα.

¹⁵²Καθιστικό τραγούδι του αρραβώνα.

Λαλούν τ' αηδόνια τρεις φορές ¹⁵³

Λαλούν τ' αηδόνια τρεις φορές
και τα παγώνια πέντε, λέλε Ρίνα μου
και τα παγώνια πέντε, Κατερίνα μου.

Ξύπνα χρυσή μου πέρδικα
και μην βαριά κοιμάσαι, λέλε Ρίνα μου
και μην βαριά κοιμάσαι, Κατερίνα μου.

Συμπέθεροι μας έρχονται
κι ήρθαν για να σε πάρουν, λέλε Ρίνα μου
κι ήρθαν για να σε πάρουν, Κατερίνα μου.

Κάτω στο δαφνοπόταμο ¹⁵⁴

Κάτω στο δαφνοπόταμο
και στα δασιά πλατάνια
ν' εδώ περνάει ο κυρ νουνός
με τετρακόσιους άρχοντες
κι εξήντα παλικάρια
με τα σπαθιά ζωμένα.
Και βγάζουν το σπαθάκι τους
λάμπει η θάλασσα
και ρίχνουν τα ντουφέκια τους
σκούζουν τα βουνά.

¹⁵³ Τραγούδι του γάμου που το τραγουδούσε το σόι του γαμπρού στην αυλή του σπιτιού της νύφης λίγο πριν αυτή βγει στην πόρτα.

¹⁵⁴ Τραγούδι του γάμου. Είναι το τραγούδι του νουνού. Το τραγουδούσαν όταν πήγαιναν με την κουλούρα να πάρουν το νουνό από το σπίτι του.

Του κυρ' γαμπρού η μάνα ¹⁵⁵

Του κυρ' γαμπρού η μάνα
και βαριά είναι στολισμένη.

Και βαριά είναι στολισμένη
ανεβαίνει, κατεβαίνει.

Ανεβαίνει, κατεβαίνει
και τον ήλιο παραγγέλνει.

Βάστα ήλιε και μην πάει
ώσπου να 'ρθει το ζευγάρι.

Σ' έμπα, σ' έβγα περδικούλα
μες του σταυραετού την πόρτα.

Πάντα εκεί να ξεφωλιάσεις
δεκαοχτώ πουλιά να βγάλεις.

¹⁵⁵ Τραγούδι του γάμου. Το τραγουδούσαν μετά τη στέψη, όταν η μάνα του γαμπρού περίμενε τη νύφη για να την ακουμπήσει με την κεντητή κουλούρα τρεις φορές στο κεφάλι.

Κούσκριμ ¹⁵⁶ καλώς ορίσατε ¹⁵⁷

[τραγουδά το σόι του γαμπρού]

Κούσκριμ καλώς ορίσατε, Ροϊδούλα, Ροϊδούλα
κούσκριμ κι αγαπημένοι, Μαϊός με τα λουλούδια
κούσκριμ κι αγαπημένοι, Μαϊός μωρέ με πρασινάδα.

[τραγουδά το σόι της νύφης]

Κούσκριμ καλώς σας ήβραμε, Ροϊδούλα. Ροϊδούλα
κούσκριμ κι αγαπημένοι, Μαϊός με τα λουλούδια
κούσκριμ κι αγαπημένοι, Μαϊός μωρέ με πρασινάδα.

[τραγουδά το σόι του γαμπρού]

Ν' ορίστε απ' τα τραπέζια μας, Ροϊδούλα , Ροϊδούλα
να φάμε και να πιούμε, Μαϊός με τα λουλούδια
να φάμε και να πιούμε, Μαϊός μωρέ με πρασινάδα.

[τραγουδά το σόι της νύφης]

Δεν ήρθαμε για φαΐ για πειί, Ροϊδούλα , Ροϊδούλα
κι ουδέ κρασί να πιούμε, Μαϊός με τα λουλούδια
κι ουδέ κρασί να πιούμε, Μαϊός μωρέ με πρασινάδα.

Μον' ήρθαμε για την αγάπη σας, Ροϊδούλα , Ροϊδούλα
γι' αυτήν τριανταφυλλένια, Μαϊός με τα λουλούδια
γι' αυτήν τριανταφυλλένια, Μαϊός μωρέ με πρασινάδα.

¹⁵⁶ Κούσκριμ = Συμπεθέροι.

¹⁵⁷ Τραγούδι του αρραβώνα.

Σε τούτο το τραπέζι¹⁵⁸

Σε τούτο το τραπέζι
γραμμένα μάτια μ' και πα- και παρδαλά
ωρέ σε τούτο το τραπέζι
τρεις μαυρομάτες μας κερνούν.

Τρεις μαυρομάτες μας κερνούν
γραμμένα μάτια μ' και πα- και παρδαλά
ωρέ και τρεις καλές κοπέλες
η μια κερνάει μωρέ με το γυαλί.

Η μια κερνάει με το γυαλί
γραμμένα μάτια μ' και πα- και παρδαλά
ωρέ κι άλλη με την κούπα
κι η τρίτη ν' η μωρέ μικρότερη.

Κι η τρίτη ν' η μικρότερη
γραμμένα μάτια μ' και πα- και παρδαλά
ωρέ με μαστραπά ασημένιο
κέρνα μας μωρέ κόρη κέρνα μας.

¹⁵⁸ Το τραγουδούσαν στα γλέντια που γινόταν στα σπίτια.

Νταμπλάς νταμπλαρωμένη κοντούλα μ'¹⁵⁹

Νταμπλάς νταμπλαρωμένη κοντούλα μ'
νταμπλάς σε βάρεσε.
τόσα παιδιά στη μάντα κοντούλα μ'
κανά δε σ' άρεσε.

Δε σ' άρεσε ο Νακούσιας κοντούλα μ'
με χίλια πρόβατα,
μον' πήρες το Βασίλη κοντούλα μ'
που ράβει στρώματα.

Αηδόνια χελιδόνια κοντούλα μ'
να μη λαλήσετε
κοιμάται ο Μανωλάκης κοντούλα μ'
μην τον ξυπνήσετε.

Έβγα στη Βάλια Κάλντα κοντούλα μ'
ν' ακούσεις τα κυπριά
να ιδείς και το Νακούσια κοντούλα μ'
τον αρχιτσέλιγκα.

¹⁵⁹ Πηγή: Αγόρω Χατζή.

2.6.2. Φωνητικά καθιστικά βλαχόφωνα τραγούδια

Οι βλάχοι είναι βλαχόφωνοι Έλληνες οι οποίοι παράλληλα με την ελληνική γλώσσα μιλούν και τη βλάχικη. Για την προέλευση των βλάχων και της βλάχικης γλώσσας έχουν εκφραστεί από μελετητές και συγγραφείς διάφορες αντικρουόμενες απόψεις. Υπάρχουν πολλές θεωρίες και υποθέσεις για τη δημιουργία αυτής της ξεχωριστής γλωσσικής μορφής,¹⁶⁰ οι οποίες όμως δεν αποτελούν αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας.

Θα αναφερθώ συνοπτικά, μόνο στην επικρατέστερη η οποία υποστηρίζεται από παλαιότερους και σύγχρονους Έλληνες μελετητές.¹⁶¹ Σύμφωνα με αυτή, η γέννηση της βλάχικης γλώσσας πρέπει να αναζητηθεί στο γεγονός της εγκατάστασης στρατιωτικών ρωμαϊκών φρουρών (οροφυλάκων) στη Μακεδονική Επαρχία (Μακεδονία- Ήπειρος- Θεσσαλία-Νότιος Ιλλυρία) της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Από την εποχή όμως του Αδριανού (117 μ.Χ. – 138 μ.Χ.) στις φρουρές αυτές, μόνο οι αξιωματικοί ήταν Ρωμαίοι, ενώ οι στρατιώτες στρατολογούνταν από τον ιθαγενή ελληνικό πληθυσμό. Ο Καρακάλλας το έτος 212 μ.Χ., ανακήρυξε σε Ρωμαίους πολίτες όλους τους μη Ρωμαίους στρατιώτες, οι οποίοι υπηρετούσαν στις λεγεώνες είκοσι ή είκοσι πέντε χρόνια. Μετά την απόλυσή τους παντρευόταν και έπαιρναν σαν αμοιβή διάφορες καλλιεργήσιμες εκτάσεις, ενώ τα παιδιά τους γινόταν με τη σειρά τους και αυτά στρατιώτες.

Κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης υπηρεσίας τους στις τάξεις του ρωμαϊκού στρατού έπρεπε να βρεθεί ένα κοινό γλωσσικό μέτρο κατανοητό σε όλους. Η επίσημη γλώσσα του κράτους ήταν η λατινική και επομένως όλοι οι υπήκοοι στρατιώτες έπρεπε να προσαρμοστούν σε αυτή και ειδικά στη δημόδη μορφή της με την οποία μιλούσαν οι λεγεωνάριοι. Έτσι άρχισε η γλωσσική αφομοίωση. Όμως και οι Έλληνες άσκησαν γλωσσική επίδραση στη λατινική γλώσσα. Υπήρξε δηλαδή μία αμοιβαία επίδραση των δύο γλωσσών: της δημόδους λατινικής και της ελληνικής. Από τη συνένωση των δύο

¹⁶⁰ Ο Έξαρχος Γιώργης (2004) στο οπισθόφυλλο του βιβλίου: *Ξένοι Περιηγητές για τους βλάχους Ι.Γαλλόφωνοι*, Θεσσαλονίκη: Ερωδιός, αναφέρει χαρακτηριστικά: «*Η σχετική με τους Αρμάνους – Βλάχους βιβλιογραφία στις ευρωπαϊκές γλώσσες ξεπερνάει τους 5.000 τίτλους δημοσιεύσεων (άρθρων, μελετών, βιβλίων κ.λ.π.) και αναφέρονται κατά έμμεσο ή άμεσο τρόπο ή κατά αποκλειστικότητα σε αυτούς! Υπ' αυτήν την έννοια πρέπει να γίνει αντιληπτό το θέμα: πόσα λίγα γνωρίζουμε για τους Αρμάνους – Βλάχους! Σχεδόν ελάχιστα...κι αυτά στρεβλωμένα!*»

¹⁶¹ Βλέπε σχετικά: Χρυσόχοος Μιχαήλ (1909), *Βλάχοι και Κουτσόβλαχοι*, Αθήναι: Τυπ. Κουσουλίνου, Parageorges Spiros (1908), *Le Koutsouvalaques*, Αθήναι, Κεραμόπουλος Αντώνης (1939), *Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι*, εν Αθήναις, Κολτσίδας Αντώνης (1993), *Κουτσόβλαχοι: οι βλαχόφωνοι Έλληνες*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, Νικολαΐδης Κων.(1909), *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλάχικης γλώσσης*, Αθήναι.

αυτών γλωσσικών μορφών έχουμε τη γέννηση μιας λατινογενούς γλώσσας, της βλάχικης.¹⁶²

Η βλάχικη γλώσσα, σε αντίθεση με άλλες λατινογενείς που ανέπτυξαν το ιδίωμά τους σε επίσημο γλωσσικό όργανο, δεν έχει δικό της τύπο γραφής, αλλά είναι μόνο προφορική. Οι βλαχόφωνοι την χρησιμοποιούν στο δικό τους κλειστό κύκλο, σαν μέσο συνεννόησης, παράλληλα με την ελληνική.

Για τη φωνητική απόδοση των βλαχόφωνων τραγουδιών στις περισσότερες συλλογές χρησιμοποιείται το ελληνικό αλφάβητο, ενώ σε άλλες το λατινικό. Στην παρούσα εργασία η καταγραφή θα γίνει με ελληνικούς χαρακτήρες. Επειδή όμως μερικά γράμματα έχουν ιδιάζουσα προφορά, θα χρησιμοποιηθούν διάφορα διευκρινιστικά σημεία, για να αποδοθεί καλύτερα το κείμενο.¹⁶³

ă = φθόγγος που προφέρεται μεταξύ α και ε

ê = φθόγγος που προφέρεται μεταξύ ε και ι

î = φθόγγος κλειστός που προφέρεται μεταξύ α και ι

š = παχύ, συριστικό σίγμα

ι = όταν το ι είναι άτονο και ακολουθείται από άλλο φωνήεν ή δίφθογγο, τότε ακούγεται ελάχιστα και αποτελεί μαζί με αυτό δίφθογγο.

ου, ι, ä = όταν γράφονται σαν εκθέτες στο τέλος των λέξεων, ακούγονται ελάχιστα.

- = η παύλα ανάμεσα από τις λέξεις τις ενώνει κατά την προφορά

Τα πιο πολλά βλαχόφωνα τραγούδια παλαιότερα τα τραγουδούσαν **πολυφωνικά**, με την παραλλαγή της κύριας μελωδίας, άλλοτε με την επανάληψη σε χαμηλότερο ή ψηλότερο τονικό ύψος και άλλοτε με την ταυτόχρονη συνήχηση του ίσου. Η πλειοψηφία των εκτελεστών τραγουδούσε τη βασική μελωδία και αυτοί που είχαν καλές φωνές μετακινούνταν πάνω και κάτω από τη βασική μελωδία. Σήμερα ακούγονται σπανιότερα και αποδίδονται κυρίως **ομοφωνικά**.

¹⁶² Κολτσίδας Αντώνης (1993), *Κουτσόβλαχοι: οι βλαχόφωνοι Έλληνες*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 49-51.

¹⁶³ Για την φωνητική απόδοση της βλάχικης γλώσσας βλέπε σχετικά: Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1993), *Κουτσόβλαχοι: οι βλαχόφωνοι Έλληνες*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, σελ. 129-130 και Νικολαΐδης Κων.(1909), *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλάχικης γλώσσας*, Αθήναι.

Νουν τι-αρίντι λάι φιάτḗ νίκḗ ¹⁶⁴

-Νουν τι-αρίντι λάι φιάτḗ νίκḗ
νου γινού λα νόι, νου γινού λα νόι.
Λα νόι ιάστḗ μούντḗ ανάλτου
š-νου βḗ¹ ποτς τας-τρετς¹, š-νου βḗ¹ ποτς τας-τρετς¹.
-Πετρουνίκλι βα μι φάκου
š-μούντιλι βα-λ-τρέκ^{ov}, š' ιό λα βόι βα γίνου.
Τρι γινάτια ατά βρε τζιόνḗ
š-τρι σιβντάλια αμḗα
š' ιό λα βόι βα γίνου.

-Νουν τι-αρίντι λά¹ φιάτḗ νίκḗ
νου γινού λα νόι, νου γινού λα νόι.
Λα νόι ιάστḗ βάλια μάρḗ
š-νου βḗι ποτς τας-τρετς¹, š-νου βḗ ποτς τας-τρετς¹.
-Πέσκου μάρḗ βα μι φάκου
š-βάλια βα ου-τρέκ^{ov}
š' ιό λα βόι βα γίνου.
Τρι γινάτια ατά βρε τζιόνḗ
š-τρι σιβντάλια αμḗα
š' ιό λα βόι βα γίνου.

-Νουν τι-αρίντι λά¹ φιάτḗ νίκḗ
νου γινού λα νόι, νου γινού λα νόι.
Λα νό¹ ιάστḗ σουάκρḗ αράου^ε
š-νου βḗ¹ ποτς τας-τρετς¹, š-νου βḗ¹ ποτς τας-τρετς¹.
-Σουάκρḗ αράου^ε š' νόρḗ μπούνḗ
ντουάουλέ βα τριτσέμ^{ov}
š' ιό λα βόι βα γίνου.
Τρι γινάτια ατά βρε τζιόνḗ
š-τρι σιβντάλια αμḗα ,š' ιό λα βόι βα γίνου.

¹⁶⁴ Το τραγουδούσαν γυναίκες κυρίως, σε αρραβώνες και γάμους.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα

Μη γελιέσαι μικρή κοπέλα

-Μη γελιέσαι μικρή κοπέλα

μην έρχεσαι σε μας, μην έρχεσαι σε μας.

Σε μας είναι το βουνό ψηλό

και δεν θα μπορέσεις να περάσεις, και δεν θα μπορέσεις να περάσεις.

-Χελιδόνι θα γίνω

και το βουνό θα το περάσω

κι εγώ σε σας θα 'ρθω.

Για το γινάτι το δικό σου βρε λεβέντη

και για το σεβντά το δικό μου

κι εγώ σε σας θα 'ρθω.

-Μη γελιέσαι μικρή κοπέλα

μην έρχεσαι σε μας, μην έρχεσαι σε μας.

Σε μας είναι ποτάμι μεγάλο

και δεν θα μπορέσεις να περάσεις, και δεν θα μπορέσεις να περάσεις.

-Ψάρι μεγάλο θα γίνω

και το ποτάμι θα το περάσω

κι εγώ σε σας θα 'ρθω.

Για το γινάτι το δικό σου βρε λεβέντη

και για το σεβντά το δικό μου

κι εγώ σε σας θα 'ρθω.

-Μη γελιέσαι μικρή κοπέλα

μην έρχεσαι σε μας, μην έρχεσαι σε μας.

Σε μας είναι πεθερά κακιά

και δεν θα μπορέσεις να περάσεις, και δεν θα μπορέσεις να περάσεις.

-Πεθερά κακιά και νύφη καλή

οι δυο μας θα περάσουμε

κι εγώ σε σας θα 'ρθω.

Για το γινάτι το δικό σου βρε λεβέντη

και για το σεβντά το δικό μου, κι εγώ σε σας θα 'ρθω.

Νάπαρτι ντι λάϊα-αμάρê ¹⁶⁵

Νάπαρτι ντι λάϊα-αμάρê λέλε
νάπαρτι ντι λάϊα-αμάρê
μωρέ ſι αλίβντάρî σ-νί μουſιάτă λέλε
ſι αλίβντάρî σ-νί μουſιάτă.
Όι μωρέ κουμ σ-μι φάκου σ-μι ντούκ^{οῦ} ſιού βέντου λέλε
κουμ σ-μι φάκου σ-μι ντούκ^{οῦ} ſιού βέντου.
-Όι μωρέ νκάλικă-τς κάλιου τζιουνεάλê λέλε
νκάλικă-τς κάλιου τζιουνεάλê
ói μωρέ αρούκêν' - τι πίν ντι μουſιάτă λέλε
αρούκêν' - τι πίν ντι μουſιάτă.
-Όι μωρέ μπούνă-τζούă μωρ' μουſιάτă λέλε
μπούνă-τζούă μωρ' μουſιάτă.
-Όι μωρέ γκίνι βίνις τζιουνεάλê λέλε
γκίνι βίνις τζιουνεάλê.
Όι μωρέ κουπίſιά τζιουνεάλê γκάσα λέλε
κουπίſιά τζιουνεάλê γκάσα,
ói μωρέ ſι ντι φάκου θιάμă ντι μιάſă λέλε
ſι ντι φάκου θιάμă ντι μιάſă.
-Όι μωρέ ιού ν' τι μίτα μωρ' μουſιάτă λέλε
ιού ν' τι μίτα μωρ' μουſιάτă.
-Όι μωρέ μούμêα ν' ιάſτê πρώτă νούνα λέλε
μούμêα ν' ιάſτê πρώτă νούνα
ói μωρέ λα ούν^α νούμτă αρχουντιάſκă λέλε
λα ούν^α νούμτă αρχουντιάſκă
ói μωρέ αρχουντιάſκă ſ' βασιλικιάſκă λέλε
αρχουντιάſκă ſ' βασιλικιάſκă.

¹⁶⁵ Το τραγούδι αυτό είναι γνωστό σε όλα τα βλαχοχώρια και πρέπει να είναι από τα παλαιότερα βλαχόφωνα τραγούδια. Η Μαύρη Θάλασσα ήταν μια περιοχή γνωστή στους βλαχόφωνους και ελληνόφωνους Ηπειρώτες κυρατζήδες από τα μακρινά εμπορικά ταξίδια τους. Στη Βοβούσα το τραγουδούσαν πάντα στα σπίτια κατά τη διάρκεια των επισκέψεων, καθώς και σε αρραβώνες και γάμους.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα

Πέρα από τη Μαύρη Θάλασσα.

Πέρα από τη Μαύρη Θάλασσα λέλε
πέρα από τη Μαύρη Θάλασσα
μωρέ μου παινέψανε μια όμορφη λέλε
μου παινέψανε μια όμορφη.
Όι μωρέ πως θα κάνω να πάω να τη δω λέλε
πως θα κάνω να πάω να τη δω.
-Όι μωρέ καβαλίκεψε το άλογο λεβέντη λέλε
καβαλίκεψε το άλογο λεβέντη,
όι μωρέ πετάξου μέχρι την όμορφη λέλε
πετάξου μέχρι την όμορφη.
-Όι μωρέ καλή- μέρα μωρ' όμορφη λέλε
καλημέρα μωρ' όμορφη.
-Όι μωρέ καλώς ήρθες λεβέντη λέλε
καλώς ήρθες λεβέντη.
Όι μωρέ κόπιασε λεβέντη μες το σπίτι λέλε
κόπιασε λεβέντη μες το σπίτι
Όι μωρέ να σου κάνω λίγο το τραπέζι λέλε
να σου κάνω λίγο το τραπέζι.
-Όι μωρέ που είναι η μάνα σου μωρ' όμορφη λέλε
που είναι η μάνα σου μωρ' όμορφη.
-Όι μωρέ η μάνα μου είναι πρώτη νουνά λέλε
η μάνα μου είναι πρώτη νουνά
όι μωρέ σ' ένα γάμο αρχοντικό λέλε
σ' ένα γάμο αρχοντικό,
όι μωρέ αρχοντικό και βασιλικό λέλε
αρχοντικό και βασιλικό.

Ναθιμάτς μίτᾶ λάι φιάτᾶ ¹⁶⁶

Ναθιμάτς μίτᾶ λάι φιάτᾶ λάι ναθιμάτς
ναθιμάτς μίτᾶ λάι φιάτᾶ λάι ναθιμάτς, ναθιμάτς.

Τσι ντι φιάτσι αχούτ^{ου} μουξιιάτᾶ λάι ναθιμάτς
τσι ντι φιάτσι αχούτ^{ου} μουξιιάτᾶ λάι ναθιμάτς, ναθιμάτς.

Ντι νι-αρκάι όκλιουλ πρι τίνι λάι ναθιμάτς
ντι νι-αρκάι όκλιουλ πρι τίνι λάι ναθιμάτς, ναθιμάτς.

Ντι νι-σ-ντούσερ^ε ουάιλι του άγκρου λάι ναθιμάτς
ντι νι-σ-ντούσερ^ε ουάιλι του άγκρου λάι ναθιμάτς, ναθιμάτς.

Μούλτου ζνίιλιε μι κουρμάρῆ λάι ναθιμάτς
μούλτου ζνίιλιε μι κουρμάρῆ λάι ναθιμάτς, ναθιμάτς.

Πάσα ουάῆ ξι ούν μινιούκλου λάι ναθιμάτς
πάσα ουάῆ ξι ούν μινιούκλου λάι ναθιμάτς, ναθιμάτς.

Տի μπιρπέκλου ի θιμουνιά^{ουα} λάι ναθιμάτς
ի μπιρπέκλου ի θιμουνιά^{ουα} λάι ναθιμάτς, ναθιμάτς.

Νου-ν-τι τιντιξιά βρε τζιόνῆ, τζιόνῆ αμέου
νου-ν-τι τιντιξιά βρε τζιουνῆάλῆ αμέου, βρούτλου αμέου.

Ντίσα μίνῆ, ντίσα τίνῆ λάι ναθιμάτς
ντίσα μίνῆ, ντίσα τίνῆ λάι τζιουνῆάλῆ αμέου, σιβντέλ^{ου} αμέου.

Տ-θιάμί κάμα μούλτου βα ντάου μίνῆ τζιόνῆ αμέου
Տ-θιάμί κάμα μούλτου βα ντάου μίνῆ βρούτλου αμέου, σιβντέλ^{ου} αμέου.

¹⁶⁶ Το τραγουδούσαν σε αρραβώνες και γάμους, καθώς και στα σπίτια σε διάφορες περιστάσεις.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα

Ανάθεμα τη μάνα σου

Ανάθεμα τη μάνα σου μωρέ κορίτσι μωρέ ανάθεμά τη
ανάθεμα τη μάνα σου μωρέ κορίτσι μωρέ ανάθεμά τη, ανάθεμά τη.

Τι σε έκανε τόσο όμορφη μωρέ ανάθεμά τη
τι σε έκανε τόσο όμορφη μωρέ ανάθεμά τη, ανάθεμά τη.

Και έριξα τα μάτια μου σε 'σένα μωρέ ανάθεμά τη
και έριξα τα μάτια μου σε 'σένα μωρέ ανάθεμά τη, ανάθεμά τη.

Και μου μπήκαν τα πρόβατα στο χωράφι μωρέ ανάθεμά τη
και μου μπήκαν τα πρόβατα στο χωράφι μωρέ ανάθεμά τη, ανάθεμά τη.

Μεγάλη ζημιά μου έκαναν μωρέ ανάθεμά τη
μεγάλη ζημιά μου έκαναν μωρέ ανάθεμά τη, ανάθεμά τη.

Κάθε πρόβατο κι ένα δεμάτι μωρέ ανάθεμά τη
κάθε πρόβατο κι ένα δεμάτι μωρέ ανάθεμά τη, ανάθεμά τη.

Κάθε κριάρι και μια θυμωνιά μωρέ ανάθεμά τη
κάθε κριάρι και μια θυμωνιά μωρέ ανάθεμά τη, ανάθεμά τη.

Μη μου στεναχωριέσαι βρε λεβέντη, λεβέντη μου
μη μου στεναχωριέσαι βρε λεβέντη μου, αγαπημένε μου.

Μισή εγώ, μισή εσύ μωρέ ανάθεμά τη
μισή εγώ, μισή εσύ λεβέντη μου, σεβντά μου.

Και λίγο περισσότερο θα δώσω εγώ λεβέντη μου
και λίγο περισσότερο θα δώσω εγώ αγαπημένε μου, σεβντά μου.

Μωρ' άλμπα αμêα, š-μουσιάτᾱ ατά ¹⁶⁷

- Μωρ' άλμπα αμêα, ώι ώι,
μωρ' άλμπα αμêα, š-μουσιάτᾱ ατά
ιά τζίλι αφέντου-του στι ντά.
-Αφέντου-νι-ου ώι, ώι,
αφέντου-νι-ου τσιφλίκια ζ-ντα
š-μίιι, μᾱράτα-νι, νου μι ντα.

- Μωρ' άλμπα αμêα, ώι ώι,
μωρ' άλμπα αμêα, š-μουσιάτᾱ ατά
ιά τζίλι α ντάντᾱ-τα στι ντα.
-Μα ντάντα-νι, ώι, ώι
μα ντάντα-νι, πῆρτσία ζ-ντα
μα ντάντα-νι φλουρίλ¹¹ ζ-ντα
š-μίιι, μᾱράτα-νι, νου μι ντα.

- Μωρ' άλμπα αμêα, ώι ώι,
μωρ' άλμπα αμêα, š-μουσιάτᾱ ατά
ιά τζίλι α φράτê-του στι ντα.
-Φράτê-νιού ώι, ώι
φράτê-νιού κᾱρβάνια ζ-ντα
š-μίιι, μᾱράτα-νι, νου μι ντα.

Ντᾱμê μούμᾱ, ντᾱμê τάτα
τρις' λα κάσα ατσίᾱ ντι ντζιᾱνᾱ.

¹⁶⁷ Τραγούδι κυρίως του αρραβώνα και του γάμου.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα.

Μωρ' άσπρη μου και όμορφή μου.

-Μωρ' άσπρη μου ώι, ώι
μωρ' άσπρη μου και όμορφή μου
για πες του αφέντη σου να σε δώσει.

-Ο αφέντης μου ώι, ώι
ο αφέντης μου το τσιφλίκι δίνει
κι εμένα την καημένη δεν με δίνει.

-Μωρ' άσπρη μου ώι, ώι
μωρ' άσπρη μου και όμορφή μου
για πες της μάνας σου να σε δώσει.

-Η μάνα μου ώι, ώι
η μάνα μου την προίκα της δίνει
η μάνα μου τα φλουριά της δίνει
κι εμένα την καημένη δεν με δίνει.

-Μωρ' άσπρη μου ώι, ώι
μωρ' άσπρη μου και όμορφή μου
για πες του αδερφού σου να σε δώσει.

-Ο αδερφός μου ώι, ώι
ο αδερφός μου το караβάνι του δίνει
κι εμένα την καημένη δεν με δίνει.

Δώσε με μάνα, δώσε με πατέρα
στο σπίτι αυτό εκεί πάνω.

Στά^{ov} ούνᾶ τζούᾶ του λιβάδι ¹⁶⁸

Στά^{ov} - ούνᾶ τζούᾶ του λιβάδι
š' - τριάτσι ουν τζιόνε ντι μι βιάντι
ντι μι βιάντι ζ-μι ζμπουράστι.
- Μπουνᾶ-τζούᾶ μωρ' μουσιᾶτᾶ
νου-αμ βιτζούτᾶ αχτάρι-νιάτι.
Ντζίσι ζμπόρλου š-τριάτσι κάλια
š-ιό μαράτα-νι μουτρᾶμ βάλια.
Μουτρᾶμ βάλια ši-λίκριμάμου
σ-κούτ του σόμνου λου-νγκισάμου.
Τσι-φου ζμπόρλου ατσέλ^{ov} τσι-ντζίσι
σι του-ινιᾶρᾶ μι πιτρούμσι.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα

Κάθομαι μια μέρα στο λιβάδι.

Κάθομαι μια μέρα στο λιβάδι
και περνάει ένας λεβέντης και με βλέπει
και με βλέπει και μου μιλά.
- Καλημέρα μωρ' όμορφη
δεν έχω δει τέτοια νιάτα.
Είπε το λόγο και τράβηξε το δρόμο
κι εγώ η καημένη κοιτούσα το ρέμα.
Κοιτούσα το ρέμα και δάκρυζα
και στον ύπνο μου ακόμα τον ονειρευόμουνα.
Τι ήτανε ο λόγος αυτός που μου είπε
και στην καρδιά μου με κάρφωσε.

¹⁶⁸ Το τραγουδούσαν στα σπίτια κατά την διάρκεια των επισκέψεων.

Μώρ' Αρμίνᾶ, š-μωρ' μουσιιάτᾶ. ¹⁶⁹

Μώρ' Αρμίνᾶ, š-μωρ' μουσιιάτᾶ (2)

μώρ' Αρμίνᾶ, š-μωρ' μουσιιάτᾶ

μωρ' τσίνι στάι μίρίνάτᾶ. (2)

Ω τσίνι στάι μίρίνάτᾶ (2)

τσίνι στάι μίρίνάτᾶ.

Τατς λάι ντάντο, νου ν' μι κρέάπᾶ. (2)

Τατς λάι ντάντο, νου μι κριέπᾶ (2)

τατς λάι ντάντο, νου μι κριέπᾶ

σι νί-αμ τζιόνιλι του ξέάνι. (2)

Σι νί-αμ τζιόνιλι του ξέάνι (2)

σι νί-αμ τζιόνιλι του ξέάνι

ντόσπρατς ντι άνι νί λου αστεπτάι. (2)

Ντόσπρατς ντι άνι νί λου αστεπτάι (2)

ντόσπρατς ντι άνι νί λου αστεπτάι

š-νιίγκα τρέι βα λου αστέπτου. (2)

Š-νιίγκα τρέι βα λου αστέπτου (2)

μωρέ š- νιίγκα τρέι βα λου αστέπτου

σι απόια βα μι μαρίτου. (2)

Šι νί-λ-ιάου ουν τζιόνῆ αλέπτου (2)

σι νί-λ-ιάου ουν τζιόνῆ αλέπτου

αλέπτου-αλέπτου σι πρίμύτεφτου. (2)

¹⁶⁹ Χορευτικό τραγούδι που το χόρευαν τις Αποκριές στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα

Μωρέ βλάχα και μωρέ όμορφη

Μωρέ βλάχα και μωρέ όμορφη (2)
μωρέ βλάχα και μωρέ όμορφη
μωρέ τι μου κάθεσαι μαραμένη. (2)

Ω τι μου κάθεσαι μαραμένη (2)
τι μου κάθεσαι μαραμένη.
Σώπασε καημένη μάνα μη με σκας. (2)

Σώπασε καημένη μάνα μη με σκας (2)
σώπασε καημένη μάνα μη με σκας
γιατί έχω το λεβέντη μου στα ξένα. (2)

Γιατί έχω το λεβέντη μου στα ξένα (2)
γιατί έχω το λεβέντη μου στα ξένα
δώδεκα χρόνια τον περιμένω. (2)

Δώδεκα χρόνια τον περιμένω (2)
δώδεκα χρόνια τον περιμένω
κι ακόμα τρία θα τον περιμένω. (2)

Κι ακόμα τρία θα τον περιμένω (2)
μωρέ κι ακόμα τρία θα τον περιμένω
και ύστερα θα παντρευτώ. (2)

Και θα πάρω έναν λεβέντη διαλεγμένο (2)
και θα πάρω έναν λεβέντη διαλεγμένο
διαλεγμένο και κοσμογυρισμένο. (2)

Ουν λιλίτσιε αρόσιε ¹⁷⁰

Τσι ν^ι-βιτζούι ασιάρι, ουν λιλίτσιε αρόσιε
λέλε ντάντα αμêα.

Τσι ν^ι-βιτζούι ασιάρι, ασιάρι πρις τι νουάπτι
λέλε ντάντα αμêα.

Ασιάρι πρις τι νουάπτι, ουν λιλίτσιε αρόσιε
λέλε ντάντα αμêα.

Ασιάρι πρις τι νουάπτι, του γκάρντινă ξεάνă
λέλε ντάντα αμêα.

Αρόσιε κα μέλτζιάνι, ανάλτă κα φιντάνι
λέλε ντάντα αμêα.

Κουμ σ-μι φάκ^{ov} ξι-αρούπου, του ουντă ξι-αντούκου
λέλε ντάντα αμêα.

Του ουντă ξι-αντούκου, φτξιόρλι ξι-ανιουρτζάσκê
λέλε ντάντα αμêα.

Φτξιόρλι ξι-ανιουρτζάσκê, ξι-φιάτιλι σου μτριάσκê
λέλε ντάντα αμêα.

Φτξιόρλι ξι-ανιουρτζάσκê, ξι-φιάτιλι ισουσάσκê
λέλε ντάντα αμêα.

¹⁷⁰ Τραγούδι που το τραγουδούσαν κυρίως στους αρραβώνες και στους γάμους.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα.

Ένα λουλούδι κόκκινο.

Τι είδα εψές, ένα κόκκινο λουλούδι
λέλε μάνα μου.

Τι είδα εψές, εψές τη νύχτα
λέλε μάνα μου.

Εψές τη νύχτα, ένα κόκκινο λουλούδι
λέλε μάνα μου.

Εψές τη νύχτα, σε κήπο ξένο
λέλε μάνα μου.

Κόκκινο σαν μελιτζάνα, ψηλό σαν φιντάνι
λέλε μάνα μου.

Πώς να κάνω να το κόψω, στο δωμάτιο να το πάω
λέλε μάνα μου.

Στο δωμάτιο να το πάω, τα αγόρια να το μυρίζουν
λέλε μάνα μου.

Τα αγόρια να το μυρίζουν, και οι κοπέλες να το κοιτούν
λέλε μάνα μου.

Τα αγόρια να το μυρίζουν, και οι κοπέλες να αρραβωνιαστούν
λέλε μάνα μου.

Τσι ντριμπάτζ βόι πατριώτσέ

Τσι ντριμπάτζ βόι πατριώτσέ
μωρ' τσι ντριμπάτζ.
Τσι ντριμπάτζ μωρ' πατριώτσέ
κουμ τρικούμου στρατιώτσέ.
Αιντε Άγκυρα, Άγκυρα
κίντου νι-τσιάμου.
Ωρέ Άγκυρα κίντου νί-τσιάμου
πίνι ξι-άπᾶ νου νι-αβιάμου.
Ωχ μαράτσᾶ αβιέμ αντράτῆ μωρ'
ωχ μαρά-, ωχ μαράτσᾶ αβιέμ αντράτῆ
κουμ νι ντισπᾶρτσῆμ ντι α κάσα.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα

Τι ρωτάτε εσείς πατριώτες

Τι ρωτάτε εσείς πατριώτες
μωρ' τι ρωτάτε.
Τι ρωτάτε μωρ' πατριώτες
πως περάσαμε στρατιώτες.
Αιντε στην Άγκυρα, στην Άγκυρα
όταν πηγαίναμε.
Ωρέ στην Άγκυρα όταν πηγαίναμε
ψωμί και νερό δεν είχαμε.
Ωχ οι καημένοι τι έχουμε κάνει μωρ'
ωχ οι καημέ-, ωχ οι καημένοι τι έχουμε κάνει
πως χωρίσαμε από το σπίτι.

Το έτος 1913 αρκετοί Βοβουσιώτες κατατάχτηκαν στον ελληνικό στρατό όπου και υπηρέτησαν έως το 1922. Στο διάστημα αυτό έλαβαν μέρος στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις της Μακεδονίας και της Ηπείρου, περισσότερο όμως δραστηριοποιήθηκαν

στη Μικρά Ασία. Κατά τη διάρκεια της μικρασιατικής εκστρατείας έφτασαν έως την περιοχή της Άγκυρας και συγκεκριμένα ως το Γόρδιο, πέρα από τη γραμμή Εσκή Σεχίρ, Κιουτάχειας και Αφιόν Καραχισάρ. Το καλοκαίρι του 1922 ακολούθησαν τα στρατεύματα στην καταστροφή της Σμύρνης.¹⁷¹

Ο **Αντώνης Κολτσίδας** στο βιβλίο του «Ιστορία της Βοβούσας» αναφέρει το συγκεκριμένο τραγούδι έτσι όπως το τραγουδούσε ο Απόστολος Χατζής, ένας από τους Βοβουσιώτες που συμμετείχαν στη μικρασιατική εκστρατεία:

*«Τσι ντριμπάτσά βόι πατριότσά, κούμυ τρικούμυ στρατιότσά.
Αβέμυ μούλτσά σ' βάτσά σ' πουνέμυ, σούντου σλάμπι σι νου βρέμυ.
Άγκυρα κίντου νί τσιάμυ, πίνι σ' άπά νου νι-αβιάμυ.
Τζίλι ντι Στίμίρί, νί βίνι ούνι διαταγί
σ' λόμυ τουφέκι ντι πιλτάρι,
σι' ακίτσάμυ Τουλου-Μπουρνάρι.
Νόι μαράτσά ν' αφλάμυ του κάλι,
Τούρτσάλι του Τουλου-Μπουρνάρι.
Κάντύ κανόνι σ' πουλιβόλι,
πρι μαράτσάλι φιτσιόρλι.»¹⁷²*

Απόδοση στην Ελληνική γλώσσα

Τι ρωτάτε εσείς πατριώτες, πως περάσαμε στρατιώτες.
Έχουμε πολλά να σας πούμε, είναι άσχημα και δεν θέλουμε.
Στην Άγκυρα όταν πηγαίναμε, ψωμί και νερό δεν είχαμε.
Τις ημέρες της Παναγίας, μας ήρθε μια διαταγή
να πάρουμε τα ντουφέκια στην πλάτη
και να πιάσουμε το Τουλου-Μπουρνάρι.
Εμείς οι καημένοι βρεθήκαμε στο δρόμο,
οι Τούρκοι στο Τουλου-Μπουρνάρι.
Πέφτουν κανόνια και πολυβόλα
στα καημένα τα παιδιά.

¹⁷¹ Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 21-21.

¹⁷² Κολτσίδας Αντώνης Μ. (1997), ο.π., σελ. 24.

Τ' Αι-Γιαννιός-Γιαννιός ματάκια.

Τ' Αι-Γιαννιός-Γιαννιός ματάκια
ιού ντουρνιάι ασιάρί νουάπτêα.
Σούνου μέρου, σούνου πέρου
σουν' αούμπρα ντι τσιρέξιου
ιάστι σ' ουν φίντίνί αράτσι.
Μ' απλικάι ξι νι μπιάου θιάμί άπί
ξ-νίί κίτζού γιουρντάνια του άπί.
Καρ σ' νιού άφλί σ' νιου πιτριάτσî
πρι ουν λάι τζιόνê νι ανσουράτου
σ' πρι ουν λάι πούλιου νι κãντάντου.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα

Τ' Αι-Γιαννιός-Γιαννιός ματάκια.

Τ' Αι-Γιαννιός-Γιαννιός ματάκια
που κοιμόσουν εψές τη νύχτα.
Κάτω από τη μηλιά, κάτω από την αχλαδιά
κάτω από τον ίσκιο της κερασιάς
όπου είναι και μια πηγή κρύα.
Έσκυσα να πιω λίγο νερό
και μου έπεσε το μενταγιόν στο νερό.
Ποιος να μου το βρει να μου το στείλει
με έναν λεβέντη ανύπαντρο
και μ' ένα πουλί αλάλητο.

Το τραγούδι αυτό το τραγουδούσαν στη «Γκαλιάτα», στο έθιμο δηλαδή του Αι-Γιάννη του Κλειδώνα που είναι ευραιοώς διαδεδομένο σε πολλά μέρη της Ελλάδας. Ο λαογράφος Δημήτριος Σ. Λουκάτος αναφέρει σχετικά: «Ο λαός συνδυάζει τη γιορτή του Αγίου με τις αστρονομικές τροπές του ηλίου και κάνει μαντική (κλήδονες, ονειρομαντεία, υδατομαντεία στα πηγάδια). Ανάβει φωτιές και τις πηδά (μεταβατικός χρόνος από το

*παλιό στο νέο), και μαζεύει θεραπευτικά λουλούδια, που με την μαγεία της ημέρας έχουν ισχυρότερο αποτέλεσμα».*¹⁷³

Σύμφωνα με την τοπική προφορική παράδοση το έθιμο της «Γκαλιάτας» παλαιότερα γινόταν στην τοποθεσία « Λα πάντὲ φιάτὲλ» (= στο σιάδι των κοριτσιών), που βρίσκεται σε μεγάλο υψόμετρο ανατολικά του χωριού, δίπλα από το όρος Αυγό. Στην τοποθεσία αυτή συναντιόταν οι κάτοικοι από τη Βοβούσα, το Περιβόλι και την Αβδέλα σε μία εθιμική διαδικασία που είχε σαν σκοπό τη γνωριμία των νέων και τη δημιουργία προξενιών. Το έθιμο σταμάτησε να τελείται στον κοριτσόκαμπο και μεταφέρθηκε στο μεσοχώρι του κάθε χωριού. Η ακριβής χρονολογία που συνέβη αυτή η αλλαγή δεν έχει διατηρηθεί στη συλλογική μνήμη των κατοίκων. Πιθανότατα η αλλαγή του χώρου τέλεσης του εθίμου να είναι επακόλουθο της σταδιακής μεταβολής που υπέστησαν οι κτηνοτροφικές κοινότητες στην πάροδο του χρόνου.

Το έθιμο, το οποίο οι Βοβουσιώτες το αναφέρουν ως «Γκαλιάτα», «Νυφοπάζαρο», «Το πανηγύρι των κοριτσιών» ή «Μικρό πανηγυράκι», άρχιζε το απόγευμα της παραμονής του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, στις 23 Ιουνίου. Τα ανύπαντρα κορίτσια μάζευαν από τους κήπους το λουλούδι «Γιαννιό» που φύεται στις αρχές του καλοκαιριού. Κατόπιν έπρεπε να γεμίσουν ένα γκιούμι με νερό από τη βρύση «Λούλα» που βρίσκεται στο κέντρο σχεδόν του χωριού. Σε όλη τη διαδρομή έπρεπε να ήταν αμίλητες. Στην συνέχεια συγκεντρωνόταν στην αυλή του σπιτιού της μεγαλύτερης συνήθως κοπέλας από την παρέα και έφτιαχναν τη «γκαλιάτα». Τοποθετούσαν τα λουλούδια στο στόμιο από το γκιούμι και το σκέπαζαν με ένα μαντήλι κόκκινο ή και άσπρο. Μόλις τελείωνε το στόλισμα τραγουδούσαν το τραγούδι: «Τ' Άι-Γιαννιός-Γιαννιός ματάκια».

Μετά το στολισμό τα κορίτσια πήγαιναν στο Μεσοχώρι, στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, τοποθετούσαν τη «γκαλιάτα» στο κέντρο από το χοροστάσι και χόρευαν σε διπλό χορό με τη συνοδεία οργάνων που ερχόταν για την περίπτωση. Οι γονείς των κοριτσιών κερνούσαν τα όργανα, ενώ οι άντρες παρακολουθούσαν το χορό χωρίς όμως να τους επιτρέπεται να συμμετέχουν σε αυτόν. Όταν τελείωνε ο χορός αργά το βράδυ έπαιρναν τη «γκαλιάτα» και την άφηναν στην αυλή του σπιτιού κάποιας κοπέλας, γιατί «ο Κλήδονας στις 24 Ιουνίου πρέπει να μείνει τη νύχτα κάτω από τα άστρα, για να πάρει μαντική και τελεσματική δύναμη».¹⁷⁴

¹⁷³ Λουκάτος Σ. Δημήτριος (1992), *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, σελ. 267.

¹⁷⁴ Λουκάτος Σ. Δημήτριος, ο.π. , σελ. 232.

Το απόγευμα ανήμερα της εορτής του Άι-Γιαννιού το έθιμο συνεχιζόταν με χορό που στήνόταν στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου και διαρκούσε ως το σούρουπο. Κατόπιν τα κορίτσια πριν νυχτώσει έπαιρναν το γκιούμι με το νερό και το πήγαιναν στη βρύση «Λούλα», το γύριζαν τρεις φορές, και στη συνέχεια το άδειαζαν και πετούσαν τα λουλούδια.

Το έθιμο της «Γκαλιάτας» γινόταν περίπου έως το 1964. Τη δεκαετία αυτή οι περισσότεροι Βοβουσιώτες μετανάστευσαν στα μεγάλα αστικά κέντρα και στο εξωτερικό οπότε έπαψε να υφίσταται και ο λειτουργικός σκοπός ενός εθίμου στο οποίο διαφαίνεται η σημασία και η προτεραιότητα που έδινε η κοινότητα στη δημόσια έκθεση ιδιαίτερα των ανύπαντρων κοριτσιών και κατ' επέκταση στην ίδια της την ύπαρξη και αναπαραγωγή.

Στις ημέρες μας δεν αναβιώνει πλέον το έθιμο παρά μόνο ο χορός που γίνεται σε κάποιο από τα κέντρα του χωριού με τη συνοδεία οργάνων όπου συμμετέχουν και άντρες και γυναίκες. Αρκετές φορές κάποιες γυναίκες του χωριού που βίωσαν το τελετουργικό του εθίμου στην παιδική και εφηβική τους ηλικία στολίζουν τη «γκαλιάτα» και απλά τραγουδούν το τραγούδι στο βραδινό γλέντι.

Λα πάτρου λι š-λα τσίντσι λι¹⁷⁵

Λα πάτρου λι š-λα τσίντσι λι
λα πάτρου λι š-λα τσίντσι λι
λα ξιάσιλι φίντίνι. (2)

Ιού ζ-ντουάρμι φεάτḗ σίνγκουρḗ λε
ιού ζ-ντουάρμι φεάτḗ σίνγκουρḗ
σίνγκουρḗ š-ισουσίτḗ. (2)

Šι ντάντḗ-σα ντάιμα λ' ιού ντζίτσḗα λε
šι ντάντḗ-σα ντάιμα λ' ιού ντζίτσḗα
šι αφέντḗσου λ' ιού ντζḗσι. (2)

Πρι ανάργια-ανάργια χίλια αμḗα λε
πρι ανάργια-ανάργια χίλια αμḗα
πρι ανάργια σι-νί τι σκόλί. (2)

Κḗ š' γίνου κούσκρίλι στι λ' ιά λε
κḗ š' γίνου κούσκρίλι στι λ' ιά
κούσκρίλι σ' κου γαμπρόλου. (2)

¹⁷⁵ Τραγούδι του γάμου. Το τραγουδούσε το σόι της νύφης.

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα.

Στις τέσσερις και στις πέντε

Στις τέσσερις και στις πέντε
στις τέσσερις και στις πέντε
στις έξι πηγές.

Όπου κοιμάται η κόρη μόνη της λε
όπου κοιμάται η κόρη μόνη της
μόνη και αρραβωνιασμένη.

Και η μάνα της πάντα της έλεγε λε
και η μάνα της πάντα της έλεγε
κι ο πατέρας της, της λέει.

Σιγά-σιγά κόρη μου λε
σιγά-σιγά κόρη μου
σιγά να μου σηκωθείς.

Γιατί έρχονται οι συμπέθεροι να σε πάρουν λε
γιατί έρχονται οι συμπέθεροι να σε πάρουν
οι συμπέθεροι με το γαμπρό.

Νάπαρτι ντι αμάρέ

Νάπαρτι ντι αμάρέ
άιντε νάπαρτι ντι αμάρέ
στριάτσι ούνά καρβάνι
ωρέ νάπαρτι ντι αμάρέ
στριάτσι ούνά καρβάνι.

Άιντε α κούι ατσιά καρβάνιã
α κούι ατσιά καρβάνιã
α κούι ατσιά καρβάνιã
τσέλιγκλου μάι μάρε
.....

Άιντε τσέλιγκλου μάι νίκου
τσέλιγκλου μάι νίκου
άιντε τσέλιγκλου μάι νίκου
.....

Πέρτζια¹⁷⁶ κιπτινάτã, πέρτζια κιπτινάτã
μπούτζã αρουτζινάτã
γκούσι μεί αρκάτã, γκούσι μεί αρκάτã
ανάλτí.....

Απόδοση στην ελληνική γλώσσα.

Πέρα από τη θάλασσα.

Πέρα από τη θάλασσα
άιντε πέρα από τη θάλασσα
περνάει ένα караβάνι
ωρέ πέρα από τη θάλασσα
περνάει ένα караβάνι.

¹⁷⁶ Πέρτζια = χτένισμα των μαλλιών με ένα ελαφρύ σπάσιμο προς τα δεξιά.

Άιντε τίνος είναι αυτό το караβάνι
τίνος είναι αυτό το караβάνι
τίνος είναι αυτό το караβάνι
του τσέλιγκα του μεγαλύτερου
.....

Άιντε του τσέλιγκα του μικρότερου
του τσέλιγκα του μικρότερου
άιντε του τσέλιγκα του μικρότερου
.....

Τα μαλλιά κτενισμένα, τα μαλλιά κτενισμένα
το χείλι κόκκινο
ο λαιμός γερμένος, ο λαιμός γερμένος
ψηλός.....

Το τραγούδι αυτό αναφέρεται στους «κυρατζήδες» και στα μακρινά ταξίδια τους. Οι κυρατζήδες ήταν αγωγιάτες που μετέφεραν τα διάφορα αγαθά στην απέραντη τουρκική αυτοκρατορία. Στη Βοβούσα εκείνοι που μέχρι και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα ασχολήθηκαν αποδοτικά με το εμπόριο και είχαν το δικό τους караβάνι με φορτηγά ζώα ήταν οι Χατζαίοι (Μπρουζαίοι), ο Νικόλαος Πέτρου (Νταούκας), ο Ιωάννης Γεωργίου (Μπούκας), ο Στέφανος Καζάνας (Μπάντας) και ο Ιωάννης Κούσκος (Γιάννη αλ Δάμου).

Δεν έχει γίνει πλήρης καταγραφή των στίχων του συγκεκριμένου βλαχόφωνου τραγουδιού γιατί στα ηχογραφημένα αρχεία η πολυφωνική εκτέλεση δυσχεραίνει την ευδιάκριτη ακουστικότητα των λέξεων ενώ δεν έχει διατηρηθεί στο σύνολό του και στη συλλογική τραγουδιστική μνήμη των σημερινών κατοίκων του χωριού.

Επίσης στο ηχητικό αρχείο που συνοδεύει την παρούσα εργασία υπάρχει ένα βλαχόφωνο πολυφωνικό τραγούδι (αρ. 16) με μη καταγεγραμμένους στίχους λόγω της ιδιαιτερότητας της φωνητικής του εκτέλεσης. Δεν έχει διατηρηθεί και αυτό στη μνήμη των σημερινών υπερήλικων κατοίκων του χωριού. Η ηχογράφησή του έγινε το 1976 και αποτελεί σπάνιο ηχητικό ντοκουμέντο της τραγουδιστικής παράδοσης του χωριού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3. Η ΜΟΥΣΙΚΟΧΟΡΕΥΤΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΒΟΒΟΥΣΑΣ

Ο χορός είναι μια ανθρώπινη δραστηριότητα που εκδηλώνεται με διαφοροποιημένες τις έννοιες και τις σημασίες του σε κάθε κοινωνία.

Στην παραδοσιακή κοινότητα της Βοβούσας αποτελούσε στοιχείο κοινωνικής διαδικασίας, ένα θεσμοθετημένο μέσο επικοινωνίας των ανθρώπων, μια άρρητη γλώσσα που διατύπωνε συμβολικά ένα κώδικα πληροφόρησης για την ταυτότητα της τοπικής βοβουσιώτικης κοινωνίας και τη συνοχή των μελών της.

Επιτελούνταν και εξακολουθεί να υφίσταται και στη δυναμική του παρόντος μέσα στις χωρικά και χρονικά οριοθετημένες εθιμικές διαδικασίες του χωριού. Δεν αποτελεί παράσταση με την έννοια της σκηνικής παρουσίασης, αλλά είναι τελετουργία ή απλώς βίωμα με συμβολικό περιεχόμενο κατανοητό από το σύνολο των κατοίκων.

Η μορφή και το ύφος του χορού, η χορευτική διάταξη μαζί με το χορευτικό του σχήμα αντανακλούν τις αρχές, τις αντιλήψεις και τις ιεραρχήσεις της τοπικής αυτής κοινότητας.

3.1. Ο Γενικός Χορός

3.1.1. Η τελετουργία του Γενικού Χορού και οι συμβολισμοί της.

Μελετώντας τη μουσικοχορευτική παράδοση της Βοβούσας θα πρέπει να διαχωρίσουμε το «Γενικό Χορό» που γίνεται σε ανοιχτούς δημόσιους χώρους από τους χορούς του γλεντιού που παλαιότερα γινόταν στα σπίτια ενώ μεταγενέστερα έως και σήμερα χορεύονται στα διάφορα κέντρα του χωριού.

Η εθιμική διαδικασία του Γενικού Χορού οριοθετείται χωρικά, χρονικά και τελετουργικά. Η διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του τελετουργικού γίνεται με την αποδοχή από τους Βοβουσιώτες των απαράβατων όρων που συνεχίστηκαν από γενιά σε γενιά μέσα από την προφορική παράδοση του χωριού.

Το δικαίωμα της ισότιμης και καθολικής συμμετοχής όλων των κατοίκων στο πιο σημαντικό χορευτικό γεγονός της κοινότητας διασφαλίζεται από άγραφους κανόνες

που ρυθμίζουν την εθιμική χορευτική πρακτική και έχουν περάσει στη συλλογική συνείδηση των Βοβουσιωτών.

Στους ανοιχτούς χώρους όπου τελείται ο Γενικός Χορός υπάρχει μία πέτρα πάνω στο νοητό ανοιχτό χορευτικό κύκλο που ορίζει την αρχή και το τέλος του χορού. Η χαρακτηριστική φράση των κατοίκων : «είτε βασιλιάς είτε φτωχός πέτρα στην πέτρα θα πήγαινες» αναδεικνύει τη συλλογική αντίληψη για την ισότιμη συμμετοχή όλων, ανεξάρτητα της κοινωνικής θέσης και της οικονομικής ευρωστίας του καθενός. Η αποδοχή του άγραφου αυτού κανόνα είναι καθολική και σεβαστή από όλους και δεν έχει γίνει ποτέ μέχρι σήμερα κάποια παρεκτροπή.

Επίσης για την ομαλή εξέλιξη του τελετουργικού σημαντικό ρόλο αποτελεί το κινητικό μοτίβο των χορών που επιλέγονται. Τσάμικα και χοροί με πολύ αργό ρυθμό δεν χορεύονται ποτέ στο Γενικό Χορό.¹⁷⁷ Για τους καλούς πρωτοχορευτές το ρεπερτόριο ακολουθεί την διαδοχική απαράβατη σειρά: «Βοβουσιώτικος (Ασημένια μ' αλυσίδα)» σε ρυθμό 8/4, γύρισμα στο χορό «Πουλιά πετούμενα» σε ρυθμό 7/8 για να καταλήξει στο χορό «Σέλφω» σε ρυθμό 2/4. Ο πρωτοχορευτής βέβαια μπορεί να φανερώσει την χορευτική του ικανότητα κυρίως στο χορό που ονομάζεται Βοβουσιώτικος ή αλλιώς Ασημένια μ' αλυσίδα.. Ο εν λόγω χορός αποτελεί επιλογή των πιο έμπειρων χορευτών εξαιτίας της δυσκολίας κατανόησης της ρυθμικής του αγωγής. Όσοι δεν μπορούν να αποδώσουν χορευτικά τον Βοβουσιώτικο παραγγέλνουν τραγούδια σε ρυθμό 3/4 ή 4/4 και τα αποδίδουν με το χορευτικό μοτίβο του χορού «στα τρία» (Αρβανιτοβλάχικο, Παιδιά της Σαμαρίνας, Δέλβινο, Δεροπολίτισσα, Γιάννη μου το μαντήλι σου κ.α.). Το γύρισμα σε αυτές τις περιπτώσεις γίνεται σε τραγούδια με ρυθμό 7/8 (Μανουσάκια) και μετέπειτα σε 2/4 (Τσιντό μωρή τσιντό).

Αυτή η εναλλαγή των συγκεκριμένων ρυθμών ακολουθείται νομοτελειακά από όλους. Τόσο το χορευτικό μοτίβο με την δεξιόστροφη κίνηση που διακρίνει τους χορούς που επιλέγονται, όσο και η βαθμιαία αύξηση της ταχύτητας του ρυθμού από το αργό σε γρήγορο εξυπηρετεί τους χρονικούς και χωρικούς περιορισμούς που θέτει το έθιμο του Γενικού Χορού. Ο πρωτοχορευτής έχει τη δυνατότητα να παραγγείλει από την αρχή στους οργανοπαίκτες τρεις συνήθως διαδοχικούς χορούς με τους συγκεκριμένους ρυθμούς, με την προϋπόθεση ότι πρέπει να τους χορέψει με την ολοκλήρωση ενός και μόνο οριοθετημένου κύκλου. Στο συγκεκριμένο χωρικό όριο

¹⁷⁷ Μόνη εξαίρεση αποτελεί ο απογευματινός γενικός χορός που γίνεται στον Άγιο Αθανάσιο την τρίτη ημέρα του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής όπου χορεύουν μόνο γυναίκες. Σχετική αναφορά θα γίνει στην υποενότητα «Σύρμα» που έπεται.

πρέπει να τον διαδεχτεί άλλος πρωτοχορευτής. Με αυτόν λοιπόν τον τρόπο εξασφαλίζεται για όλους τους συμμετέχοντες η ίδια χρονική χορευτική διαδρομή.

Το χορευτικό σχήμα των χορευτών στο Γενικό Χορό είναι αυτό των δύο ομόκεντρων ημικυκλίων με τον κύκλο των αντρών εσωτερικά και τον κύκλο των γυναικών εξωτερικά. Αυτή η χορευτική διάταξη με την «ιδιόμορφη» θέση των γυναικών ερμηνεύεται ίσως με κριτήριο το ιδεολογικό και αξιακό πλαίσιο της κοινότητας στο απώτερο παρελθόν όπου η ιεράρχηση των μελών γινόταν με βάση το φύλο και την ηλικία.

Η εσωτερική θέση των αντρών στο χορό φανερώνει το σημαντικό ρόλο του άντρα καθώς είναι αυτός που πρωτοστατεί στη χορευτική διαδικασία, παραγγέλλει το χορό, αποφασίζει για τα χορευτικά γυρίσματα, «κερνάει» τους μουσικούς που ακολουθούν τους κορυφαίους του χορού κατά πόδας, παίζοντας στο εσωτερικό μέρος του κύκλου ακριβώς μπροστά του. Από τον άντρα γίνεται επίσης η επιλογή της πρωτοχορεύτριας στο εξωτερικό ημικύκλιο των γυναικών, που κατά κανόνα συνδέεται συγγενικά μαζί του. Η σημασία του συγγενειακού συστήματος, η ανάγκη αυτοπαρουσίασης της οικογένειας και του σογιού επέβαλε κατά κάποιο τρόπο την μύηση των νέων στο χορό, οι οποίοι έπρεπε να χορέψουν με τις αδελφές και τις εξαδέλφες τους, ώστε να διασφαλιστεί η συνεχής παρουσία της οικογένειας στα πολιτιστικά δρώμενα του χωριού.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι ο Γενικός Χορός του οποίου η υπόσταση διαμορφώθηκε ιστορικά βασισμένη σε παλαιότερες κοινωνικές δομές λειτουργούσε σε συμβολικό επίπεδο, με τους άγραφους κανόνες να ενισχύουν αποτελεσματικά τη συλλογική συνείδηση των Βοβουσιωτών. Ο καθένας έμπαινε στη σειρά του: στον εσωτερικό ανοιχτό κύκλο οι άντρες, στον εξωτερικό οι γυναίκες. Σε κάθε φύλο κύρια ιεράρχηση ήταν η ηλικιακή, σταδιακά από τον γηραιότερο-η στο νεότερο-η. Ακόμη και κατά μία ημέρα αν ήταν κάποιος μεγαλύτερος προηγούνταν στη σειρά του κύκλου και κατά συνέπεια και στη σειρά με την οποία θα γινόταν πρωτοχορευτής. Στο τέλος των κύκλων ακολουθούσαν, ηλικιακά πάντα, τα μικρά παιδιά, τα οποία με τη συμμετοχή τους στο κύκλο του χορού διαμόρφωναν τη χορευτική τους συμπεριφορά αφομοιώνοντας βιωματικά όλα εκείνα τα στοιχεία που χαρακτήριζαν κάθε χορό και συνέθεταν το τοπικό χορευτικό ιδίωμα. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο εκάστοτε κορυφαίος του χορού, μόλις τελούσε τη χορευτική του διαδρομή, επέστρεφε ακριβώς στην ίδια θέση που είχε και πριν στο χορευτικό ημικύκλιο.

Για τη σημασία της σειράς ο Βασίλης Νιτσιάκος αναφέρει σχετικά: *«Η σειρά είναι κάτι πολύ σημαντικό. Είναι η τάξη στην οποία βασιζόμαστε η ισορροπία της κοινωνίας. Η αποδοχή της σ' αυτό το χορό συμβολίζει την αποδοχή της στην κοινωνία. Το άτομο ξέρει τη σειρά του, όπως ξέρει και τα διαδοχικά στάδια που θα περάσει στον κύκλο της ζωής του»*.¹⁷⁸

Σήμερα ο Γενικός Χορός εξακολουθεί να υφίσταται στη δυναμική του παρόντος με την τήρηση των άγραφων κανόνων που ρυθμίζουν την εθιμική και χορευτική πρακτική και έχουν περάσει στη συλλογική συνείδηση των Βοβουσιωτών. Το μοντέλο βέβαια της παραδοσιακής κοινωνίας του χωριού εξελικτικά έχει αποσυνθεθεί ή μετασχηματιστεί, όμως αναπαρίσταται στο Γενικό Χορό. Αν και έχει χάσει κατά πολύ την παλαιότερη αίγλη του εξακολουθεί να αποτελεί το σημαντικότερο γεγονός για τη βοβουσιώτικη κοινότητα που *«χορεύοντας διατρανώνει την ενότητά της και διακηρύσσει ότι είναι εκεί, στο χώρο όπου για αιώνες οι πρόγονοί της επαναλάμβαναν το ίδιο πράγμα αναπαράγοντας την ιδέα και τα ιδανικά της κοινότητας»*¹⁷⁹

Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό το γεγονός ότι στο τριήμερο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής κατά τη διάρκεια του οποίου κάθε απόγευμα τελείται ο Γενικός Χορός, όλοι οι Βοβουσιώτες, όπου κι αν βρίσκονται, πηγαίνουν στο χωριό για να ανανεώσουν τους δεσμούς τους και να υπενθυμίσουν στους υπόλοιπους ότι παραμένουν πιστά μέλη της τοπικής κοινωνίας ως συνεχιστές μιας πολιτιστικής κληρονομιάς που αναδεικνύει τη συνοχή τους.

3.1.2. Ο χώρος και ο χρόνος τέλεσης του Γενικού Χορού

Ο Γενικός Χορός δεν είναι ένα απλό κοινωνικό γεγονός αλλά αποτελεί μέρος ενός εθίμου του οποίου το τελετουργικό περιεχόμενο οριοθετείται στο χώρο και στο χρόνο.

Τελείται μόνο σε ανοιχτούς δημόσιους χώρους: στον Άγιο Αθανάσιο που βρίσκεται στον Πέρα Μαχαλά, στον υπαίθριο χώρο της εκκλησίας της Παναγίας στον Πάνω Μαχαλά, στα «Σιάδια», ενώ παλαιότερα γινόταν και στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου στο Μεσοχώρι, στον προαύλιο χώρο στο ξωκκλήσι της Αγίας Παρασκευής, και στα «Αλώνια».

¹⁷⁸ Νιτσιάκος Βασίλης (1995), *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*, Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 138.

¹⁷⁹ Νιτσιάκος Βασίλης (1995), ο.π., σελ. 138.

Γενικός Χορός με τους ίδιους απαράβατους άγραφους, κανόνες χωρίς όμως τη συμμετοχή οργανοπαικτών, τελείται το Δεκαπενταύγουστο στον υπαίθριο χώρο της εκκλησίας της Παναγίας. Σε αυτή την περίπτωση το τελετουργικό του χορού βασίζεται στα φωνητικά χορευτικά τραγούδια, όπως έχει προαναφερθεί στην ενότητα 2.5 της παρούσας εργασίας. Παλαιότερα γινόταν και την Αποκριά στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, της Ζωοδόχου Πηγής στο ξωκκλήσι της Αγίας Παρασκευής, καθώς και την Πρωτομαγιά στα «Αλώνια».

Ο τελεστικός χρόνος του Γενικού Χορού που γίνεται με τη συμμετοχή οργανοπαικτών είναι το τριήμερο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής στις 26, 27, και 28 Ιουλίου.¹⁸⁰ Το πρωί της πρώτης ημέρας, μόλις τελειώσει η τελετουργική πομπή που ξεκινά από το ξωκκλήσι της Αγίας Παρασκευής γίνεται πρωϊνός Γενικός Χορός στη θέση «Σιάδια», στις μικρές ιδιόκτητες καλλιεργήσιμες εκτάσεις που βρίσκονται ανάμεσα στον Πέρα Μαχαλά και την Αγία Παρασκευή, στη βορειοδυτική πλευρά του χωριού. Τα τελευταία τέσσερα χρόνια γίνεται στην άκρη της περιοχής «Σιάδια» σε οικόπεδο που δόθηκε δωρεάν στο κοινοτικό διαμέρισμα από ιδιώτες. Κάθε απόγευμα του τριήμερου εορτασμού γίνεται Γενικός Χορός στον προαύλιο χώρο του Αγίου Αθανασίου. Παλαιότερα το πρωί της δεύτερης και της τρίτης ημέρας γινόταν πρωϊνός Γενικός Χορός στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και στον Άγιο Αθανάσιο αντίστοιχα, κάτι που σήμερα δεν υφίσταται.

3.1.3. Ο Βοβουσιώτικος ή Ασημένια μ' αλυσίδα

Ο «Βοβουσιώτικος» ή «Ασημένια μ' αλυσίδα» είναι ο πιο αντιπροσωπευτικός κυκλικός χορός της Βοβούσας. Στις ημέρες μας αποδίδεται από τους οργανοπαίκτες συνήθως οργανικά, ενώ παλαιότερα τραγουδούσαν συνοδευτικά το τραγούδι «Ασημένια μ' αλυσίδα»:

Ασημένια μ' αλυσίδα

έχω μέρες που δεν σ' είδα,

έχω μέρες και βδομάδες

που δεν κάναμε σιακάδες.

Ο ρυθμός του χορού είναι οκτάσημος 8/4, ολοκληρώνεται σε έξι χορευτικές κινήσεις για κάθε χορευτικό μέτρο και ξεκινά με το αριστερό πόδι. Χορεύεται σε διπλό

¹⁸⁰ Παλαιότερα γινόταν και το Πάσχα.

ομόκεντρο ανοιχτό κύκλο όπου οι άντρες τοποθετούνται ξεχωριστά από τις γυναίκες στον εσωτερικό κύκλο ενώ οι γυναίκες στον εξωτερικό.

Η ονομασία «Βοβουσιώτικος» πρέπει να θεωρηθεί μεταγενέστερη της ονομασίας «Ασημένια μ' αλυσίδα». Η οικειοποίηση ενός τελετουργικού σκοπού αποτελεί σύνηθες φαινόμενο στην ευρύτερη κοινή πολιτισμική περιοχή («Κίνικ» στο Περιβόλι, «Μετσοβίτικος» στο Μέτσοβο). Η ανάγκη της διαφοροποίησης των Βοβουσιωτών μέσω της ονοματολογίας του χορού έχει ως αποτέλεσμα την καθιέρωση της νέας ονομασίας και την εγκατάλειψη της παλαιότερης. Σ' αυτό συνετέλεσε και το γεγονός ότι όλο και πιο σπάνια οι νέοι οργανοπαίκτες τραγουδούν το τραγούδι «Ασημένια μ' αλυσίδα» εξαιτίας της δυσκολίας απόδοσής του σε συνδυασμό με τη μελωδική φόρμα.

Ο Βοβουσιώτικος τελετουργικός χορός έχει ιδιαίτερη θέση στις χορευτικές εθιμικές διαδικασίες. Τον προτιμούν οι καλύτεροι χορευτές του χωριού, αφού απαιτεί ιδιαίτερη χορευτική ικανότητα εξαιτίας της μη ευδιάκριτης προσαρμογής του χορευτικού μοτίβου στη ρυθμική αγωγή. Οι νεότεροι χορευτές αναφέρονται πάντα με θαυμασμό για τους παλαιότερους που διακρίνονταν για το ιδιαίτερο χορευτικό ύφος, το οποίο δυσκολεύονται να αντιγράψουν. Στη Βοβούσα το ύφος και όχι η δυσκολία της κίνησης κάνει διακριτό το χορευτή ή τη χορεύτρια. Όσοι καταφέρνουν να αποδώσουν το χορό αποκτούν ταυτόχρονα και το χορευτικό κύρος που έχει ιεραρχικά υψηλή αξία στη συλλογική συνείδηση. Η δυσκολία βέβαια του χορού δεν είναι μόνο υπόθεση των χορευτών αλλά και των μουσικών που δοκιμάζονται για την ικανότητά τους στην απόδοση της συγκεκριμένης μελωδίας του χορού. Υπήρξαν πολλές περιπτώσεις που οι χορευτές υποδείκνυαν τη μελωδία του σκοπού.

Ο συγκεκριμένος χορός χορεύεται κυρίως στο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής στο Γενικό Χορό που γίνεται στα «Σιάδια» και στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου. Μετά από αυτόν γίνεται γύρισμα στο χορό «Πουλιά πετούμενα» και ακολουθεί το «Σέλφω». Στο πέραςμα του χρόνου, μέσω της επανάληψης της συγκεκριμένης χορευτικής-μελωδικής διαδοχής, έχει δημιουργηθεί μία διακριτή παραγγελία που είναι πλέον αναγνωρίσιμη τόσο από τους καλούς οργανοπαίκτες όσο και από τους ντόπιους χορευτές. Τα παραπάνω γυρίσματα αποτελούν χαρακτηριστικό γνώρισμα τοπικότητας και διαφοροποίησης της μουσικοχορευτικής παράδοσης, καθώς έχουν διατηρηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αποτελούν επίσης και στοιχεία συλλογικότητας καθώς έως και σήμερα ακολουθείται νομοτελειακά η συγκεκριμένη διαδοχή.

3.1.4. Ο χορός «Πουλιά πετούμενα»

Ο συγκεκριμένος χορός αποτελεί γύρισμα του «Βοβουσιώτικου». Εκτελείται σε ρυθμό 7/8, το χορευτικό του μοτίβο ολοκληρώνεται σε έξι κινήσεις και συνοδεύεται από το τραγούδι: «Άιντε ν' εσείς πουλιά πετούμενα»

Άιντε ν' εσείς πουλιά πετούμενα

Άιντε ν' εσείς πουλιά
πουλιά πετούμενα
που πάτε στον αέρα
αυτού που πά-, ωρέ που πάτε
άιντε αυτού που πά-, που πάτε κι έρχεστε.

Άιντε αυτού που πα-
που πάτε κι έρχεστε
και πίσω δεν γυρνάτε
και πίσω δεν
πουλιά μ' δεν έρχεστε.

Άιντε και πίσω δεν
πουλιά μ' δεν έρχεστε
αιντε μην είδατε
πουλιά μ' το Θόδωρο
το Θόδωρο το Ζιάκα
ν' από τα Γρεβενά.

Το τραγούδι αναφέρεται στον οπλαρχηγό Θεόδωρο Ζιάκα για τον οποίο οι Wace και Thompson αναφέρουν ότι «εγκατέστησε το αρχηγείο του στη Βάλεα Κάλντα (=ζεστή κοιλάδα) κοντά στη Βοβούσα, τον μεγαλύτερο κρυψώνα των ληστών όλων των εποχών».¹⁸¹

¹⁸¹ Wace Alan J.B.-Thompson Maurice S., ο.π., σελ. 27.

3.1.5. Ο χορός «Σέλφω»

Ο χορός Σέλφω εκτελείται σε ρυθμό 2/4 και ολοκληρώνεται σε έξι κινήσεις. Με αυτόν τελειώνει κάθε φορά η χορευτική διαδρομή των κορυφαίων του χορού στο Γενικό Χορό. Ο πρωτοχορευτής με την πρωτοχορεύτρια συνήθως κινούνται ελεύθερα προς τη φορά του κύκλου δίχως να πιάνονται από τους συγχορευτές τους, κάνοντας στροφές έως ότου φτάσουν στην πέτρα που οριοθετεί και το τέλος του χορού.

3.1.6. Ο χορός «Σύρμπα»

Ο χορός Σύρμπα συναντάται με μεγάλη συχνότητα στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων με την ίδια ονομασία αλλά με διαφορετικά χορευτικά μοτίβα. Στη Βοβούσα αποτελεί τελετουργικό εθιμικό χορό. Αποδίδεται οργανικά σε ρυθμό 2/4 και χορεύεται σε κυκλική διάταξη την τρίτη ημέρα του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής στις 28 Ιουλίου, στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας του Αγίου Αθανασίου.

Στον απογευματινό Γενικό Χορό που τελείται εκείνη την ημέρα χορεύουν αποκλειστικά και μόνο γυναίκες σε δύο ή τρία ομόκεντρα ημικύκλια, ενώ οι άντρες παρακολουθούν χωρίς να συμμετέχουν. Είναι η μοναδική φορά που δεν υπάρχει περιορισμός στο κινητικό μοτίβο των χορών που επιλέγονται. Οι γυναίκες μπορούν να παραγγείλουν οποιοδήποτε χορό επιθυμούν. Μόλις ολοκληρωθεί ο Γενικός Χορός ακολουθεί η εθιμική διαδικασία που τελείται με το χορό Σύρμπα. Γίνονται δύο μεγάλα ημικύκλια χορευτών. Είναι η μία και μοναδική φορά που οι άντρες πιάνονται στο εξωτερικό ημικύκλιο του χορού και παραγγέλνουν τη συγκεκριμένη μελωδία με σκοπό να κλείσουν το εσωτερικό ημικύκλιο των γυναικών. Αρχικά η λαβή των χορευτών είναι από τους ώμους.

Ο ρυθμός του χορού αυξάνεται σταδιακά κυρίως μετά την ολοκλήρωση της πρώτης στροφής στον προαύλιο χώρο. Οι άντρες τότε αρχίζουν να κλείνουν το εξωτερικό ημικύκλιο προσπαθώντας ο πρωτοχορευτής να ενωθεί με τον τελευταίο χορευτή του ημικυκλίου. Για να το πετύχουν αυτό κάνουν μεγάλους βηματισμούς, αλλάζουν όταν χρειάζεται τη λαβή και πιάνονται από τις παλάμες για να αποκτήσει μεγαλύτερη έκταση το ημικύκλιό τους. Σπρώχνουν ελαφρά τις γυναίκες οι οποίες ταυτόχρονα προσπαθούν να αποφύγουν το κλείσιμο αλλάζοντας λαβή και χορεύοντας με μεγάλους βηματισμούς για να ξεφύγουν από το χορευτικό κλοιό των αντρών και να

περάσουν ανάμεσα από τον πρωτοχορευτή και τον τελευταίο του χορού του εξωτερικού ημικυκλίου των αντρών. Πάντα όμως οι άντρες κλείνουν τις γυναίκες.

Ο συμβολικός χαρακτήρας του χορού είναι διακριτός τόσο από τη διαδικασία τέλεσής του όσο και από τη θέση του στην εθιμική διαδικασία στην οποία εντάσσεται. Οι άντρες, εθιμοτυπικά πάντα, ενώ δεν συμμετέχουν καθόλου στο Γενικό Χορό που εκείνη την ημέρα είναι αφιερωμένος στις γυναίκες εν τούτοις έρχονται για να κλείσουν το χορό και ουσιαστικά το κοινοτικό πανηγύρι. Το τελετουργικό μέρος του χορού αντικατοπτρίζει την επαναφορά της κοινότητας στην καθεστηκία τάξη και στις σταθερές επί χρόνια ιεραρχήσεις κατά φύλο.

Στις ημέρες μας βέβαια διαφαίνεται να υπερτερεί μόνο η ψυχαγωγική διάσταση του χορού, αφού τα παλαιότερα σημαίνοντά του δεν αντιστοιχούν στη σύγχρονη αντίληψη των συμμετεχόντων. Ο χορός επιβιώνει επίσης και χάρη στη διαφορετικότητά του αφού το τελετουργικό και συμβολικό του μέρος δεν εμφανίζεται κάπου αλλού στην ευρύτερη περιοχή. Ορισμένες φορές χορεύεται και στα γλέντια καθώς και στο τέλος των εθιμικών πορειών χάριν της διασκέδασης, αποκομμένος από το νόημα που τον χαρακτηρίζει και από το τελετουργικό της εθιμικής διαδικασίας που κυρίως εντάσσεται.

3.2. Οι χοροί του γλεντιού

Οι χοροί του γλεντιού χορεύονται σε κλειστούς χώρους και έχουν καθαρά ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Παλαιότερα γινόταν στα σπίτια, ενώ από το 1960 έως και σήμερα χορεύονται στα διάφορα κέντρα και καφενεία του χωριού σε διάφορες περιστάσεις: κατά τη διάρκεια του τριήμερου πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής, στην «Γκαλιάτα», σε γάμους, βαπτίσεις και άλλα κοινωνικά γεγονότα.

Η χορευτική διάταξη των χορευτών μετατρέπεται άλλοτε σε μονό μεικτό ημικύκλιο με λαβή από τις παλάμες και άλλοτε σε ελεύθερη κίνηση στο χώρο χωρίς να είναι πιασμένοι μεταξύ τους οι χορευτές. Στις περιπτώσεις αυτές άντρες και γυναίκες, οι οποίοι κατά βάση συνδέονται συγγενικά, χορεύουν πλέον χωρίς τους περιορισμούς του φύλου και της ηλικίας. Διαδοχή ρυθμών παρατηρείται στους ελεύθερους συγκαθιστούς χορούς, ενώ σε εκείνους που χορεύονται σε μεικτό ημικύκλιο δεν ακολουθείται κάποια συγκεκριμένη νομοτελειακή ρυθμική σειρά.

Εκείνο όμως που χαρακτηρίζει τους χορούς του γλεντιού ακόμη και σήμερα είναι το γεγονός ότι τα μέλη που απαρτίζουν την εκάστοτε χορευτική ομάδα συνδέονται

μεταξύ τους με οικογενειακούς ή συγγενικούς δεσμούς και δεν μπορεί κάποιος να μπει απρόσκλητος στο συγκεκριμένο χορευτικό σχήμα. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η σημασία του συγγενειακού συστήματος αποτυπώνεται ακόμη και στην παρέα που γλεντά το βράδυ στα καφενεία με την ανάγκη αυτοπαρουσίασης και έκθεσης της οικογένειας και του σογιού στα χορευτικά δρώμενα του χωριού.

3.2.1. Οι Συγκαθιστοί χοροί.

Οι Συγκαθιστοί χοροί είναι οι αντιπροσωπευτικότεροι ελεύθεροι χοροί της Βοβούσας. Απόδίδονται χορευτικά από άντρες και γυναίκες είτε αντικρυστά, είτε ελεύθερα στην περιφέρεια ενός μονού κλειστού κύκλου. Τηρούνται και σε αυτούς χορευτικές ρυθμικές διαδοχές που έχουν παγιωθεί στο πέρασμα των χρόνων. Στην αρχή χορεύονται αργοί συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 8/4 («Το πράσινο μαντήλι», «Αιντε μωρ' μηλιά») και σταδιακά ακολουθούν γυρίσματα σε ρυθμό 3/4 («Μαρία λεν την Παναγιά», «Θάλασσα πλατιά» κ.α), σε ρυθμό 2/4 («Ήταν δυο μαρμάρες», «Κλώσσα μ' τα πουλιά» κ.α) ή σπανιότερα σε ρυθμό 7/8 («Κωνσταντινιά- Κωνσταντινιά»).

Οι ελεύθεροι χοροί που χορεύονται στη Βοβούσα σε ένα συνεχόμενο ρεπερτόριο με σταδιακή αύξηση της ρυθμικής τους αγωγής από το αργό στο πολύ γρήγορο είναι οι εξής:

A) Συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 8/4

Το πράσινο μαντήλι

Το πράσινο μαντήλι (3)
που δένεις στα μαλλιά (2)
να μη το ξαναδέσεις (3)
μαραίνεις τα παιδιά (2)

Αν είσαι κι αν δεν είσαι
στ' ανάθεμα να πας
εγώ καταλαβαίνω
πως άλλον αγαπάς.(2)

Έλα κοντά μου κάτσε
πιάσε το χέρι μου
και ρώτα την καρδιά μου
και το κιντέρι μου. (2)

Αιντε μωρ' μηλιά

Αιντε μωρ' μηλιά (3)
και τριανταφυλλιά (2)
μου 'βαλες μαράζι (3)
ντέρτι στην καρδιά (2)

Δεν σ' έχω να δουλεύεις (3)
να βασανίζεσαι (2)
σ' έχω να τρως, να πίνεις
και να στολίζεσαι (2)

Έλα σιμά μου κάτσε
πιάσε το χέρι μου
και ρώτα την καρδιά μου
και το κιντέρι μου (2)

Στα Γιάννενα θα πάω
στα μπογιατζίδικα
να βάψω τα μαλλιά μου
τα σεβνταλίτικα.(2)

B) Συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 3/4

Μαρία λεν την Παναγιά

Μαρία λεν Μαρία, λεν την Παναγιά
Μαρία λεν και σε- και σένα μωρ' Μαρία μου
Μαρία λεν και σε- και σένα κακομοίρα μου
πω πω πω πω ποια ήταν αυτή, με το γαρίφαλο στ' αυτί.

Μαρία μη Μαρία μη στολίζεσαι
μη βάζεις τα καλά, καλά σου μωρ' Μαρία μου
μη βάζεις τα καλά, καλά σου κακομοίρα μου
πω πω πω πω τρομάρα μου, να μη το μάθει η μάμα μου.
Για να σε δουν, για να σε δουν τα μάτια μου
που μέρα νύχτα κλαίν για σένα, μωρ' Μαρία μου
που μέρα νύχτα κλαίν για σένα, κακομοίρα μου
πω πω πω πω τι γίνεται , και στο χωριό δεν φαίνεται.

Θάλασσα πλατιά

Θάλασσα πλατιά, μαγκούφα ξενιτιά
θάλασσα βαρεί τον άμμο
σ' αγαπώ μα τι να κάνω.

Θάλασσα πλατιά, μαγκούφα ξενιτιά
θάλασσα βαρεί το κύμα
σ' αγαπώ δεν είναι κρίμα.

Ντάου λάι φιάτê

Ντάου φιάτê, ντάου λάι μουσιάτê
ντάου ισίρã ντάου κάλια μάρê
áιντε ισίρã κάλια-κάλια μάρê
ντι λε š-αφλάρê λάιλιου Γιώργη γκάλι .

Παπάς βαρεί τα σήμαντρα

Αχ παπάς βαρεί, βαρεί τα σήμαντρα,
τα σήμαντρα
αχ δεν σ' είδα ψες, ψες και σήμερα
και σήμερα.

Γ) Συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 2/4

Ήταν δυο μαρμάρες

Ήταν δυο μαρμά-,
μωρ' ήταν δυο μαρμάρες
ήταν δυο μαρμάρες δεν έκαναν παιδιά,
δεν έκαναν παιδιά.

Στο γιατρό πήγαν,
μωρ' στο γιατρό πήγαν
στο γιατρό πήγαν να πάρουν φάρμακα,
να πάρουν φάρμακα.

Δωσ' μας φά-,
βρε δωσ' μας φάρμακα
δωσ' μας φάρμακα να κάνουμε παιδιά,
να κάνουμε παιδιά.

Να κάνουμε κορί-,
να κάνουμε κορίτσια
να κάνουμε κορίτσια κι όμορφα παιδιά,
κι όμορφα παιδιά.

Που πας αγγελικό κορμί

Που πας μωρέ που πας, αγγελικό κορμί
που πας αγγελικό κορμί, που πας καμαρωμένο
βαριά βαλαντωμένο.

Πάω μωρέ πάω γι' αθάνατο νερό
πάω γι' αθάνατο νερό, να πιω να ξεδιψάσω
να πιω να μη πεθάνω.

Στου παπά τα παραθύρια

Στου παπά τα παραθύρια
κάθονται δυο μαύρα φρύδια
να 'χα εγώ τα μαύρα φρύδια
κι ο παπάς τα παραθύρια.

Στου παπά τα μπαλκονάκια
κάθονται δυο μαύρα μάτια
να 'χα εγώ τα μαύρα μάτια
κι ο παπάς τα μπαλκονάκια.

Τιντό μωρέ τιντό

Τιντό μωρέ τιντό
φουστάνι σου κοντό
η μακριά η ποδιά σου
φορτούνα χαλασιά σου.

Σένα στα λέω τούτα
κι αν θέλεις άκουσ' τα
πάρε χαρτί και πένα
και κάτσε γράψε τα.

Κλώσσα μ' τα πουλιά

Κλώσσα μ' τα πουλιά μωρ' κλώσσα μ' τα πουλιά
κλώσσα μ' τα πουλιά δεν τα 'βγαλες καλά.
Αι στο διά-, στο διάβολο για κλώσσα
δεν σου ξα-, δεν σου ξαναβάζω τόσα.
Σου 'βαλα εννιά, μωρ' σου 'βαλα εννιά
σου 'βαλα εννιά, δεν μου 'βγαλες καμιά.
Σου 'βαλα, σου 'βαλα τριάντα ένα
και δεν μου και δεν μου 'βγαλες κανένα.

Γκαϊτσης

Τι χάλευες Γκαϊτση μ'
στης Μπάγιας το χωριό
να μάθεις το κλαρίνο
το ξέχασες κι αυτό.

Συνήθως εκτελείται μόνο οργανικά. Μετά το «Γκαϊτση» γίνεται αμέσως γύρισμα στον ονομαζόμενο «**Ζουρλό**», που είναι συγκαθιστός ελεύθερος χορός με πολύ γρήγορο ρυθμό 2/4.

Δ) Συγκαθιστοί χοροί σε ρυθμό 7/8

Κωνσταντινιά- Κωνσταντινιά

Κωνσταντινιά- Κωνσταντινιά
παντρέψου τώρα που 'σαι νιά
παντρέψου τώρα που 'σαι νιά
και σε ζηλεύουν τα παιδιά.

3.2.2. Χοροί «από το χέρι»

Στους χορούς του γλεντιού κάθε χορευτική παρέα ξεκινά με συγκαθιστούς ελεύθερους χορούς. Στη συνέχεια ακολουθούν χοροί που χορεύονται σε μεικτό μονό κύκλο από άντρες και γυναίκες. Στη διαδοχική σειρά με την οποία γίνεται κάποιος πρωτοχορευτής, προηγείται ο μεγαλύτερος σε ηλικία άντρας και ακολουθεί ο αμέσως νεότερος. Όταν σταδιακά πρωτοστατήσουν όλοι οι άντρες στο χορό, ακολουθούν με την ίδια ηλικιακή σειρά και οι γυναίκες. Οι χοροί επιλέγονται σύμφωνα με τις προσωπικές προτιμήσεις των πρωτοχορευτών. Είναι χοροί που συναντώνται στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου και των Γρεβενών, σε ρυθμούς 3/4, 7/8, 4/4, ενώ σπανιότερα σε ρυθμό 5/4.

Από τους τσάμικους χορούς το τραγούδι «Γυναίκες που χορεύετε» είναι από τους πιο αντιπροσωπευτικούς και αποδίδεται με ιδιαίτερο χορευτικό μοτίβο. Συνηθίζεται να χορεύεται πιο πολύ από γυναίκες. Ο χορός αποδίδεται με επαναλαμβανόμενο βασικό κινητικό μοτίβο που ολοκληρώνεται σε 24 κινήσεις, ενώ ξεκινά πάντα με το αριστερό πόδι. Είναι χαρακτηριστικό πως ο συγκεκριμένος ρυθμός δεν υπάρχει στα φωνητικά τραγούδια του χωριού. Ο εν λόγω χορός δεν χορεύεται στην περιοχή του Ζαγορίου και πρέπει να αποτελεί επιρροή κυρίως από την γειτονική περιοχή των Γρεβενών. Κατά καιρούς χορεύονται διάφορα τραγούδια στον ίδιο ρυθμό, όπως το «Πέθανε ο βλάχος πέθανε».

Γυναίκες που χορεύετε

Γυναίκες που μωρέ κι αμάν, αμάν
γυναίκες που χορεύετε
γυναίκες που χορεύετε,
τους άντρες που τους έχετε.

Τους έχουμε μωρέ κι αμάν, αμάν
τους έχουμε στα πρόβατα
τους έχουμε στα πρόβατα
και στα ψηλώ-, μωρέ ψηλώματα.

Σπανιότερα συναντάμε χορούς που επιλέγονται με τη συνοδεία οργάνων σε ρυθμό 5/4, όπως είναι το χορευτικό τραγούδι: «Κάτω στην άσπρη πέτρα»

Κάτω στην άσπρη πέτρα

Άιντε κάτω στην άσπρη πέ-, μωρέ πέτρα
άιντε κάτω στην άσπρη πέ-, μωρέ πέτρα
άιντε κάτω στην πέτρα
μην κλαις, μην κλαις Γιαννάκαινα.

Άιντε όλοι ήταν μαζω-, μαζωμένοι
άιντε όλοι ήταν μαζω-, μαζωμένοι
άιντε κάτω στην πέτρα
μην κλαις, μην κλαις Γιαννάκαινα.

Άιντε όλοι ήταν αρματω-, αρματωμένοι
άιντε όλοι ήταν αρματω-, αρματωμένοι
άιντε κάτω στην πέτρα
μην κλαις, μην κλαις Γιαννάκαινα.

Η μουσικοχορευτική παράδοση της Βοβούσας διαφοροποιείται πολιτισμικά από τις υπόλοιπες βλάχικες κοινότητες του Ανατολικού Ζαγορίου (Γρεβενίτι, Φλαμπουράρι, Έλατοχώρι), στις οποίες συναντάμε περισσότερα αφομοιωμένα στοιχεία της ζαγορίσιας μουσικής παράδοσης.

Στο βοβουσιώτικο μουσικό και χορευτικό ρεπερτόριο εντοπίζονται ορισμένες κοινές μελωδικές φόρμες ή παρόμοια χορευτικά μοτίβα των γειτονικών περιοχών Γρεβενών, Μετσόβου καθώς και των βλάχικων χωριών της δυτικής Πίνδου. Ωστόσο αυτά τα πολιτισμικά στοιχεία αφομοιώθηκαν από την τοπική παράδοση της Βοβούσας και διαμορφώθηκε ένα διακριτό μουσικοχορευτικό ύφος που διαφοροποιεί την κοινότητα από άλλες γειτονικές πολιτισμικές ενότητες.

3.3. Οι οργανοπαίκτες των πανηγυριών

Οι κομπανίες που συνόδευαν τους Βοβουσιώτες στις ποικίλες εθμικές εκδηλώσεις του χωριού, έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην έκβασή τους και συνέβαλαν στο πέρασμα του χρόνου στη διαμόρφωση της τοπικής μουσικοχορευτικής παράδοσης. Τα όργανα της κάθε κομπανίας ανέκαθεν ήταν το κλαρίνο, το βιολί, το λαούτο και το ντέφι.

Τόσο προπολεμικά όσο και τις πρώτες δεκαετίες μετά τον πόλεμο, ιδιαίτερα στο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής, συνηπήρχαν στο χωριό τρεις και τέσσερις κομπανίες για να καλύψουν τις ανάγκες της τέλεσης των εθίμων. Έπαιζαν ασταμάτητα από το βράδυ της παραμονής (25 Ιουλίου) έως και το ξημέρωμα της 29^{ης} Ιουλίου: τα πρωϊνά στο Γενικό Χορό, τα μεσημέρια στα σπίτια όπου τους καλούσαν, τα απογεύματα στο Γενικό Χορό και μετά κάλυπταν όλα τα βραδινά γλέντια που παλαιότερα γινόταν με τη σειρά σε όλα τα σπίτια του χωριού και μεταγενέστερα στα διάφορα καφενεία. Η συνύπαρξη-συνεργασία διαφορετικών κομπανιών και πολλές φορές διαφορετικής νοοτροπίας στον ίδιο χώρο δημιούργησε μια μουσική ζύμωση και συνέβαλε στην διαμόρφωση της ιδιαιτερότητας της μουσικής παράδοσης της Βοβούσας.

Οι οργανοπαίκτες βέβαια που ανταποκρινόταν στις τοπικές μουσικές και χορευτικές ιδιαιτερότητες προτιμούνταν από τους ντόπιους και συνήθως κάλυπταν για μεγάλο συνεχές χρονικό διάστημα όσες εθμικές εκδηλώσεις απαιτούσαν τη συνοδεία μουσικών οργάνων. Κάθε οργανοπαίκτης που έπαιζε κλαρίνο έκανε τη δική του κομπανία. Αυτές που ξεχώρισαν από την προπολεμική περίοδο έως το 1995 ήταν του Ζιώγα (κλαρίνο) και αργότερα του Βασίλη Μπίτα (κλαρίνο) και του Θεόδωρου Μπίτα (κλαρίνο) από τη Χρυσοβίτσα. Η κομπανία του Βασίλη Μπίτα συνοδευόταν κυρίως από το Χρήστο Μπίτα (λαούτο), το Σωτήρη Μπίτα (ντέφι) και κάλυπτε μουσικά για σειρά ετών τις εθμικές εκδηλώσεις του χωριού. Την ίδια περίοδο έπαιζαν κυρίως στα χορευτικά δρώμενα του Πάσχα ο Γκάτσος από τη Λάιστα, που μόνο με το ονομαστό βιολί του μπορούσε να καλύψει ολόκληρο πανηγύρι, και ο Νάτσας από τους Φραγκάδες. Τη σκυτάλη ανέλαβαν μετά οι κομπανίες του Θανάση Μπάου (κλαρίνο) και του Γιάννη Μπάου (κλαρίνο) από το Μέτσοβο. Στην περίοδο αυτή συνηπήρχε αρκετές φορές και η κομπανία του Τρομάρα (κλαρίνο), καθώς και του Μαυρογιώργου από το Βοτονόσι. Μετέπειτα ο Στέργιος Μάσιος από το Μέτσοβο έπαιζε ως επί το πλείστον για 25 χρόνια, έως το 1995, ενώ ελάχιστες φορές συνηπήρχε και η κομπανία του Νίκου Χαλκιά.

Ο Βασίλης Δαλκαβούκης στη μελέτη του για το Ζαγόρι αναφέρει σχετικά με την προέλευση των μουσικών που συμμετείχαν στα πανηγύρια της Βοβούσας: «τα όργανα που έρχονταν στη Βοβούσα για το πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής είναι από το Μέτσοβο ή από το Βοτονόσι. Ή απ' τη Χρυσοβίτσα. Ειδικά όργανα. Γύφτοι. Το δε Πάσχα, επειδή είχε χιόνια στα βουνά και δεν μπορούσαν να έρθουν από 'κει, έρχονταν απ' τη Λάιστα· αυτοί ήταν από Λάιστα Μιχαλίτσης, Γκρίτσης, Κουφός, Ντάφης (λαούτο) και Τέγος».¹⁸²

Οι κομπανίες που ερχόταν στη Βοβούσα γινόταν εκφραστές της τοπικής μουσικοχορευτικής παράδοσης, αλλά ήταν ταυτόχρονα εκφραστές της αντίστοιχης κοινότητας στην οποία ζούσαν και «μπόλιαζαν» την τοπική παράδοση με το μουσικό ιδίωμα της περιοχής τους. Ο Μπάος και ο Μάσιος ήταν κύριοι εκφραστές του μουσικού ιδιώματος της περιοχής του Μετσόβου, οι Μπιταίοι της Χρυσοβίτσας και ο Γκάτσος της Λάιστας.

Από το 1995 και μετέπειτα αρκετές κομπανίες κάλυψαν για σύντομο χρονικό διάστημα τις εκδηλώσεις του χωριού, όπως του Ηλία Πλαστήρα (κλαρίνο) από τη Ροδαυγή Άρτας, του Στέργιου Βλαχιώτη (κλαρίνο) από το Ελατοχώρι Ανατολικού Ζαγορίου, ενώ τα τελευταία χρόνια η κομπανία του Τάκη Τζίμα (κλαρίνο) από τα Γρεβενά παίζει στο Γενικό Χορό.

Τις κομπανίες που ερχόταν στο χωριό συνόδευε μέχρι πρόσφατα ο Δημοσθένης Νόλας παίζοντας ντέφι. Ο κύριος Δημοσθένης που είναι και ο μοναδικός ντόπιος οργανοπαίκτης υπήρξε πολύ καλός γνώστης της τοπικής μουσικής παράδοσης και σε αρκετές περιπτώσεις ήταν αυτός που μούσε με το παίξιμό του τις κομπανίες στο δύσκολο σκοπό του «Βοβουσιώτικου» αλλά και σε άλλους άγνωστους σκοπούς.

Για τους Βοβουσιώτες η αξιόλογη μουσική κάλυψη του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής έχει τεράστια σημασία. Για το «κλείσιμο» μιας κομπανίας απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η αποδοχή από την κοινότητα των οργανοπαίκτων που έρχονται στη Βοβούσα. Η αποδοχή αυτή εξαρτάται κυρίως από την ικανότητα των μουσικών στην απόδοση των ιδιαιτεροτήτων της ντόπιας μουσικής παράδοσης, ιδιαίτερα στο Γενικό Χορό. Είναι χαρακτηριστικό επίσης το γεγονός ότι ακόμη και σήμερα συνήθως έρχονται δύο κομπανίες στο πανηγύρι. Η μία καλύπτει το τελετουργικό μέρος των εκδηλώσεων και το βραδινό γλέντι στο ένα κέντρο του χωριού, ενώ η άλλη παίζει σε άλλο κέντρο.

¹⁸² Δαλκαβούκης Βασίλης (2005), *Η Πένα και η Γκλίτσα, Εθνοτική και Εθνοτυπική ταυτότητα στο Ζαγόρι του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα: Οδυσσέας, σελ. 107.

Οι μουσικοί που συμμετέχουν στο Γενικό Χορό ακολουθούν όλους τους πρωτοχορευτές κατά πόδας και παίζουν ακριβώς μπροστά τους, χωρίς να χρησιμοποιούνται βέβαια ενισχυτές ήχου. Ο συγκεκριμένος τρόπος δημιουργεί μια ξεχωριστή αλληλεπιδραστική συναισθηματική σχέση μεταξύ οργανοπαικτών και πρωτοχορευτών. Παλαιότερα αυτή η μορφή επιτέλεσης σε συνδυασμό με τη μεγάλη χρονική διάρκεια του πανηγυριού, όπου ένας μουσικός έπρεπε να καλύψει τους πρωϊνούς χορούς μετά την εκκλησία, τα μεσημεριανά γλέντια στα σπίτια του χωριού, τους απογευματινούς χορούς και τα βραδινά γλέντια μέχρι τις πρωϊνές ώρες, δημιουργούσε τεράστιο φόρτο στις κομπανίες, οι οποίες για να ανταπεξέλθουν συμμετείχαν εναλλάξ στο Γενικό Χορό.

Σήμερα ο Γενικός Χορός, εκτός από το πρώτη ημέρα του πανηγυριού, γίνεται μόνο τα απογεύματα, η χρονική του διάρκεια έχει περιοριστεί κατά πολύ και τον καλύπτει μία μόνο κομπανία. Αυτή που θεωρείται από τους κατοίκους ως η πιο αξιόλογη για αυτόν τον επιτελεστικό ρόλο.

Στα βραδινά γλέντια που γίνονται στα διάφορα κέντρα του χωριού οι μουσικοί στέκονται σε σταθερή θέση. Μέχρι το έτος 2000 δεν χρησιμοποιούσαν ενισχυτές ήχου. Μετέπειτα έως και σήμερα έχει καθιερωθεί η εφαρμογή της τεχνολογίας ηλεκτρικής ενίσχυσης των μουσικών οργάνων και των φωνών.

Συμπεράσματα

Τα ποικίλα έθιμα στον κύκλο της ζωής και του χρόνου της κοινότητας της Βοβούσας, λειτουργούσαν πολύπλευρα και πολυεπίπεδα σε όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής των κατοίκων, καθώς ήταν ενταγμένα στην κοσμοθεωρία των αγροτοκτηνοτροφικών κοινωνιών. Η αντίληψη που κυριαρχούσε σε όλες τις εθιμικές διαδικασίες μεταβαλλόταν αργά στο χρόνο, όπως άλλωστε και τα ίδια τα έθιμα.

Ωστόσο η αστικοποίηση αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο επηρέασε σταδιακά και τα τοπικά πολιτιστικά δρώμενα. Η εσωτερική μετανάστευση των κατοίκων στα αστικά κέντρα της χώρας οδήγησε την κοινότητα σε δημογραφικό πρόβλημα και είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή του κοινωνικού της ιστού. Αρκετές εθιμικές διαδικασίες και κοινωνικές εκδηλώσεις εγκαταλήφθηκαν, με αποτέλεσμα να διατηρούνται σήμερα μόνο τα τρία πανηγύρια κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Στις εναπομείναντες αυτές εκδηλώσεις συμμετέχουν κάθε καλοκαίρι, μαζί με τους μόνιμους κατοίκους, όλοι σχεδόν οι εσωτερικοί μετανάστες συνεχίζοντας την μακρά τραγουδιστική και μουσικοχορευτική παράδοση που παρέλαβαν από τους παλαιότερους. Η υπόσταση των εκδηλώσεων αυτών διαμορφώθηκε σε προγενέστερες κοινωνικές δομές και λειτουργούσε σε συμβολικό επίπεδο, με τους άγραφους κανόνες να ενισχύουν αποτελεσματικά τη συλλογική συνείδηση των Βοβουσιωτών. Αν και το μοντέλο της παραδοσιακής κοινωνίας εξελικτικά έχει μετασχηματιστεί, εν τούτοις εξακολουθεί να αναπαρίσταται και σήμερα με την τήρηση των ίδιων κανόνων που ρύθμιζαν και άλλοτε τη χορευτική πρακτική. Είναι βέβαια φανερό πως η διατήρηση των πανηγυριών στη Βοβούσα σχετίζεται περισσότερο με την αντίληψη διατήρησης της παράδοσης, με την ψυχαγωγία αλλά και την ταυτότητα των εκπατρισθέντων Βοβουσιωτών, αφού τα περισσότερα μέλη που συμμετέχουν ενεργά στα πολιτιστικά δρώμενα διαβιούν στα αστικά κέντρα. Είναι όμως χαρακτηριστικό το γεγονός ότι η τέλεση των πανηγυριών, παρά τη νέα κοινωνική της σημασία, δεν αποτελεί παράσταση, με την έννοια της σκηνικής παρουσίασης, αλλά βίωμα με συμβολικό περιεχόμενο κατανοητό από το σύνολο των κατοίκων.

Από τις εθιμικές διαδικασίες που παλαιότερα οργάνωναν την κοινωνική ζωή των Βοβουσιωτών συνεχίζουν να αναβιώνουν στη δυναμική του παρόντος το Μικρό πανηγυράκι στις 23 Ιουνίου, το τριήμερο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής στις 26 Ιουλίου και το πανηγύρι το Δεκαπενταύγουστο. Έθιμα που σχετίζονται με διάφορες άλλες περιστάσεις, όπως γάμοι και ονομαστικές εορτές αναβιώνουν όλο και πιο σπάνια,

ενώ εκείνα που σχετίζονται με τον κύκλο του χρόνου και της ζωής διατηρούνται μόνο στη μνήμη των κατοίκων που είχαν βιωματική σχέση με αυτά.

Τα βλαχόφωνα τραγούδια ελάχιστα ακούγονται πλέον και εκτελούνται ομοφωνικά και όχι πολυφωνικά, όπως παλαιότερα. Ορισμένα ελληνόφωνα έχουν ξεχαστεί και θα πρέπει να υπάρχουν ορισμένοι καλοί τραγουδιστές για να τα τραγουδήσουν. Ο ιδιαίτερος βοβουσιώτικος ρυθμός δύσκολα αποδίδεται από τους νεότερους κατοίκους.

Η μουσικοχορευτική παράδοση στη Βοβούσα επιβιώνει έως τις μέρες μας, παρά τις επιπτώσεις που μπορεί να διακρίνει κανείς στις εθιμικές διαδικασίες του χωριού. Η συμμετοχή στο Γενικό Χορό ορισμένες φορές είναι περιορισμένη, η χρονική του διάρκεια έχει μειωθεί, οι νέοι του χωριού, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, δεν συμμετέχουν στα τραγούδια, ενώ ακούγονται επικρίσεις τόσο για την καθυστερημένη έναρξη του χορού στον Άγιο Αθανάσιο, όσο και για την αξία των οργανοπαικτών σχετικά με την ικανότητά τους στην απόδοση των ιδιαιτεροτήτων της ντόπιας μουσικής παράδοσης.

Όσotόσο ακόμη και σήμερα, παρόλα τα εμφανή σημάδια της φθοράς, η τραγουδιστική και μουσικοχορευτική παράδοση της Βοβούσας διατηρεί αρκετά στοιχεία της παλαιότερης δομής και οργάνωσής της, απλώς ολοκληρώνονται σε περιορισμένη χρονικά έκταση λόγω της μικρότερης συμμετοχής και βέβαια με τη διαφορετική σημασία που έχουν αποκτήσει για τους Βοβουσιώτες.

Η ανθεκτικότητα πολλών φωνητικών τραγουδιών και κινητικών μοτίβων στο πέρασμα των χρόνων μας επιτρέπει να μιλάμε σήμερα για μια τραγουδιστική και χορευτική συνέχεια που διατήρησε αναλλοίωτα αρκετά από τα βασικά της χαρακτηριστικά. Σε αυτό συμβάλλει και το τελετουργικό μέρος των πανηγυριών όπου υπάρχουν έκδηλα τα στοιχεία της «αυθεντικότητας» και της «παραδοσιακότητας» στη μορφή και το περιεχόμενό τους. Η πολυμορφία και η ποικιλομορφία των εκδηλώσεων αποτελεί βίωμα για τους κατοίκους και διακρίνεται από τα σπάνια για την εποχή μας χαρακτηριστικά.

Ιδιαίτερα η δομή του πανηγυριού της Αγίας Παρασκευής συνδυάζει αρμονικά τελετουργικά στοιχεία όπως πατινάδες, Γενικός Χορός, χορός των γυναικών, συμβολικοί τελετουργικοί χοροί και χοροί του γλεντιού, ποικίλα χορευτικά μοτίβα, φωνητικά και ορχηστρικά τραγούδια. Ενέχει με αυτόν τον τρόπο τα απαραίτητα στοιχεία διαφορετικότητας και ποικιλομορφίας για μια βιωματική συμμετοχή που ανατροφοδοτεί την ταυτότητα και τη συνοχή των Βοβουσιωτών, οι οποίοι επιθυμούν να

κρατήσουν αναλλοίωτα πολλά από εκείνα που μπορεί να τα προσπεράσει η ταχύτητα των καιρών. Ο περιβάλλον χώρος, το απόμερο της περιοχής και το φυσικό τοπίο λειτουργούν θετικά στη συλλογική συνείδησή τους, πιστεύουν στη διαφορετικότητα της παράδοσής τους ,την οποία προσπαθούν να αναδείξουν. Αν και η εξελικτική πορεία της κοινωνίας έχει ως αποτέλεσμα την εξάλειψη της λειτουργικότητας των εθίμων, οι Βοβουσιώτες παρεμποδίζουν με σθένος την εισβολή νεωτερικιστικών στοιχείων, πετυχαίνοντας έτσι μια βιωματική αναπαράσταση των εθίμων, όσο πιο πιστή γίνεται στο παρελθόν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ DVD Audio.

ΦΩΝΗΤΙΚΑ ΚΑΘΙΣΤΙΚΑ ΕΛΛΗΝΟΦΩΝΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

1. Ανάργια ανάργια τα ῥιχναν (1976)
2. Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα (1976)
3. Κάτω στην άσπρη πέτρα (1976)
4. Ποιος είδε ψάρι σ' όργωμα (1976)
5. Θέλω ν' ανθίσουν τα κλαδιά (1976)
6. Από μικρός στα γράμματα (1984)
7. Λαλούν τ' αηδόνια τρεις φορές (1984)
8. Μπιρμπιλγιαννάκη μου (Τι να την κάνω την καλή) (1984)
9. Το Μάη γεννήθηκε ο Κωνσταντής (1984)
10. Θέλω να στο ειπώ (1985)
11. Όλες οι μάνες των κλεφτών (1985)
12. Ποιος θέλει ν' ακούσει κλάματα (1985)
13. Μπιρμπιλγιαννάκη μου (Τι να την κάνω την καλή), Φωνή: Βασίλης Χατζής (1985)
14. Φέζο Ντερβέναγας (1985)

ΦΩΝΗΤΙΚΑ ΚΑΘΙΣΤΙΚΑ ΒΛΑΧΟΦΩΝΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

15. Παρουσίαση (1976)
16. Βλαχόφωνο πολυφωνικό (μη καταγεγραμμένοι στίχοι) (1976)
17. Νάπαρτι ντι αμάρê (1984)
18. Ναθιμάτς μίτα λάι φιάτã (1984)
19. Τσι ντριμπάτζ βόι πατριώτσê (1984)
20. Νάπαρτι ντι λάια-αμάρê (1985)
21. Νουν τι-αρίντι λάι φιάτã νίκã (1985)
22. Ουν λιλίτσιê αρόσιê (1985)

ΦΩΝΗΤΙΚΑ ΧΟΡΕΥΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

23. Βοβουσιώτες γκεγκελήδες (1984)
24. Δεν είναι κρίμα κι άδικο (1984)
25. Ήλιε μ' το τι μας άργησες (1984)
26. Κάτω στην Πρέβεζα βρε Νικολό (1984)
27. Μίλησέ μου με μαύρη γλώσσα (1984)
28. Ο Μήλιος ο πραματευτής (1985)

ΔΡΟΜΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΣΤΟ «ΚΑΤΕΒΑΣΜΑ» ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

- 29. Μεσ στην Αγία Παρασκευή (1985)
- 30. Ένας μικρός Τουρκόπουλος (1985)
- 31. Το τ' είδαν τα ματάκια μου (1985)

ΔΡΟΜΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΕΘΙΜΙΚΩΝ ΠΟΡΕΙΩΝ

- 32. **Πατινάδες:** (1984), Κλαρίνο: Στέργιος Μάσιος
Βασιλικός μου μύρισε (0:00:00 – 0:04:12)
-Εσείς παλικαράκια (0:04:12 – 0:06:34)
-Κυρατζίδικο (0:06:34 – 0:09:25)
-Όλη τη νύχτα περπατώ (0:09:25 – 0:15:02)
-Αφήνω την καλονυχτιά (0:15:02 – 0:18:00)
-Σύρμπα (0:18:00 – 0:18:47)
- 33. **Πατινάδες:** (1984), Κλαρίνο: Στέργιος Μάσιος
Όλη τη νύχτα περπατώ, (με συνοδεία «ποταμιάς»), (0:00:00 - 0:05:42)
-Μια ψιλή κόρη λιανή (0:05:42 – 0:07:33)
- 34. Σαν πας Μαλάμω μ' για νερό (1984)
- 35. Μια Κυριακίτσα το πρωί (1985)
- 36. Ξύπνα περδικομάτα μου (1986)
- 37. Όλα τα δέντρα της αυγής (1986)

ΚΑΘΙΣΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

- 38. Πλατάνια από το Μέτσοβο (0:00:00 – 0:04:34)
-Σκάρος (0:04:34 – 0:05:32)
-Κλέφτες βγήκαν στα βουνά (0:05:32 – 0:07:15), (1980), Κλαρίνο: Θανάσης Μπάος
- 39. Τα πήρανε τα πρόβατα (1982), Κλαρίνο: Νίκος Χαλκιάς

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΟΡΟΣ

- 40. Ασημένια μ' αλυσίδα (0:00:00 – 0:02:28)
-Πουλιά πετούμενα (0:02:28 – 0:04:48)
-Σέλφω (0:04:48 – 0:06:19), (1980), Κλαρίνο: Θανάσης Μπάος
- 41. Σύρμπα (1986) Κλαρίνο: Στέργιος Μάσιος

ΧΟΡΟΙ ΤΟΥ ΓΛΕΝΤΙΟΥ

- 42. Κάτω στην άσπρη πέτρα (0:00:00 – 0:03:26)
-Μάγια μου 'χεις καμωμένα (0:03:26 – 0:05:21), (1980), Κλαρίνο: Θανάσης Μπάος

43. Συγκαθιστοί χοροί (1980) Κλαρίνο: Θανάσης Μπάος

Αιντε μωρ' μηλιά (0:00:00 – 0:03:59)

-Μαρία λεν την Παναγιά (0:03:59 – 0:05:14)

-Ήταν δυο μαρμάρες (0:05:14 – 0:05:59)

-Που πας αγγελικό κορμί (0:05:59 – 0:07:59)

-Γκαΐτσης (0:07:59 – 0:08:58)

44. Συγκαθιστοί χοροί (1984) Κλαρίνο: Στέργιος Μάσιος

Το πράσινο μαντήλι (0:00:00 – 0:03:05)

-Μαρία λεν την Παναγιά (0:03:05 – 0:05:35)

-Θάλασσα πλατιά (0:05:35 – 0:08:01)

-Κωνσταντινιά-Κωνσταντινιά (0:08:01 – 0:09:20)

-Ήταν δυο μαρμάρες (0:09:20 – 0:11:18)

-Στου παπά τα παραθύρια (0:11:18 – 0:12:44)

45. Συγκαθιστοί χοροί (1986) Κλαρίνο: Στέργιος Μάσιος

Το πράσινο μαντήλι (0:00:00 – 0:03:47)

-Μαρία λεν την Παναγιά (0:03:47 – 0:06:30)

-Παπάς βαρεί τα σήμαντρα (0:06:30 – 0:09:48)

-Κλώσσα μ' τα πουλιά (0:09:48 – 0:11:39)

-Κωνσταντινιά-Κωνσταντινιά (0:11:39 – 0:13:41)

-Θάλασσα πλατιά (0:13:41 – 0:15:27)

-Γκαΐτσης (0:15:27 – 0:16:48)

-Ζουρλό (0:16:48 – 0:18:14)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ευάγγελος** (1992). *Η πολιτική πλευρά του κουτσοβλάχικου Ζητήματος*. Τρίκαλα: Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων.
- Ανθεμίδης, Αχιλλέας** (2002). *Οι βλάχοι της Ελλάδος*. Θεσσαλονίκη: Μαλλιάρης Παιδεία.
- Αραβαντινός, Παναγιώτης Σ.** (1856). *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε όμορων ελληνικών και ιλλυρικών χωρών τόμ.2*. Εν Αθήναις: τυπ. Βλαστός Σ.Κ.
- Αραβαντινός, Παναγιώτης Σ.** (1905). *Μονογραφία περί κουτσοβλάχων*. Αθήναι: [χ.ο.]
- Βακαλόπουλος, Κωνσταντίνος Απ.** (1992). *Ιστορία του Βόρειου Ελληνισμού-Ήπειρος*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Capidan, Theodor** (1932). *Aromanii-Dialectul aroman*. Bucuresti: Stydiu lingvistic.
- Δαλκαβούκης, Βασίλης** (1999). *Μετοικεσίες Ζαγορισίων*. Θεσσαλονίκη: Ριζάρειο Ίδρυμα.
- Δαλκαβούκης, Βασίλης** (2005). *Η Πένα και η Γκλίτσα, Εθνοτική και Εθνοτυπική ταυτότητα στο Ζαγόρι του 20^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Δρούγιας, Θανάσης** (1995). *Η Βωβούσα στο χώρο και στο χρόνο*. Ιωάννινα: (αυτοέκδοση).
- Έξαρχος, Γιώργης** (2004). *Ξένοι Περιηγητές για τους Βλάχους 1. Γαλλόφωνοι*. Θεσσαλονίκη: Ερωδιός.
- Έξαρχος, Γιώργης** (2005). *Ξένοι Περιηγητές για τους Βλάχους 2. Αγγλόφωνοι*. Θεσσαλονίκη: Ερωδιός.
- Εργολάβος, Σπύρος** (1993). *Τα ζαγοροχώρια στις αρχές του αιώνα μας*. Ιωάννινα: Ήπειρος.
- Κεραμόπουλος, Αντώνιος Δ.** (1937). *Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι*. Εν Αθήναις: [χ.ο.]
- Κοκολάκης, Μιχάλης** (2003). «Η τουρκική στατιστική της Ηπείρου στο Σαλναμέ του 1895». Στο ανθολόγιο: Παναγιωτόπουλος Βασίλης - Καλλιβρετάκης Λεωνίδα-Δημητρόπουλος Δημήτρης - Κοκολάκης Μιχάλης - Ολυμπίου Ευδοκία. *Πληθυσμοί και οικισμοί του ελληνικού χώρου* (σελ.243-312). Αθήνα: Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.
- Κολτσιδάς, Αντώνης Μιχ.**(1978). *Γραμματική και λεξικό της Κουτσοβλάχικης γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

- Κολτσίδας, Αντώνης Μιχ.**(1993). *Κουτσόβλαχοι: οι βλαχόφωνοι Έλληνες*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κολτσίδας, Αντώνης Μιχ.** (1994). *Ιδεολογική συγκρότηση και εκπαιδευτική οργάνωση των Ελληνοβλάχων στο βαλκανικό χώρο, 1850-1913*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κολτσίδας, Αντώνης Μιχ.** (1997). *Η ιστορία της Βωβούσας. Απομνημονεύματα Αποστόλου Χατζή ή Τσαρουχά για τη Βωβούσα Ιωαννίνων του 19^{ου} αιώνα*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Κομνηνή, Άννα (χ.χ.)**. *Άννης Κομνηνής Αλεξιάς*. (Γεωργιάδου Α. Μετάφραση). Αθήνα: Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1878).
- Κουκούδης, Αστέριος** (2000). *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Κρυστάλλης, Κώστας (χ.χ.)**. *Οι βλάχοι της Πίνδου*. Αθήνα: Δαμιανός.
- Λαζάρου, Αχιλλέας Γ.** (1986). *Η Αρωμουνική και οι μετά της ελληνικής σχέσεις αυτής*. Αθήνα: [χ.ο.]
- Λαζάρου, Αχιλλέας Γ.** (1988). «Ιστορία του βλάχικου δημοτικού τραγουδιού». *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο*, 9. 339-392.
- Λαζάρου, Αχιλλέας Γ.** (1993). *Βαλκάνια και Βλάχοι*. Αθήνα: Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός.
- Λαμπρίδης, Ιωάννης** (1870). *Ζαγοριακά: οίς προσετέθησαν και τινά περί Ηλείου δαπάνη Ιω. Κασσάνδρεως*. Εν Αθήναις: τυπ. Αυγή.
- Λαμπρίδης, Ιωάννης** (1888). *Ηπειρωτικά Μελετήματα, τεύχος τρίτον, Κουρεντιανά και Τσαρκοβιστικά*. Εν Αθήναις: τυπ. Βλαστός-Βαρβαρρήγος.
- Λαμπρίδης, Ιωάννης** (1889). *Ηπειρωτικά Μελετήματα, τεύχος έννατον, Ζαγοριακά*. Εν Αθήναις: τυπ. Τρίμησ Αναστάσιος Ν.
- Λαμπρίδης, Ιωάννης** (1993). *Ηπειρωτικά Μελετήματα*. Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.
- Λουκάτος, Δημήτριος Σ.** (1992). *Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Marcu, George** (1977). *Folklor Muzical Aroman*. Bucuresti: Editura Muzicala.
- Νικολαΐδης, Κωνσταντίνος**(1909). *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλάχικης γλώσσης*. Αθήναι: Τυπ. Σακελλαρίου Π.Δ.
- Νικολαΐδου, Ελευθερία Ι.** (1995). *Η ρουμάνικη προπαγάνδα στο βίλαετι Ιωαννίνων και στα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου*. Ιωάννινα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών.

- Νιτσιάκος, Βασίλης** (1995). *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Νιτσιάκος, Βασίλης** (2003). *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Οικονόμου, Μ. – Πινδέας, Γ.** (1991, Απρίλιος). «Βωβούσα, Ιστορικά και άλλα στοιχεία». *Εφημερίδα Το Ζαγόρι μας* . τεύχος 157, σελ. 10.
- Οικονόμου, Μ. – Πινδέας, Γ.** (1991, Μάιος). «Βωβούσα, Ιστορικά και άλλα στοιχεία». *Εφημερίδα Το Ζαγόρι μας* . τεύχος 158, σελ. 10-11.
- Οικονόμου, Μ. – Πινδέας, Γ.** (1991, Ιούνιος). «Βωβούσα, Ιστορικά και άλλα στοιχεία». *Εφημερίδα Το Ζαγόρι μας* . τεύχος 159, σελ. 12.
- Παπαγεωργίου, Γ.** (1995). *Οικονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στον ορεινό χώρο. Ζαγόρι μέσα 18^ο αρχές 20^ο αι..* Ιωάννινα: Ριζάρειος Σχολή.
- Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Β/θμιας Εκπαίδευσης Ν. Ιωαννίνων** (2010). *Με το φακό των αδελφών Μανάκια*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.
- Πέτρου-Πινδέας, Γιάννης** (1987). *Πνευματικό Οδοιπορικό του ανήσυχου και νοσταλγού Ηπειρώτη «Αμερικάνου» Γιώργη Πέτρου*. Γιάννινα: Η Δωδώνη.
- Σιωμόπουλος, Στυλ. Κ.** (1994 Ιανουάριος). «Η ιταλική Μεραρχία Τζούλια στην Πίνδο». *Ηπειρωτική Εταιρεία*. τεύχος 208, σελ. 34-41.
- Σιωμόπουλος, Στυλ. Κ.** (1994 Φεβρουάριος). «Η ιταλική Μεραρχία Τζούλια στην Πίνδο». *Ηπειρωτική Εταιρεία*. τεύχος 209, σελ. 69-76.
- Συνίκη-Παπακόστα, Νίτσα** (2002). *Πέτρινα γεφύρια Ιωαννίνων*. Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων.
- Τρίτος, Μιχάλης Γ.** (1995). *Το κουτσοβλάχικο ζήτημα*. Αθήνα : [χ.ο.].
- Χρυσόχοος, Μιχαήλ** (1909). *Βλάχοι και Κουτσοβλάχοι*. Αθήνα: τυπ. Κουσουλίνος.
- Wace, Alan J.B.- Thompson, Maurice S.** (1989). *Οι νομάδες των Βαλκανίων. Περιγραφή της ζωής και των εθίμων των βλάχων της Βόρειας Πίνδου*. (Καραγιώργος Πάνος Μετάφραση). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1914).
- Weigand, Gustav** (2001). *Οι Αρωμόνοι (Βλάχοι). Ο χώρος και οι άνθρωποι.τ. Α.* (Kahl Thede Μετάφραση). Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1895).

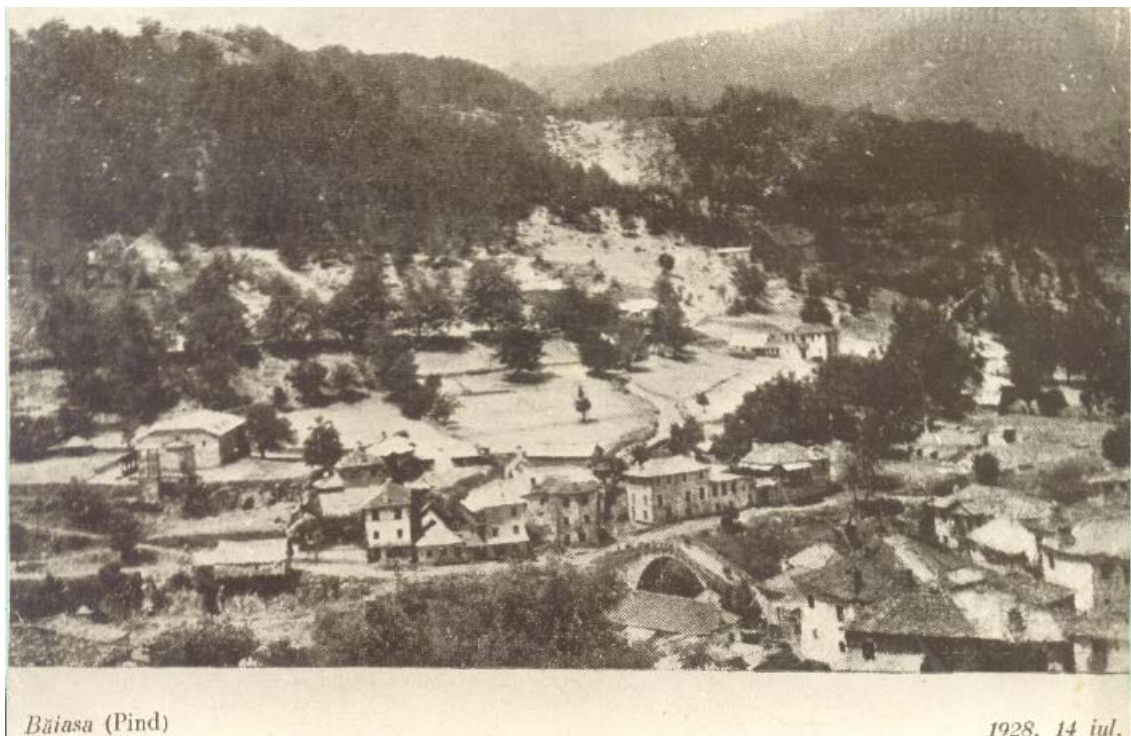
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Ο ΤΟΠΟΣ

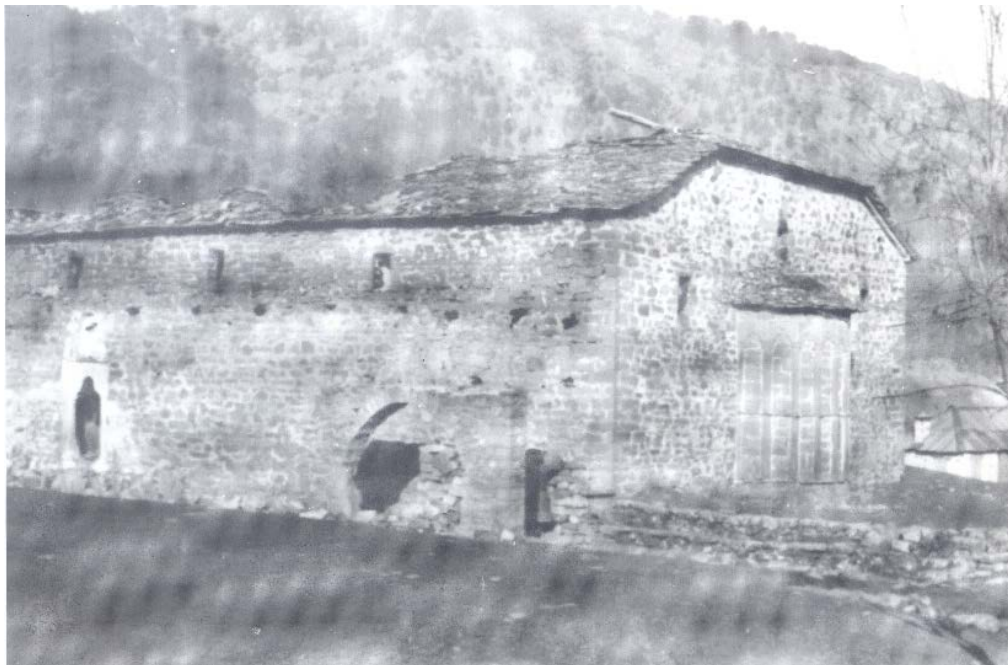
Βοβούσα, 1895 (Weigand Gustav).

Βοβούσα, 1928 (Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη).

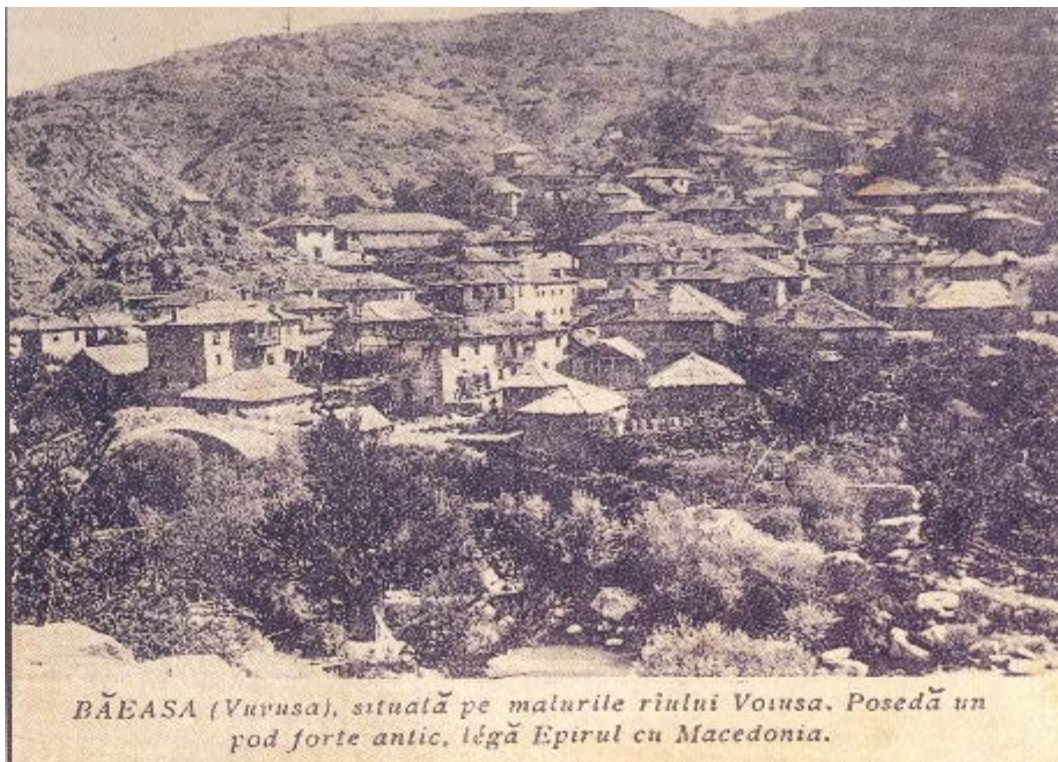
Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου στο Μεσοχώρι. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου όταν κήκε από τους Γερμανούς το 1943. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Βοβούσα. 1906. Από το βιβλίο του Θανάση Δρούγια
«Η Βωβούσα στο χώρο και στο χρόνο».

Καρτ ποστάλ των αδελφών Μανάκια.

ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Οικογένεια Βασιλάκη. Από το βιβλίο: «Με το φακό των αδελφών Μανάκια».

Οικογένεια Πέτρου-οικογένεια Γαλάνη (1910). Από το βιβλίο: «Με το φακό των αδελφών Μανάκια».

Βοβουσιώτες, 1900. Αρχείο Ζήση Βασιώτη.

Βοβουσιώτες 1952. Από το βιβλίο του Θανάση Δρούγια: «Η Βοβούσα στο χώρο και στο χρόνο».

Βοβουσιώτες, 1955. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Βοβουσιώτες, 1958. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΒΟΒΟΥΣΑΣ

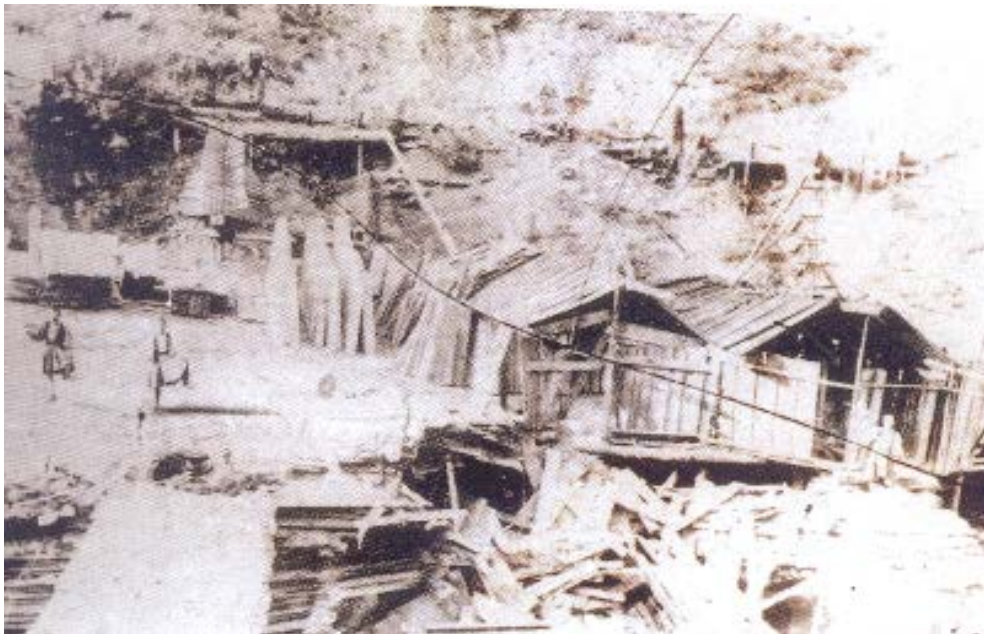
Βοβουσιώτες με τα πρόβατά τους στη Βάλια Κάλντα, αρχές 19^{ου} αιώνα. Από το βιβλίο του Αντώνη Κολτσίδα: «Η ιστορία της Βοβούσας».

Βοβουσιώτες αγωγιάτες, αρχές 19^{ου} αιώνα. Από το βιβλίο του Αντώνη Κολτσίδα: «Η ιστορία της Βοβούσας».

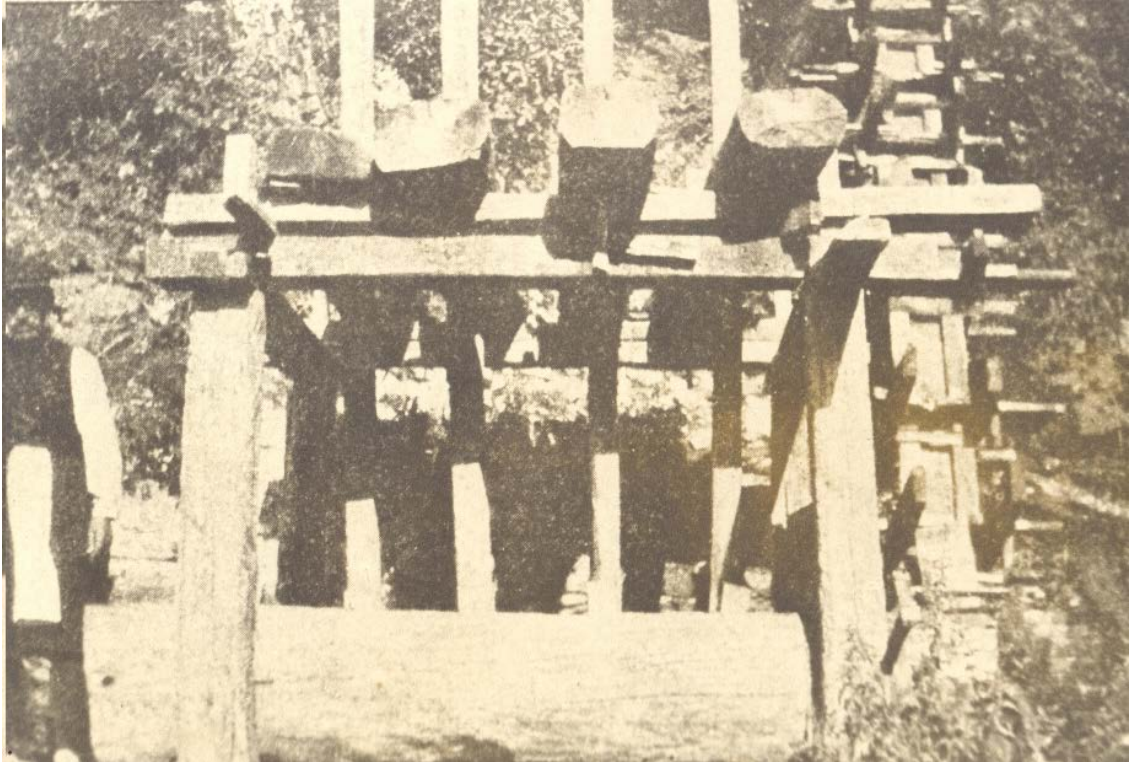

Έμποροι γάλακτος στο βουνό Μόρφα, 1907. Από το βιβλίο: «Με το φακό των αδελφών Μανάκια».

Το πριονιστήριο στη Βοβούσα, 1898. Από το βιβλίο: «Με το φακό των αδελφών Μανάκια».

Υδροκίνηση στην προβιομηχανική περίοδο

Μαντάνι, 1927. Φωτογραφία των αδελφών Μανάκια.

Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Νεροπρίνο. Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Υλοτομία, δεκαετία 1930. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Στα πριόνια, 1960. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

ΟΙ ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΚΟΜΠΑΝΙΕΣ

Γάμος 1939. Κομπανία Ζιώγα (με το κλαρίνο, τρίτος από αριστερά).

Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Δεκαετία 1930. Οι κομπανίες του Νάτσα από τους Φραγκάδες (με το κλαρίνο, πρώτος από αριστερά) και του Ζιώγα (με το κλαρίνο, τρίτος από αριστερά). Αρχείο Αθανασίου

Βραζιτούλη.

Αποκριά, δεκαετία 1930. Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Πανηγύρι Αγίας Παρασκευής, 28-7-1954. Οι κομπανίες του Γιάννη Μπάου (τρίτος από δεξιά με το κλαρίνο) και του Τρομάρα (τέταρτος από δεξιά με το κλαρίνο και βοβουσιώτικη στολή). Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Με το βιολί του Γκάτσου, 1958. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Πανηγύρι Αγίας Παρασκευής, τέλη δεκαετίας 1930. Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Στην Αγία Παρασκευή, 1925. Από το βιβλίο του Θανάση Δρούγια: «Η Βοβούσα στο χώρο και στο χρόνο».

Φωνητικά καθιστικά τραγούδια στον προαύλιο χώρο της Αγίας Παρασκευής, 1960.
Αρχείο Ευανθίας Μεσσήνη.

Αγία Παρασκευή, δεκαετία 1980. Κομπανία Νίκου Χαλκιά. Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Δρομικά τραγούδια στο κατέβασμα από την Αγία Παρασκευή. Κομπανία Στέργιου Μάσιου. Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

«ΔΡΟΜΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Πηγαίνοντας από σπίτι σε σπίτι η κάθε παρέα με την κομπανία της. Πατινάδες στο πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής, 1955. (Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη).

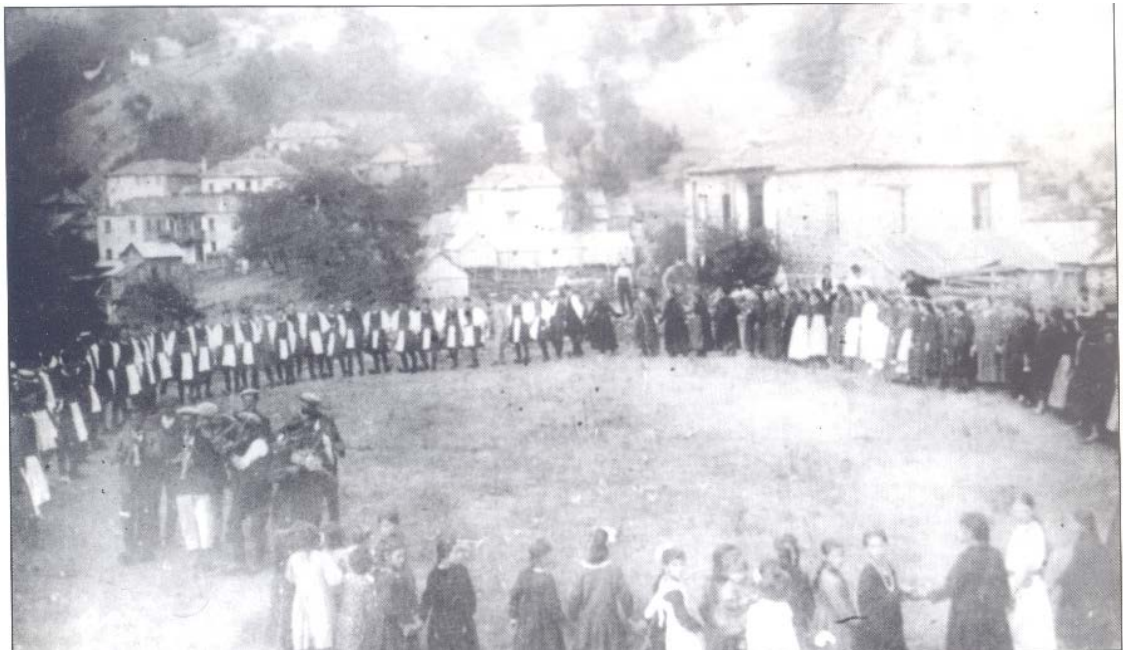

Τραγουδώντας το «Κυρατζίδικο» στη γέφυρα, 1985.
(Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη).

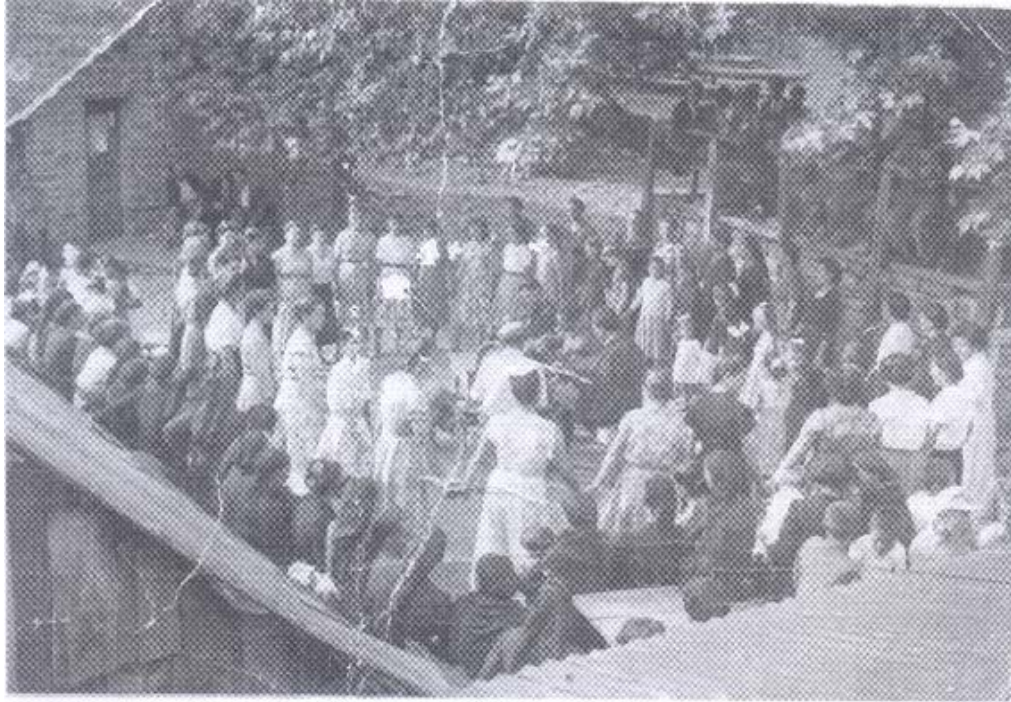
ΧΟΡΟΣ

Γενικός χορός στον Άγιο Αθανάσιο, τέλη δεκαετίας 1920. Η χορευτική αυτή διάταξη σε μονό κύκλο, με ηλικιακή και κατά φύλο ιεράρχηση, δεν έχει διατηρηθεί στη μνήμη των γηραιότερων σήμερα Βοβουσιωτών. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Γενικός χορός στον Άγιο Αθανάσιο, τέλη δεκαετίας 1920. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

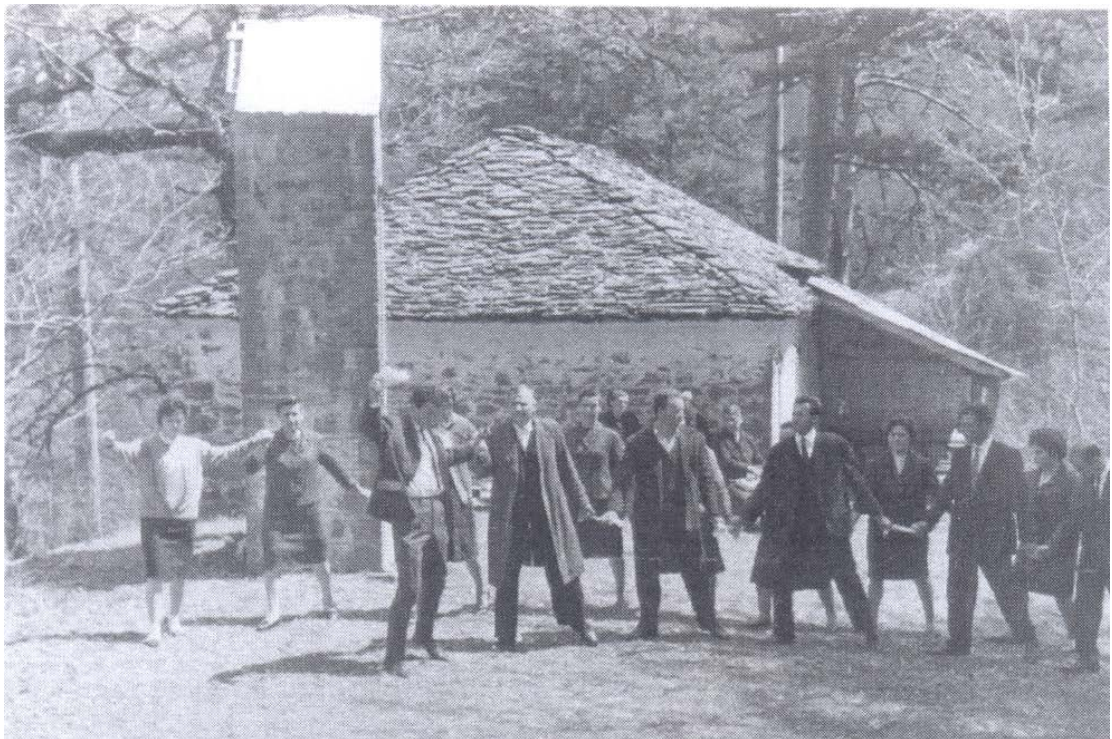
«Λα Γκαλιάτα», 1950. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Γενικός χορός των γυναικών στον Άγιο Αθανάσιο, 1970. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Γενικός χορός στον Άγιο Γεώργιο, 1962. Κλαρίνο: Θόδωρος Μπίτας.
Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Γενικός χορός στο παρεκκλήσι της Αγίας Παρασκευής, στη γιορτή της Ζωοδόχου
Πηγής, δεκαετία 1960. Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Γάμος 1962. Ο Θανάσης Μπάος στο κλαρίνο (πρώτος από δεξιά), ο Θόδωρος Μπίτας στο κλαρίνο (δεύτερος από δεξιά) και ο Γιώργος Μπάος στο βιολί. Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Γενικός χορός στα «Σιάδια», 1971. Συμμετέχουν ταυτόχρονα δύο κομπανίες.
Αρχείο Αθανασίου Βραζιτούλη.

Η Βοβούσα σε εκδηλώσεις (1961). Αρχείο Πολιτιστικού Συλλόγου Βοβούσας.

Πανελλήνιο Χορευτικό Φεστιβάλ στο θέατρο της Δώρας Στράτου (1963). Η βοβουσιώτικη χορευτική ομάδα κέρδισε το 2^ο βραβείο χορού. Αρχείο Ευανθίας Μεσσήνη.

Η γυναικεία βοβουσιώτικη στολή.

Η αντρική βοβουσιώτικη στολή.

**Το πέτρινο γεφύρι που χαρακτηρίζει τη Βοβούσα και λειτουργεί ως ανεπίσημο
σύμβολο του χωριού**

Από το βιβλίο της Νίτσας Συνίκη-Παπακώστα: «Πέτρινα γεφύρια Ιωαννίνων».

Η ΒΟΒΟΥΣΑ ΣΗΜΕΡΑ

